

Zemědělská ekonomika

3

ROČNÍK 22

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1976

D. Choma

Problémy diferenciace a efektivity v československém zemědělství
Проблемы дифференциации и эффективности в чехословацком сельском хозяйстве
Problems of Differentiation and Effectiveness in the Czechoslovak Agriculture
Probleme der Differenzierung und Effektivität in der tschechoslowakischen Landwirtschaft

M. Blahová

Diferenciace v odměňování pracovníků JZD
Дифференциации в оплате труда работников ЕСХК
Differentiations in Remunerating People Working in the Uniform Agricultural Cooperatives
Differenzierung in der Entlohnung der Arbeiter in den LPG

J. Glaserová

Diferenciace a její příčiny u JZD hospodařících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle okresů
Дифференциация и ее причины в ЕСХК, ведущих свое хозяйство в приблизительно одинаковых природных условиях ЧССР с целом и по районам
Differentiation and its Causes with the Uniform Agricultural Cooperatives Farming Approximately at the Same Natural Conditions in the Whole CSSR and in Particular Districts Respectively
Differenzierung und ihre Ursachen in den, in etwa denselben natürlichen Bedingungen wirtschaftenden LPG in der ČSSR insgesamt

J. Brčák

Analýza vnitřních faktorů diferenciace JZD
Анализ внутренних факторов дифференциации ЕСХК
The Inherent Factor Analysis of the Differentiation of Uniform Agricultural Cooperatives
Analyse der inneren Faktoren der Differenzierung von LPG

SMĚ- ROVACÍ ZNAK		TEXT	Pořadové číslo záznamu:
			zařazení:
AUTOR	BRČÁK, J.		
PRACOVISTĚ	Vysoká škola ekonomická, Lazarská 8, 120 00 Praha 2.		
NÁZEV ORIGINÁLU	Analýza vnitřních faktorů diferenciacie JZD.		
PŘEKLAD NÁZVU			
TITUL	Zeměd. Ekon.,		
CITACE	22, 1976, č. 3, s. 169—181. — 9 tab., lit. 11.		
HESLA	diferenciacie, JZD, analýza výsledků, analýza statistická.		
ANOTACE	V článku je rozebírána diferenciacie mezi JZD, která hospodáří v přibližně stejných přírodních podmínkách. Při analýze byla použita metoda skupinového třídění a metoda korelační analýzy. Autor dochází k závěru, že hlavními příčinami diferenciacie jsou rozdíly v materiálových nákladech a ve vybavení základními prostředky. Na základě rozdílných vkladů do výroby dochází k diferenciaci i v dalších oblastech reprodukčního procesu. V závěru jsou pak uvedeny možnosti překonávání diferenciacie u zaostávajících zemědělských podniků.		
TAG		INPUT DATA	Record Number:
			Category:
AUTHOR	BRČÁK, J.		
INSTITUTION ADDRESS	University of Economy, Lazarská 8, 120 00 Praha 2.		
ORIGINAL TITLE	Analýza vnitřních faktorů diferenciacie JZD.		
TRANSLATION	The Inherent Factor Analysis of the Differentiation of Uniform Agricultural Cooperatives.		
JOURNAL TITLE	Zeměd. Ekon.,		
COLLATION	22, 1976, No. 3, pp. 169—181. — 9 tabs, refs 11.		
SUBJECT HEADINGS	differentiation, Uniform Agricultural Cooperative, analysis of results, statistical analysis.		
ABSTRACT	The article analyzes the differentiation between the Uniform Agricultural Cooperatives farming approximately under the same natural conditions. The method of group classification and that of correlation analysis were used in the analysis. The author concludes that the differences in material costs and in the equipment with principal means are the main causes of the differentiation. The different production investments result in differentiation also in other spheres of the process of reproduction. The final part deals with possibilities of surmounting the differentiations with agricultural enterprises that lag behind in developing.		

КОД	ТЕКСТ	№ п/п док. описания
		классификация
АВТОР	BRČÁK, J.	
МЕСТО РАБОТЫ	Экономический институт, Лазарска 8, 120 00 Прага 2.	
НАЗВАНИЕ ОРИГИНАЛА	Analýza vnitřních faktorů diferenciace JZD.	
ПЕРЕВОД НАЗВАНИЯ	Анализ внутренних факторов дифференциации ЕСХК.	
ТИТУЛ	Zeměd. Ekon.,	
ВЫДЕРЖКИ	22, 1976, № 3, с. 169-181. — 9 табл., лит. 11.	
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА	дифференциация, ЕСХК, анализ результатов, статистический анализ	
АННОТАЦИЯ	В статье анализируется дифференциация между ЕСХК, которые ведут хозяйство приблизительно в одинаковых природных условиях. При анализе применялся метод групповой классификации и метод корреляционного анализа. Автор приходит к выводу, что главными причинами дифференциации являются различия в материальных затратах и в оснащении основными средствами. На основе различных капиталовложений в производство наступает дифференциация и в других областях процесса воспроизводства. В заключение приводятся возможности преодоления дифференциации у отстающих сельскохозяйственных предприятий.	

KATEGORIE	AUFNAHMEBOGEN	Ref. Nr.:
		Fachgebiet:
AUTOR	BRČÁK, J.	
ORT INSTITUTION	Ökonomische Hochschule, Lazarská 8, 120 00 Praha 2.	
TITEL	Analýza vnitřních faktorů diferenciace JZD.	
ÜBERSETZUNG DES TITELS	Analyse der inneren Faktoren der Differenzierung von LPG.	
ZEITSCHRIFT	Zeměd. Ekon.,	
BIBL. ANGABE	22, 1976, Nr. 3, S. 169—181. — 9 Tab., Lit. 11.	
SCHLAG- WORTE	Differenzierung, LPG, Analyse der Ergebnisse, statistische Analyse.	
KURZREFERAT	Im dem Artikel wird die Differenzierung zwischen LPG, die unter ungefähr gleichen natürlichen Bedingungen wirtschaften, analysiert. Bei der Analyse wurden die Methode der Gruppenklassifizierung und der Korrelationsanalyse angewendet. Der Autor ist zum Schluß gelangt, daß die Hauptgründe für Differenzierung die Unterschiede in Materialkosten und in Ausrüstung mit Grundfonds sind. Aufgrund unterschiedlicher Einsätze in die Produktion erfolgt eine Differenzierung auch in weiteren Gebieten des Reproduktionsprozesses. Zum Schluß werden dann die Möglichkeiten zur Überwindung der Differenzierung bei zurückbleibenden landwirtschaftlichen Betrieben angeführt.	

КОД	ТЕКСТ	№ п/п док. описания:
		классификация:
АВТОР	BLANOVA, M.	
МЕСТО РАБОТЫ	Сельскохозяйственный институт, 160 21 Прага - Сухдол.	
НАЗВАНИЕ ОРИГИНАЛА	Diferenciace v odměňování pracovníků JZD.	
ПЕРЕВОД НАЗВАНИЯ	Дифференциации в оплате труда работников ЕСХК.	
ТИТУЛ	Zeměd. Ekon.,	
ВЫДЕРЖКИ	22, 1976, № 3, с. 141-154. — 6 табл.	
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА	оплата труда, дифференциация, ЕСХК, анализ сравнения, развития.	
АННОТАЦИЯ	На основе данных временного ряда 1960—1974 гг. автор анализирует тренд развития, которым сельское х-во выравнивается в области оплаты труда с иными отраслями народного х-ва. Рассматриваются развитие и дифференциация оплаты труда работников ЕСХК по производственным областям, профессиям, полу и возрасту. В то же время обсуждается влияние уровня и дифференциации оплаты на оснащенность ЕСХК работниками и на результаты хозяйствования.	

KATEGORIE	AUFNAHMEBOGEN	Ref. Nr.:
		Fachgebiet:
AUTOR	BLAHOVÁ, M.	
ORT INSTITUTION	Landwirtschaftliche Hochschule, 160 21 Praha - Suchdol.	
TITEL	Diferenciace v odměňování pracovníků JZD.	
ÜBERSETZUNG DES TITELS	Differenzierung in der Entlohnung der Arbeiter in den LPG.	
ZEITSCHRIFT	Zeměd. Ekon.,	
BIBL. ANGABE	22, 1976, Nr. 3, S. 141 - 154. — 6 Tab.	
SCHLAG- WORTE	Entlohnung, Differenzierung, LPG, Vergleichsanalyse, Analyse der Entwicklung.	
KURZREFERAT	Aufgrund der Angaben in der Zeitreihe der Jahre 1960 bis 1974 führt die Autorin eine Analyse des Entwicklungstrends durch, durch den sich die Landwirtschaft im Bereich der Entlohnung den anderen Zweigen der Volkswirtschaft ausgleicht. Sie analysiert die Entwicklung und die Differenzierung der Entlohnung von Arbeitern der LPG nach Produktionsgebieten, Professionen, Geschlecht und Alter. Gleichzeitig untersucht sie den Einfluß des Niveaus und der Differenzierung der Entlohnung auf die Ausrüstung der LPG mit Arbeitern und auf die Wirtschaftsergebnisse.	

SMĚ-
ROVACÍ
ZNAK

TEXT

Pořadové číslo záznamu:

zařazení:

AUTOR	BLAHOVÁ, M.
PRACOVISTĚ	Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha - Suchdol.
NÁZEV ORIGINÁLU	Diferenciace v odměňování pracovníků JZD.
PŘEKLAD NÁZVU	
TITUL	Zeměd. Ekon.,
CITACE	22, 1976, č. 3, s. 141 - 154. - 6 tab.
HESLA	odměňování, diferenciace, JZD, analýza srovnávací, analýza vývoje.
ANOTACE	Autorka na základě údajů v časové řadě let 1960 až 1974 provádí rozbor vývojového trendu, jímž se zemědělství v oblasti odměňování vyrovnává jiným odvětvím národního hospodářství. Rozebírá vývoj a diferenciaci odměny pracovníků JZD podle výrobních oblastí, profesí, pohlaví a věku. Zároveň zkoumá vliv úrovně a diferenciace odměny na vybavení JZD pracovníky a na výsledky hospodaření.

TAG

INPUT DATA

Record Number:

Category:

AUTHOR	BLAHOVÁ, M.
INSTITUTION ADDRESS	University of Agriculture, 160 21 Praha - Suchdol.
ORIGINAL TITLE	Diferenciace v odměňování pracovníků JZD.
TRANSLATION	Differentiations in Remunerating People Working in the Uniform Agricultural Cooperatives.
JOURNAL TITLE	Zeměd. Ekon.,
COLLATION	22, 1976, No. 3, pp. 141 - 154. - 6 tabs.
SUBJECT HEADINGS	remunerating, differentiation, Uniform Agricultural Cooperatives, comparative analysis, analysis of development.
ABSTRACT	The author analyzes the developmental trend aimed at outbalancing the agriculture in the sphere of remunerating to other branches of national economy. The analysis is based on data in the time series from 1960-1974. The development and the differentiations in rewarding people working in the Uniform Agricultural Cooperatives are analyzed according to the spheres of production, professions, sex and age. The work at the same time examines the effect of remuneration level and differentiation on equipping the Uniform Agricultural Cooperatives with workers and on the results achieved in farming.

SMĚ- ROVACÍ ZNAK	TEXT	Pořadové číslo záznamu: zařazení:
AUTOR	GLASEROVÁ, J.	
PRACOVISTĚ	Federální statistický úřad, Sokolovská 142, 186 13 Praha 8.	
NÁZEV ORIGINALU	Diferenciace a její příčiny u JZD hospodařících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle okresů.	
PŘEKLAD NÁZVU		
TITUL	Zeměd. Ekon.,	
CITACE	22, 1976, č. 3, s. 155–168. — 5 tab., 3 grafy	
HESLA	analýza statistická, diferenciace v intenzitě zemědělské výroby, JZD, analýza ekonomická.	
ANOTACE	Za roky 1970 až 1974 byly zpracovány metodicky jednotné podklady o rozřídění všech JZD v ČSSR do skupin podle vybraných ekonomických a naturálních ukazatelů hospodaření. Na základě tohoto materiálu se v článku prezentuje vývoj diferenciace mezi jednotlivými JZD ve výrobních i finančních výsledcích hospodaření. Uvádějí se hlavní příčiny tohoto jevu.	
TAG	INPUT DATA	Record Number:
		Category:
AUTHOR	GLASEROVÁ, J.	
INSTITUTION ADDRESS	Federal Statistical Office, Sokolovská 152, 186 13, Praha 8.	
ORIGINAL TITLE	Diferenciace a její příčiny u JZD hospodařících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle okresů.	
TRANSLATION	Differentiation and its Causes with the Uniform Agricultural Cooperatives Farming Approximately at the Same Natural Conditions in the Whole ČSSR and in Particular Districts Respectively.	
JOURNAL TITLE	Zeměd. Ekon.,	
COLLATION	22, 1976, No. 3, pp. 155–168. — 5 tabs, 3 figs.	
SUBJECT HEADINGS	statistical analysis, differentiation in the intensity of agricultural production, Uniform Agricultural Cooperatives, economic analysis.	
ABSTRACT	For the years 1970–1974 methodically uniform bases were elaborated dealing with the distribution of all Uniform Agricultural Cooperatives in the ČSSR into groups according to selected economic and natural coefficients of farming. On the basis of this material the article presents the differentiation development between particular Uniform Agricultural Cooperatives according to the farming results achieved in production and financial sphere. The principal causes of this phenomenon are presented.	

КОД	ТЕКСТ	№ п/п док. описания:
		классификация:
АВТОР	GLASEROVÁ, J.	
МЕСТО РАБОТЫ	Федеральное статистическое бюро, Соколовска 142, 186 13 Прага 8.	
НАЗВАНИЕ ОРИГИНАЛА	Diferenciace a její příčiny u JZD hospodařících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle okresů.	
ПЕРЕВОД НАЗВАНИЯ	Дифференциация и ее причины в ЕСХК, ведущих свое хозяйство в приблизительно одинаковых природных условиях ЧССР в целом и по районам.	
ТИТУЛ	Zeměd. Ekon.,	
ВЫДЕРЖКИ	22, 1976, № 3, с. 155-168. — 5 табл., 3 диагр.	
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА	статистический анализ, дифференциация в интенсивности сельхозпроизводства, ЕСХК, экономический анализ.	
АННОТАЦИЯ	За 1970–74 гг. созданы единые в методическом отношении отправные данные по распределению всех ЕСХК в ЧССР по группировкам на основе некоторых экономических и натуральных показателей хозяйства. На базе этого материала в статье показано развитие дифференциации между ЕСХК по производственным и финансовым показателям ведения хозяйства. Приводятся главные причины этого явления.	
KATE- GORIE AUFNAHMEBOGEN		Ref. Nr.:
		Fachgebiet:
AUTOR	GLASEROVÁ, J.	
ORT INSTITUTION	Föderales statistisches Amt, Sokolovská 142, 186 13 Praha 8.	
TITEL	Diferenciace a její příčiny u JZD hospodařících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle okresu.	
ÜBERSETZUNG DES TITELS	Differenzierung und ihre Ursachen unter den, in etwa denselben natürlichen Bedingungen wirtschaftenden LPG in der ČSSR insgesamt und nach Kreisen.	
ZEITSCHRIFT	Zeměd. Ekon.,	
BIBL. ANGABE	22, 1976, Nr. 3, S. 155–168. — 5 Tab., 3 Diagn.	
SCHLAG- WORTE	statistische Analyse, Differenzierung in der Intensität der landwirtschaftlichen Produktion, LPG, ökonomische Analyse.	
KURZREFERAT	Für die Jahre 1970 bis 1974 wurden methodisch die einheitlichen Unterlagen über die Einteilung aller LPG in der ČSSR in Gruppen nach ausgewählten ökonomischen und naturalen Wirtschaftskennziffern verarbeitet. Aufgrund dieses Materials wird in dem Artikel die Entwicklung der Differenzierung zwischen den einzelnen LPG in den produktionsmäßigen sowohl finanziellen Wirtschaftsergebnissen präsentiert. Es werden die Hauptgründe dieser Erscheinung angeführt.	

SMĚ- ROVACÍ ZNAK	TEXT	Pořadové číslo záznamu:
		zařazení:
AUTOR	CHOMA, D.	
PRACOVISTĚ	Vysoká škola ekonomická, Lazarská 8, 120 00 Praha 2.	
NÁZEV ORIGINÁLU	Problémy diferenciacie a efektivity v československém zemědělství.	
PŘEKŁAD NÁZVU		
TITUL	Zeměd. Ekon.,	
CITACE	22, 1976, č. 3, s. 125—140. — 3 tab., lit. 10.	
HESLA	zemědělství, úroveň podniku, diferenciacie důchodů, analýza srovnávací, analýza statistická, teoretické pojednání.	
ANOTACE	Článek je věnován obecnému vymezení pojmu diferenciacie v čs. zemědělství. Je chápána ve smyslu rozdílů ve výrobních i ekonomických výsledcích, projevujících se zejména v podnikové sféře. Rozdíly v intenzitě výroby, produktivitě práce, materiálové náročnosti výroby apod. současně svědčí o disponibilních možnostech zvyšování efektivity zemědělské výroby v ČSSR. Článek poukazuje i na teoretické a metodologické problémy spojené s analýzou diferenciacie a efektivity. Dospívá se k závěru, že v oblasti podnikové ekonomiky měření tohoto jevu je možné jenom pomocí soustavy ukazatelů.	
TAG	INPUT DATA	Record Number:
		Category:
AUTHOR	CHOMA, D.	
INSTITUTION ADDRESS	University of Economy, Lazarská 8, 120 00 Praha 2.	
ORIGINAL TITLE	Problémy diferenciacie a efektivity v československém zemědělství.	
TRANSLATION	Problems of Differentiation and Effectiveness in the Czechoslovak Agriculture.	
JOURNAL TITLE	Zeměd. Ekon.,	
COLLATION	22, 1976, No. 3, pp. 125—140. — 3 tabs, refs. 10.	
SUBJECT HEADINGS	agriculture, enterprise level, rent differentiations, comparative analysis, statistical analysis, theoretical discourse.	
ABSTRACT	The article deals with the general limitation of the term of differentiation in the Czechoslovak agriculture. It is understood in the sense of differences in production and economy achievements that are especially relevant in the enterprise sphere. The differences in production intensity, labour productivity, production demanding character for material and things like that bring at the same time evidence of possibilities that are at disposal for increasing the effectiveness of agricultural production in the ČSSR. The article refers also to theoretical and methodological problems connected with the differentiation and effectiveness analysis. The conclusion is that in the sphere of enterprise economy this phenomenon can be measured only by means of indicator system.	

КОД	ТЕКСТ	№ п/п док. описания:
		классификация:
АВТОР	CHOMA, D.	
МЕСТО РАБОТЫ	Экономический институт, Лазарска 8, 120 00 Прага 2.	
НАЗВАНИЕ ОРИГИНАЛА	Problémy diferenciace a efektivnosti v československém zemědělství.	
ПЕРЕВОД НАЗВАНИЯ	Проблемы дифференциации и эффективности в чехословацком сельском хозяйстве.	
ТИТУЛ	Zeměd. Ekon.,	
ВЫДЕРЖКИ	22, 1976, № 3, с. 125-140. — 3 табл., лит. 10.	
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА	сельское хозяйство, уровень предприятия, дифференциация доходов, сравнительный анализ, статистический анализ, теоретическая часть.	
АННОТАЦИЯ	Статья посвящена общему определению понятия дифференциации в чехословацком сельском хозяйстве. Она понимается в смысле различий в производственных и экономических результатах, проявляющихся, главным образом, в сфере предприятий. Различия в интенсивности производства, производительности труда, материальной требовательности производства и т. п. одновременно свидетельствуют и о существующих возможностях повышения эффективности сельскохозяйственного производства в ЧССР. В статье обращается внимание и на теоретические и методологические проблемы, связанные с анализом дифференциации и эффективности. Приходим к выводу, что в области экономики предприятий измерение этого явления возможно только при помощи системы показателей.	
KATEGORIE	AUFNAHMEBOGEN	Ref. Nr.:
		Fachgebiet:
AUTOR	CHOMA, D.	
ORT INSTITUTION	Ökonomische Hochschule, Lazarská 8, 120 00 Praha 2.	
TITEL	Problémy diferenciace a efektivnosti v československém zemědělství.	
ÜBERSETZUNG DES TITELS	Probleme der Differenzierung und Effektivität in der tschechoslowakischen Landwirtschaft.	
ZEITSCHRIFT	Zeměd. Ekon.,	
BIBL. ANGABE	22, 1976, Nr. 3, S. 125 — 140. — 3 Tab., Lit. 10.	
SCHLAG- WÖRTE	Landwirtschaft, Niveau des Betriebes, Differenzierung der Einkommen, Vergleichsanalyse, statistische Analyse, theoretische Abhandlung.	
KURZREFERAT	Der Artikel ist der allgemeinen Begriffsbestimmung der Differenzierung in der tschechosl. Landwirtschaft gewidmet. Diese wird im Sinne der Unterschiede in den ökonomischen sowohl Produktionsergebnissen begriffen, die insbesondere in der betrieblichen Sphäre zum Vorschein kommen. Unterschiede in der Produktionsintensität, Arbeitsproduktivität und den materiellen Ansprüchen der Produktion usw. zeugen gleichzeitig über die disponiblen Möglichkeiten zur Effektivitätssteigerung in der landwirtschaftlichen Produktion in CSSR. Der Artikel weist auch auf die, mit der Analyse der Differenzierung und der Effektivität verbundenen theoretischen und methodologischen Probleme hin. Es wird gefolgert, daß auf dem Gebiet der Betriebsökonomik die Messung dieser Erscheinung nur mit Hilfe eines Systems von Kennziffern möglich ist.	

Редакционная коллегия — Editorial board — Redaktionsrat

Председатель — Chairman — Vorsitzender

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Doc. ing. Milan Branický, CSc., ing. Emil Divila, CSc., prof. ing. Alois Grolig, DrSc.,
doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc.,
ing. Jaroslav Kunc, CSc., prof. ing. Jaroslav Píč, CSc., ing. Vladimír Stýblo, CSc.,
doc. ing. Jan Truksa, CSc.

Главный редактор — Editor-in-chief — Hauptredakteur

Ing. Hedvika Malíková

Současná úroveň rozvoje výrobních sil socialistických zemí vytváří stále širší materiální předpoklady pro naplňování základního ekonomického zákona socialismu — stále plněji uspokojovat rostoucí materiální a kulturní potřeby společnosti, zabezpečovat všestranný rozvoj každého jejího člena.

XXV. sjezd KSSS i XV. sjezd KSČ provedly na svých jednáních hrdou bilanci úspěšného hospodářského rozvoje za uplynulé období. Současně vytyčily úkoly ekonomického a sociálního rozvoje na léta 1976—1980. Jejich výrazným společným rysem je orientace na široké uplatnění výsledků vědeckotechnického rozvoje ve všech odvětvích národního hospodářství, zvýšení efektivnosti společenské výroby a důsledné uplatňování politiky intenzivního rozvoje socialistické ekonomiky. V zemědělství je to především růst intenzity výroby, zaměřený na stále plnější uspokojování potřeb společnosti v potravinách a zemědělských surovinách. Všestrannému rozvoji socialistického zemědělství, zejména stále širšímu a účinnějšímu uplatnění vědeckotechnického pokroku, je věnována velká pozornost.

Cíle zemědělské politiky KSČ jsou jasně vyjádřené ve vystoupení L. I. Brežněva: „Velká práce nás čeká v zemědělství. Zde strana vytyčuje dva vzájemně spjaté cíle. Za prvé — dosáhnout spolehlivého zásobování země potravinami a zemědělskými surovinami a mít k tomu vždy dostatečné rezervy. A za druhé — neustále sbližovat hmotné a kulturní podmínky života ve městech a na vesnicích, což je náš programový požadavek. Oba tyto cíle mají zásadní hospodářský a politický význam.“ XXV. sjezd KSSS zdůraznil, že intenzivní rozvoj zemědělství zaměřený na rychlý růst zemědělské produkce znamená uplatnění stále dokonalejších výrobních prostředků i pracovních předmětů, kvalifikovanější práce a postupné převedení zemědělství na průmyslovou základnu. V této souvislosti uvádí A. N. Kosygin: „Při usměrňování rozvoje národního hospodářství na základě intenzifikace musíme zejména přísně sledovat dodržování národohospodářských a odvětvových proporcí. Tomuto úkolu odpovídá pokračování v linii podstatného znovurozdělování akumulace ve prospěch zemědělství“. Tato linie zemědělské politiky je důsledně prosazována již od březnového zasedání ÚV KSSS v roce 1965. Svědčí o tom skutečnost, že z 320 miliard rublů investic, které dostalo zemědělství za všechna léta sovětské moci, připadá 213 miliard právě na poslední dvě pětiletky. To umožnilo zvětšit základní výrobní fondy sochozů, kolchozů, i druhých státních zemědělských podniků 2,4krát a vybavenost fondy na pracovníka zhruba třikrát. V 10. pětiletce poskytne sovětská společnost na rozvoj zemědělství 171,7 miliardy rublů, tedy více než čtvrtinu z celkového objemu investic.

Těmito velikými vklady investic se energetická vybavenost práce v zemědělství v přepočtu na jednoho pracovníka zvýší ze 17 koňských sil v roce 1975 na 28 v roce 1980. Rozvoj mechanizace zemědělství umožní přiblížit se k završení komplexní mechanizace produkce obilí a cukrovky, podstatně zvýšit úroveň mechanizace výroby vlastních zemědělských plodin a také práce v živočišné výrobě.

S touto orientací na urychlení vědeckotechnického pokroku v zemědělství se velká pozornost soustřeďuje na výchovu kvalifikovaných od-

borníků. Na osmi stech vysokých a odborných zemědělských školách se připravuje přes 1 milion kvalifikovaných pracovníků pro 12 základních specializací v zemědělství. Celkový počet odborníků s vysokoškolským a středoškolským odborným vzděláním, kteří pracují v kolchozech a sovchozech, se zvětšil ze 479 tisíc v roce 1964 na 1037 tisíc na počátku roku 1974. To znamená, že v průměru na jeden kolchoz připadá 15 těchto odborníků a na jeden sovchoz 32. Přes 80 % předsedů kolchozů a 96 % ředitelů sovchozů má buď vysokoškolské, nebo střední odborné vzdělání. Zemědělská profesní odborná technická učiliště připravují pro kolchozy a sovchozy přes 500 tisíc kvalifikovaných pracovníků. Tento systém profesní odborně technické přípravy kvalifikovaných pracovníků s odborností a středním vzděláním se rozvíjí velice rychle a v narůstající míře se podílí na sociálně ekonomickém přetváření zemědělství i vesnice.

V souvislosti s vytčeným cílem dosáhnout spolehlivého zásobení zemědělskými produkty a mít k tomu vždy dostatečné rezervy, je přikládán velký význam rozsáhlé melioraci půd. V deváté pětiletce bylo zavlaženo 6,4 mil. ha a odvodněno přes 8 mil. ha zemědělské půdy. V 10. pětiletce se ze státních investic zavlaží 4 mil. ha, odvodní 4,7 mil. ha půdy a zavodní 37,6 mil. ha pastvin. Tento přímo gigantický program melioračních prací souvisí s úsilím zmírnit vliv nepříznivých klimatických podmínek na zemědělskou výrobu a zabezpečit její plynulost.

SSSR získává více než dvě třetiny obilí z oblastí často postihovaných suchem. Z pěti minulých let byly čtyři suchá. Mimořádné sucho postihlo sovětské zemědělství v roce 1975. I za této velmi složité situace byla průměrná roční sklizeň v deváté pětiletce podstatně vyšší než v předchozí.

Vliv klimatických podmínek na zemědělskou výrobu v SSSR je velmi složitý. Méně než 400 mm srážek ročně připadá zhruba na 40 % orné půdy. Jen 1 % orné půdy dosahuje více než 700 mm srážek. Sovětská obilnice Kubaň dosahuje jen 450 mm a obilnářské oblasti Povolží 250 – 350 mm, a to ještě při jejich nevhodném rozdělení ve vegetačním období. Dále nejčastěji trpí suchem oblasti Západní Sibíře, Kazachstánu, ukrajinských stepí, Severního Kavkazu, Centrálního černozemního pásma a Jižního Uralu. V porovnání s touto situací má nesrovnatelně lepší klimatické podmínky USA, kde přes 50 % orné půdy je ve srážkové oblasti nad 700 mm za rok. Proto v SSSR má mimořádně velký význam rozsáhlá meliorace půd, které s uplatněním dalších intenzifikačních faktorů vytváří předpoklad vysoké a stabilní sklizně.

Desátý pětiletý plán stanoví zvýšení průměrného ročního objemu zemědělské produkce v porovnání s minulou pětiletkou o 14–17 %. Přitom průměrná roční sklizeň obilí má dosáhnout 215–220 milionů tun. V roce 1973 bylo dosaženo dosud nejvyšší sklizně obilí 222,5 mil. tun. V ostatních letech v důsledku nepříznivých povětrnostních podmínek byla sklizeň obilí značně nižší. Výrobě dostatku obilí se přisuzuje stěžejní význam. Dalším velmi náročným úkolem je podstatné zvýšení živočišné produkce, jež bezprostředně souvisí s rychlým růstem životní úrovně sovětského lidu.

Vzhledem k výrazně sociálnímu charakteru desáté pětiletky považuje KSSS další vzestup zemědělství za nejdůležitější a všelidový úkol, na jehož realizaci se musí podílet nejen všechna hospodářská odvětví, ale zejména věda a výzkum, tvůrčí iniciativa a aktivita lidu.

Také XV. sjezd KSČ vytyčil náročné, ale reálné úkoly dalšího rozvoje naší socialistické společnosti. Pro jeho jednání bylo příznačné tvůrčí uplatnění marxismu-leninismu, pevná jednota strany a lidu, internacionalismus, náročnost a kritičnost, stejně jako důvěra ve vlastní síly. Program všestranného rozvoje naší společnosti svým zaměřením na další podstatný růst ekonomiky, stále bohatší a plnější život lidu, prohlubování spolupráce a přátelství se všemi mírumilovnými národy, zejména však nám nejbližším Sovětským svazem a trvalým úsilím o zajištění míru ve světě vyjadřuje nejušlechtilejší cíle socialismu a ideály humanismu.

Plán šesté pětiletky je velký rozsahem i náplní. V tomto období má být sveden rozhodující zápas o dosažení soběstačnosti v produkci obilí i o zvýšení celkové soběstačnosti ve výrobě potravin, a to při dalším zvýšení jejich spotřeby. Současně XV. sjezd KSČ klade do popředí problémy související se zefektivňováním výroby a zlepšováním kvality práce na všech úsecích a stanoví i způsoby, jak tyto problémy řešit. Hlavním z nich je urychlení vědeckotechnického pokroku. Proto nyní ještě více vzrůstá úloha vědy v rozvoji a zdokonalování výrobních sil i výrobních vztahů naší společnosti.

V oblasti řešení náročných úkolů zemědělství, potravinářství i lesnictví strana očekává od vědeckých a výzkumných pracovníků stále důkladnější a smělejší výzkum nových procesů a jevů, aktivní přínos vědeckotechnickému pokroku, hlubokou analýzu vznikajících problémů i odpovědná doporučení nejlepších způsobů, jak naplňovat vytyčené úkoly a dosahovat rychlý rozvoj zemědělsko-průmyslového komplexu.

Náročné úkoly dalšího rozvoje zemědělství navazují na dosažené výsledky v páté pětiletce, v níž se stalo zemědělství významným činitelem celkového pozitivního vývoje národního hospodářství. V souladu se směrnicí XIV. sjezdu KSČ zemědělství zabezpečilo přírůstek spotřeby základních potravin vlastní výrobou. Zvláště podstatnou je skutečnost, že se podařilo celkovou spotřebu potravin živočišného původu v podstatě krýt vlastní výrobou. Rychlý vzestup spotřeby těchto nejvyšších potravin a současně pokles konzumu obilí ukazují údaje o spotřebě potravin na jednoho obyvatele v kg:

	1950	1960	1970	1975
maso a masné výrobky	44,8	56,8	71,9	81,0
mléko a mléčné výrobky	212,5	173,0	196,2	215,0
vejce	157,0	179,0	277,0	295,0
tuky	14,0	19,3	19,9	19,8
obiloviny (v hodnotě mouky)	146,7	125,9	113,3	107,0

Mezi nejpodstatnější úspěchy dosažené v zemědělství za uplynulé období patří rychlý rozvoj obilnářství. Průměrný hektarový výnos obilovin byl v porovnání s předchozí pětiletkou o 0,74 tuny vyšší, tj. dosáhl 3,45 tuny. To umožnilo překročit celkový úkol ve výrobě zrnin zhruba o 5 miliónů tun. Tím vznikl dobrý základ pro další růst produkce obilí i zabezpečení živočišné výroby. Současně se znovu ukázalo, že základem úspěšného růstu zemědělské výroby je rostlinná výroba a její vyvážený rozvoj jak produkce obilí, technických plodin, tak brambor, ovoce, zeleniny a objemných krmiv. I přes dosažené úspěchy neprobíhal rozvoj rost-

linné výroby dostatečně rychle, zejména jejich některých odvětví. Proto jak říjnové zasedání ÚV KSČ v roce 1975, tak XV. sjezd KSČ zdůraznily nutnost urychlení rozvoje rostlinné výroby v celé její šíři. V šestém pětiletém plánu při celkovém zvýšení zemědělské výroby o 14–15 % bude tempo růstu rostlinné výroby značně větší než živočišné.

Pátým pětiletým plánem stanovené rychlejší tempo růstu zemědělské výroby v SSR vedlo k dalšímu sblížení úrovně zemědělství v ČSR a SSR. Intenzita zemědělské výroby v přepočtu na 1 ha zemědělské půdy dosáhla v SSR u hrubé zemědělské produkce 83 %, z toho u rostlinné produkce 90,8 % a u živočišné produkce 77,1 % úrovně ČSR.

Dobré výsledky v růstu zemědělské výroby umožnily vytyčit již na listopadovém zasedání ÚV KSČ v roce 1974 kurs na dosažení (postupně během několika let) soběstačnosti ve výrobě zrnin a další zvýšení naší celkové soběstačnosti ve výrobě potravin. XV. sjezd KSČ tuto orientaci potvrdil a stanovil ji jako prvořadý celospolečenský úkol. Jeho zabezpečení vyžaduje pokračovat v dynamickém růstu zemědělské výroby a současně výrazněji pozvednout její efektivnost. Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976–1980 stanoví úkoly i cesty, jak těchto vytyčených cílů dosáhnout.

Ve zvyšování soběstačnosti v potravinách zaujímají klíčové místo zrniny. Není to náhodné. Jedná se o základní odvětví, na jehož výsledcích do značné míry závisí rozvoj celé zemědělské výroby. A navíc, v důsledku složité situace výživy lidu ve světě, stalo se obilí doslova strategickým zbožím. V tříděně rozděleném světě se snaží imperialismus využít této situace pro své kořistnické a mocenské zájmy. Proto socialismus usiluje o urychlený růst produkce obilí a zabezpečení jeho dostatku pro své narůstající potřeby. Tomu také je věnována prvořadá pozornost. V porovnání s rokem 1960 se celková produkce zrnin v zemích RVHP zvýšila v roce 1973 o 120 miliónů tun, tj. o 68 %. Z prognózy rozvoje zemědělství a potravinářského průmyslu do roku 1985 vyplývá, že produkce obilovin zemí RVHP se zvýší na 350–380 miliónů tun.

V ČSSR se obiloviny podílejí na výživě obyvatelstva dvěma pětinaми denní spotřeby a okolo 30 % na spotřebě bílkovin. Z toho plyne, že přes jejich neustálý pokles v humánní spotřebě je jejich podíl významný. Přitom těžiště jejich společenského významu se stále více přesouvá do oblasti výživy hospodářských zvířat, pro zajištění rychle rostoucích potřeb lidu v živočišných produktech.

Postupné dosažení soběstačnosti v obilí předpokládá celý komplex opatření působící zejména na další zvýšení produkce. Neméně významným činitelem je též racionalizace spotřeby obilovin a zejména racionalizace spotřeby krmiv. Plnění tohoto, jednoho z nejnáročnějších úkolů souvisí nejen s rozvojem všech odvětví rostlinné a živočišné výroby, ale též s optimálním a harmonickým rozvojem celého zemědělsko-průmyslového komplexu.

Růst soběstačnosti v potravinách je rovněž v těsné souvislosti se stavem spotřeby potravin a vědecky zdůvodněnou prognózou vývoje životní úrovně a zvláště spotřeby potravin. Lze soudit, že jejich spotřebu bude stále výrazněji ovlivňovat nastupující vědeckotechnická revoluce – změny v charakteru práce, v životním způsobu, růst volného času i faktory mimoekonomické. Objem a struktura výživy lidu v etapě budování rozvinu-

tého socialismu jsou významným klíčovým východiskem pro rozvoj zemědělství i potravinářství. V minulosti to byla především disponibilita zdrojů, v současné době, jak zdůraznil XV. sjezd KSČ, vystupuje do popředí stále více kvalita.

XV. sjezd KSČ vyzvedl zvýšení kvality práce jako jednoho z hlavních, nosných směrů. To se vztahuje na všechna odvětví materiální výroby i oblasti společenské činnosti. Má však také mimořádně velký význam pro celý zemědělsko-průmyslový komplex. Zvýšení kvality práce se musí projevit jednak v dokonalejším a komplexnějším vybavování zemědělství potřebnými výrobními prostředky včetně příslušných náhradních dílů, jednak ve zvýšení kvality ošetření a uskladnění v zemědělství vyrobené produkce a zejména v jejím vysokém využití ve výrobě kvalitních potravin i krmiv pro hospodářské zvířectvo. Třeba si však také uvědomit a v praxi uplatnit, že průmyslové způsoby práce v zemědělství nespočívají jen v technicky dokonalých výrobních zařízeních, ale také v tom, že budou uplatňovány přesné technologické postupy, stanoveny a dodržovány technologické normy. Práce se potom stane exaktnější a bude lépe využívat výrobních podmínek. Současně je třeba vyžadovat průběžnou výrobní kontrolu kvality všech produktů vyráběných v zemědělském podniku. To spolu se zvýšenou péčí o výrobní fondy a jejich využití i s růstem kvality řízení přispěje významnou měrou k dosažení vytyčených cílů v růstu produkce, efektivnosti výroby a kvality potravin. Současně bude toto úsilí o zvýšení kvality práce pozitivně působit i na výchovu člověka.

Není náhodou, že velké cíle dalšího hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje naší socialistické společnosti vytyčil XV. sjezd KSČ těsně před 55. výročím založení Komunistické strany Československa. V tom je základ našich velkých úspěchů. Celé toto období je naplněno těžkým, obětivým, ale vítězným zápasem za osvobození dělnické třídy, rolnictva i všech pracujících z kapitalistického vykořisťování, z národnostního a sociálního útlaku, za socialistický rozvoj naší vlasti.

Komunistická strana Československa dosáhla svého historického úspěchu proto, že se řídila učením marxismu-leninismu a usilovala o jeho tvořivé uplatnění v našich konkrétních podmínkách. Byla věrna ideám proletářského internacionalismu, přátelství a spolupráci s Komunistickou stranou Sovětského svazu. Vždy usilovala o nejtěsnější spojení s nejširšími vrstvami pracujících, zejména o vytvoření a další upevňování dělnicko-rolnického svazku, a za nejvyšší zákon své činnosti vždy považovala službu dělnické třídě a národům naší země.

Vybudování socialistického zemědělství a jeho úspěšný rozvoj je vítězstvím leninské teorie socialistického združstevnění zemědělství. Tato teorie i politika Komunistické strany Československa obstály v náročné zkoušce doby a svými výsledky plně prokázaly svoji životnost jako cesty úspěšné výstavby socialistické zemědělské velkovýroby.

Prof. Jaroslav K a b r h e l, Vysoká škola politická ÚV KSČ, Praha

Je všeobecně známo, že socialistické zemědělské podniky se vyznačují rozdílnými výrobními i ekonomickými výsledky. A poněvadž jsou velmi často příliš hluboké a navíc se vyskytují i mezi podniky hospodařícími v přibližně stejných podmínkách hospodaření, jeví se diferenciaci jako určitý ekonomický problém, o jehož řešení usilujeme jak ve sféře nadpodnikové, tak — a to především — i v podnikové. Překonáváním rozdílů mezi podniky dochází jak k celkovému vzestupu výroby, tak i k růstu její efektivity. První aspekt je celkem logický — druhý vyplývá z toho, že podniky s vyšší intenzitou výroby se zpravidla vyznačují nižším podílem materiálových i pracovních nákladů na výsledcích hospodaření než podniky s relativně nižším objemem produkce na srovnatelné výměře zemědělské půdy. Není proto náhodné, že na plenárním zasedání ÚV KSČ v dubnu 1972 byl — mimo jiné — formulován cíl pozvednout zaostávající zemědělské podniky na úroveň podniků průměrných a průměrné podniky na úroveň předních podniků.

V širším slova smyslu se diferenciaci neomezuje pouze na podnikovou oblast. S rozdíly v hospodaření se setkáváme i mezi zemědělstvím jednotlivých administrativně územních jednotek: mezi zemědělstvím ČSR a SSR, zemědělstvím jednotlivých krajů, okresů a oborových podniků s celookresní působností. Analýza příčin např. rozdílné intenzity výroby, produktivity práce, rentability výroby apod. zejména u okresů s obdobnými podmínkami hospodaření umožňuje nalézt slabá i silná místa v činnosti sledovaných okresů a formulovat závěry použitelné pro praktickou řídicí činnost.

V podnikové oblasti v souvislosti s touto problematikou velmi často vypstávají otázky týkající se kritérií, pomocí nichž daný ekonomický jev hodnotíme. Ukazuje se, že snaha po nalezení jediného kritéria nebyla úspěšná, a to z toho důvodu, že různé stránky podnikové činnosti nejsou navzájem zastupitelné. Cílem socialistického zemědělského podniku je zvyšování výroby, a to v souladu se společenskými potřebami (z hlediska objemu i struktury), snižování nákladů na jednotku produkce. A protože zemědělské podniky hospodaří podle zásad chozrasčotu, musí zajišťovat rovnováhu mezi příjmy a náklady a dosahovat určitého přebytku v podobě čistého důchodu podniku. To všechno lze postihnout pouze pomocí soustavy ukazatelů.

Analýza hospodaření za uplynulé období má smysl tehdy, jestliže poskytuje užitečné informace pro řídicí činnost v přítomnosti i v budoucnosti. Socialistický zemědělský podnik nachází poučení nejenom konfrontací svých současných výsledků s výsledky minulých období, ale i srovnáváním svých výsledků s výsledky jiných zemědělských podniků. Metoda mezipodnikového srovnávání, metody skupinového třídění souboru podniků na úrovni okresů, okresů na úrovni krajů a republiky poskytují odpověď na otázky o závislostech mezi výrobními faktory a efekty ve výrobním procesu, o závislostech mezi výrobními a rozdělovacími procesy, umožňují upřesnit, co v dané době představuje výsledek průměrný, přední a relativně nízký.

V tomto monotematickém čísle Zemědělské ekonomiky se jednotliví autoři pokoušejí o analýzu řady problémů, souvisejících s diferenciací a efektivností zemědělské výroby. Pojetí diferenciací a její souvislost s efektivností je předmětem první studie. Problémy diferenciací v odměňování — její vývoj i současný stav — je obsahem druhého článku. O tom, jak se vyvíjí diferenciací v intenzitě zemědělské výroby a její hospodárnosti, pojednává další stat. Konečně komplexní pohled na soubor podniků jednoho okresu, na vztahy mezi výrobními výsledky a výrobními faktory, na vztahy mezi výrobním a rozdělovacím procesem obsahuje poslední článek. S rozebíranou problematikou souvisí i článek zařazený do rubriky, neboť shrnuje důležité poznatky o sovětské diskusi o efektivnosti národního hospodářství.

Doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., vědecký redaktor

Pod pojmem „diferenciace“ se v ekonomické literatuře běžně chápou rozdíly dosahované jak v oblasti výrobních, tak i ekonomických výsledků. Jestliže nejčastěji se s tímto pojmem setkáváme právě v zemědělské ekonomice, má to své oprávnění. Půdně klimatické podmínky hospodaření vytvářejí předpoklady pro rozdílné výsledky, a to ať již z hlediska území státu jako celku, nebo uvnitř jednotlivých administrativních celků – krajů i okresů. Pestrost podmínek v tomto smyslu je v československém zemědělství všeobecně známá. Avšak diferencované výsledky se projevují i v těchto podmínkách hospodaření, a to jak vlivem objektivních ekonomických faktorů, tak i vlivem faktorů subjektivních. Tento případ lze dokonce považovat za dominující problém diferenciace. Specifické místo má diferenciace v sektoru družstevním a vyplývá z relativně vysokého stupně ekonomické samostatnosti těchto podniků a s tím souvisejícího bezprostředního vlivu výrobního procesu na procesy rozdělovací. To je zřejmě i hlavní důvod, proč především družstevní sektor je z uvedeného hlediska nejčastěji předmětem ekonomických analýz. Je však zapotřebí považovat za nedostatek, jestliže v naší odborné literatuře se věnuje příliš málo pozornosti této problematice ve státním sektoru. Existence rozdílů ve výrobních i ekonomických výsledcích současně svědčí o existenci disponibilních možností zvyšování výroby i zvyšování jejího ekonomického efektu, a to cestou, která již byla prověřena předními zemědělskými podniky. V tomto smyslu existuje mezi diferenciací a efektivností bezprostřední souvislost. Jedno z usnesení dubnového pléna ÚV KSČ z roku 1972 vychází právě z této skutečnosti, když formuluje úkol pozvedávání zaostávajících podniků na úroveň podniků průměrných a průměrných na úroveň podniků předních.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Ve druhé polovině let padesátých a v průběhu šedesátých let se problematika diferenciace interpretovala především jako problematika zaostávajících družstev. Např. J. D o n t h v publikaci Jak zlepšit hospodaření slabých JZD (SZN 1960) se zamýšlí nad tím, jaké jsou příčiny rozdílných výsledků hospodaření a jakými cestami lze dosáhnout jejich překonání. Tyto otázky jsou předmětem zájmu i jiných autorů, a to jako součást širěji pojatých otázek hospodaření podniků. K. S v o b o d a ve svých pracích Proč a jak hospodařit podle vzorových stanov JZD (SZN 1954 a 1956) analyzuje příčiny rozdílných výsledků hospodaření družstev, a to pomocí metody skupinového třídění a mezipodnikového srovnávání. D. C h o m a si v publikaci Reprodukce JZD (NPL 1962) pomocí prostorové i časové

analýzy všímá vztahů mezi náklady a efekty na příkladě souboru družstev jednoho okresu.

Intenzivnější zájem o otázky diferenciací se projevuje především na stránkách Zemědělské ekonomiky koncem let šedesátých a v průběhu let sedmdesátých. F. Šimků (1961), J. Hruška (1968), F. Trnka (1968), J. Kunc a V. Piskáček (1971), K. Buriánová (1972) a I. Bobaľa (1974) analyzují závislosti mezi výrobními podmínkami a výsledky výroby a speciálně pak závislosti mezi výrobními podmínkami jednotlivých výrobních oblastí a výrobními i ekonomickými výsledky zemědělských podniků. Vývojovým tendencím a procesům postupného vyrovnávání výsledků mezi výrobními oblastmi v ekonomice JZD věnují na stránkách Zemědělské ekonomiky pozornost J. Nikl (1972) a J. Hurta (1972, 1974). Přínosem pro poznání vývojových procesů a problémů diferenciací jsou výsledky vědeckovýzkumné práce A. Groliga a kol., zejména dílčí úkol Diferenciací v ekonomickém rozvoji JZD, jehož autory jsou K. Vinohradský, J. Hurta a J. Vícen (1975). Na základě usnesení dubnového pléna ÚV KSČ (1972) a ostatních jednání ÚV KSČ o zvyšování efektivity národního hospodářství přistoupil ke zpracování původní analýzy diferenciací v našem zemědělství FSÚ, ČSÚ a SSÚ. O některých výsledcích z této analýzy pojednává v Zemědělské ekonomice J. Glaserová (1976).

Důkladněji než v minulosti si začaly všimát těchto otázek i řídicí orgány našeho zemědělství. V 11. čísle Ekonomiky zemědělství z roku 1974 byl uveřejněn seriál článků na téma Řešení problémů diferenciací zemědělských podniků a jejich pozvedávání na vyšší úroveň. Z hlediska MZVŽ ČSR i jednotlivých krajů ČSR svá stanoviska vyjádřili J. Babický, J. Horák, K. Suda, S. Brokeš a J. Záhorka.

Existující statistické prameny poskytují podklady pro analýzu dané problematiky, a to především z hlediska prostorového. V členění podle výrobních oblastí jsou to ročenky MZVŽ, pravidelné rozbory FSÚ (za JZD i státní statky) a materiály o vlastních nákladech a produktivitě práce VÚEZVŽ v Praze i Bratislavě. Na úrovni okresního článku řízení jsou podkladem pro takovéto analýzy roční výkazy zemědělských podniků. Lze však říci, že možnosti diferencovaného pohledu na ekonomiku podniků, na vztahy mezi příčinami a výsledky, na vývojové tendence, které tyto podklady poskytují, zdaleka nejsou v žádoucím rozsahu využívány, a to zejména na úrovni okresního článku řízení.

VYMEZENÍ PROBLEMATIKY DIFERENCIACE A EFEKTIVNOSTI

Výrobní činnost v zemědělství je spjatá s využíváním zemědělského půdního fondu jako základního výrobního prostředku. Z této skutečnosti plyne prostorový charakter výroby. Diference v kvalitě půdního fondu se promítají v rozdílných efektech srovnatelného množství vynaložené práce a výrobních prostředků. Tento problém byl předmětem zájmu již klasické politické ekonomie a spolu s faktorem vzdálenosti výrobců od trhu vedl k formulování teorie pozemkové diferenciací renty. Značnou pozornost mu věnuje i K. Marx ve III. díle Kapitálu v kapitole o pozemkové rentě.

Způsoby sledování příčin a důsledků rozdílného působení nákladů na jednotku půdy jsou závislé na organizačním uspořádání zemědělské

výroby a jemu odpovídajících článků řízení. Administrativnímu členění našeho státu na kraje a okresy odpovídají i příslušné stupně řízení zemědělské výroby státními orgány řízení — národními ministerstvy zemědělství a výživy, krajskými a okresními zemědělskými správami. Všem těmto stupňům řízení odpovídá i statistické sledování výroby za příslušné územní celky. Pomocí těchto podkladů můžeme měřit stav a dynamiku vývoje. Vzájemná komparace v čase i v prostoru umožňuje odhalovat slabá i silná místa hospodářské činnosti a vyvozovat poučení pro sféru řídicí činnosti. V tom je totiž hlavní smysl jakékoli analýzy vývoje.

Na rozdíl od ostatních odvětví národního hospodářství je zemědělství administrativních územních celků v mnoha směrech navzájem srovnatelné — hospodařením na půdě a zastoupením většiny výrobků na srovnatelné půdní jednotce (zejména obilovin, píce a chovu skotu). V případě nestejných výrobních předpokladů půjde ve většině případů o srovnatelnost pouze relativní. Není to ovšem podstatné — absolutní srovnatelnost prakticky neexistuje v žádné oblasti výrobní činnosti.

Lze tedy dospět k závěru, že za *prvé* diferenciaci ve výrobních i ekonomických výsledcích lze chápat jako diferenciaci mezi určitými územními celky, které představují odpovídající stupeň řízení a poskytují ucelené podklady o této činnosti — v případě zemědělství ČSSR jde o projevy diferenciaci mezi zemědělstvím ČSR a SSR, mezi kraji, okresy resp. obrovými podniky hospodařícími na území jednoho nebo více okresů.

Dosavadní analytické práce stejně jako různé statistické podklady přinesly dostatek důkazů o tom, že v našem zemědělství máme co činit s velmi rozdílnými výsledky hospodaření i v podnikové sféře, a to i za předpokladu relativně stejných půdně klimatických podmínek hospodaření. Diferenciaci jako ekonomický jev má tedy za *druhé* své místo v podnikové sféře. Jako ekonomický problém je velmi aktuální (vyžadující sledování i řešení), a to zejména tehdy, jestliže se ve výsledcích hospodaření mezi podniky projevují přílišné rozdíly.

Podle našeho názoru diferenciaci v uvedeném pojetí představuje diferenciaci chápanou v širším slova smyslu, zatímco problematika omezená pouze na podnikovou sféru představuje diferenciaci v užším smyslu. Tento poslední pohled je v literatuře zpravidla ztotožňován s diferenciací vůbec.

Vysvětlení zasluhuje i rozlišení výrobních a ekonomických výsledků. Je vůbec správné je rozlišovat, nejde o mechanickou reprodukci pojmů s totožným obsahem? Podle našeho názoru je takovéto rozlišení efektů výrobního procesu oprávněné. Např. N. J. Kobrinskij při analýze charakteristiky ekonomického systému dospívá k závěru, že právě organické spojování naturálního a hodnotového aspektu fungování a rozvoje je jednou ze zvláštností ekonomického systému, jež ho odlišuje od všech ostatních systémů materiálního světa.¹⁾ Pod výrobními výsledky lze chá-

¹⁾ „Pohyb jeho materiálně látkových komponentů, které určují technologii jejich výroby, rozdělování a spotřeby, je nerozlučně spjat s pohybem jejich hodnoty. Poměrování nákladů a výsledků v procesu fungování systému a zvláště nákladů spojených s jeho rozšířenou reprodukcí je nezaměnitelnou podmínkou existence ekonomického systému. Bez objektivního a účinného mechanismu srovnávání mizí ekonomická podstata výroby a spotřeby a zůstává pouze jejich technika a technologie.“ (N. J. Kobrinskij: Základy ekonomické kybernetiky, Svoboda, Praha 1975, str. 45-46)

pat efekty měřené v naturálních veličinách – v zemědělské výrobě např. výnosy plodin a užitkovost zvířat. Do této kategorie výsledků patří svým způsobem i syntetický ukazatel „hrubá zemědělská produkce“ ve stálých cenách, neboť cena v tomto případě má především funkci převodu různých užitných hodnot na stejnou bázi. Teoreticky vzato, rozdíly ve výrobních výsledcích mohou, ale také nemusí bezprostředně ovlivňovat výsledky ekonomické. Např. v podnikové sféře jinak je tomu v případě. vyplývají-li rozdílné naturální efekty z titulu diferencovaných podmínek hospodaření, a jinak v případě, že přírodní faktory hospodaření jsou stejné.

Ekonomické efekty souvisejí s existencí zbožně peněžních vztahů, měříme je pomocí peněžních ukazatelů. Na úrovni podnikové se projevují v relacích mezi cenou produkce (resp. výkony), materiálovými a pracovními náklady a čistým důchodem. Mezi výrobními i ekonomickými výsledky existuje bezprostřední souvislost, nelze je však ztotožňovat. Není obtížné si představit jiný vývoj efektů z hlediska naturálního a z hlediska hodnotového (měřeného pomocí peněžních ukazatelů) – každá změna cenových relací mezi výrobními prostředky a zemědělskými výrobky, resp. cenových relací mezi jednotlivými výrobky může měnit efekty v jiném směru než se projevují v podobě naturální. V podmínkách zbožně peněžních vztahů a hospodaření podniků na základě chozrasčotu jsou kategorie s praktickým dopadem v oblasti výrobního i rozdělovacího procesu kategorie odvozené z reálně fungujících cen a ostatních ekonomických nástrojů. Rozlišování výrobních a ekonomických výsledků má však vážný důvod i z hlediska řídicí činnosti a umožňuje, abychom postihli, zda a nakolik efekty plynou z činnosti podnikové, resp. nakolik (v průběhu vývoje) byly ovlivněny faktory na podnikové činnosti nezávislými. V poslední době řada autorů upozornila na potřebu konfrontovat peněžní ukazatele s ukazateli naturálními resp. srovnatelnými, neboť první z nich za určité situace mají tendenci se od reálně probíhajících dějů vzdalovat.²⁾

Platí-li požadavek všeobecného zvyšování efektivity národního hospodářství (v posledních letech navíc vyvolaný novými jevy ve vnějších ekonomických vztazích), pak již samotná existence diferenciací v našem zemědělství (a není to ovšem pouze specifika zemědělství, i když zde je zřejmě nejsnadněji postižitelná) svědčí o značných potenciálních možnostech pro zvyšování výroby i vzestup její efektivity. Překonávání rozdílů ve výrobních i ekonomických výsledcích mezi slovenským a českým zemědělstvím, mezi kraji a okresy se srovnatelnými podmínkami a zejména pak v podnikové sféře znamená dosahování stavu, který vede k celkovému růstu efektivity výroby. V tomto smyslu existuje mezi oběma ekonomickými jevy – diferenciací a efektivitou – bezprostřední souvislost a opravňuje ke společné analýze.

Vymezení ekonomické efektivity výroby za socialismu lze najít u mnoha autorů našich, sovětských i autorů ostatních socialistických zemí. Všeobecná shoda názorů spočívá v tom, že:

a) ekonomická efektivity zahrnuje vztahy mezi náklady a efekty (mezi náklady celkové, společenské práce a výsledky výroby),

b) ekonomická efektivity respektuje cíl socialistické ekonomiky – růst výroby v souladu s cílem uspokojování potřeb socialistické společnosti.

²⁾ Viz např. diskuse o ekonomické efektivity v časopise Politická ekonomie č. 6/1975, str. 522.

V rámci jednotné efektivity rozlišujeme efektivity celospolečenskou a podnikovou (chozrasčotní). Mezi disponibilními zdroji, které v daném období můžeme do výroby vložit, a očekávanými efekty existuje závislost. Proto i princip efektivity lze formulovat buď jako zásadu maximálního efektu (je-li dána suma nákladů minulé a živé práce), nebo jako zásadu minimálního nákladu (je-li dán úhrn potřeb společnosti). Avšak i v oblasti národohospodářské efektivity, zejména z hlediska kritérií hodnocení a ukazatelů, pomocí nichž daný proces postihujeme, vedle shodných stanovisek existuje i řada odlišností. Svědčí o tom např. rozsáhlá diskuse na toto téma v sovětském časopise Voprosy ekonomiki, která probíhala na jeho stránkách v letech 1974 a 1975, diskuse v Politické ekonomii (č. 6/1975), výsledky základního výzkumu EÚ ČSAV za období let 1971 až 1975 (Teoretické a metodologické otázky měření vývoje národohospodářské efektivity s aplikací na ekonomiku ČSSR, dílčí úkol SPZV VIII-1-4/1) a jiné.

I v oblasti podnikové efektivity vedle názorů nesporných je i řada ne zcela jednoznačně zodpovězených otázek. Nejnižším organizačním stupněm, v rámci něhož můžeme sledovat problémy diferenciací, je podnik. Uvnitř sebečlenitějšího podniku jde o problematiku jiné povahy. Vnitropodniková specializace jednak ztěžuje vzájemnou komparaci výsledků a jednak je záležitostí vyložené daného podniku. Nadpodnikový orgán řízení vždy bude posuzovat efekty podniku jako celku. Avšak i uvnitř podniku má své místo hodnocení ekonomické efektivity práce výrobních útvarů, a to jako důležitý nástroj zvyšování efektivity výroby za podnik jako celek.

V souladu s pojetím sledované problematiky budeme v další části věnovat pozornost těmto otázkám:

a) diferenciací a jejímu překonávání projevujícím se mezi zemědělstvím ČSR a SSR,

b) diferenciací projevující se mezi zemědělstvím jednotlivých okresů ČSR.

c) diferenciací v podnikové sféře v družstevním sektoru.

Proces překonávání rozdílů mezi zemědělstvím ČSR a SSR

Rozdílný historický vývoj Českých zemí a Slovenska, a to jak před vznikem buržoazní republiky, tak i v průběhu jejího dvacetiletého vývoje měl za následek, že výchozí úroveň českého a slovenského zemědělství v roce 1945 a také na začátku období socialistické přestavby byla značně rozdílná. Již z tohoto důvodu proces postupného vyrovnávání zemědělství obou celků země představoval značný disponibilní zdroj růstu zemědělské výroby republiky. Program ekonomického pozvednutí Slovenska na úroveň Českých zemí, obsažený v usnesení IX. sjezdu KSČ v roce 1949, zahrnoval všechny sféry výrobní činnosti. Výsledky více než 25 let vývoje v podmínkách socialistického státu ukazují, že spolu s průmyslem podíl na postupném vyrovnání ekonomik obou částí republiky mělo i slovenské zemědělství.

Z hlediska teoreticko-metodologického vzniká otázka: co je kritériem a pomocí kterých ukazatelů lze měřit diferencovaný stav a proces sbližování zemědělství dvou národních republik uvnitř jednoho socialistického státu? Z mnoha teoretických možností se zdají jako jediné oprávněné

dvě, a sice intenzita zemědělské výroby (jako ukazatel využití půdního fondu) a produktivita živé resp. celkové práce. Za situace rozdílného výchozího stavu vypovídá o procesu sblížování i tempo růstu absolutního objemu výroby, a to za předpokladu nezměněných relací ve výměře zemědělské půdy obou sledovaných územních celků.

Proč např. nelze úroveň zemědělství hodnotit např. pomocí objemu zemědělské produkce na jednoho obyvatele? Tohoto výsledku lze totiž dosáhnout i za podmínek zaostalejší výroby, pokud vliv extenzivních činitelů (výměra zemědělské půdy) je silnější než vliv činitelů intenzivních (vklady do půdy spolu s ostatními faktory, které vedou k vyšším výnosům srovnatelných plodin). Vyspělost zemědělské výroby – jak o tom svědčí i četná mezinárodní srovnání – se projevuje tedy jak v rozsahu a kvalitě vkladů na jednotku půdy, tak i v rozsahu technického vybavení práce v zemědělství. Proto druhým nesporným ukazatelem, pomocí něhož můžeme měřit vyspělost zemědělství, je produktivita živé práce. Její vzestup je současně spojen s klesajícím podílem pracujících v zemědělství, což je jedním z kritérií vyspělosti ekonomiky vůbec.

K použití prvního ukazatele je však zapotřebí přistupovat s určitými výhradami, neboť jednotka půdního fondu nemusí být zcela srovnatelná. To je do určité míry i případ komparace ČSR a SSR, neboť nižší stupeň zornění půdy na Slovensku a nestejný podíl výrobních oblastí nevytváří zcela stejné potenciální možnosti srovnatelného rozsahu půdního fondu. Rozdílnou úroveň v daném roce lze pak mimo syntetický ukazatel hrubá zemědělská produkce na 1 ha zemědělské půdy měřit pomocí dílčích, naturálních ukazatelů – výnosů jednotlivých plodin a stavů zvířat i objemu živočišné produkce na jednotku zemědělské půdy. Srovnatelnost jednotlivých výrobků je větší než srovnatelnost výroby jako celku, neboť v jednotlivých plodinách se promítá i moment jejich výroby z hlediska výrobních podmínek a představují proto rozdílný podíl na osevních plochách.

Nebylo by nijak obtížné dokázat, že slovenské zemědělství v době buržoazní ČSR zdaleka nedosahovalo úrovně zemědělství českého (nižší výnosy srovnatelných plodin, nižší úroveň technického vybavení, vysoký stupeň agrárního přelidnění), což mělo za následek další konzervaci zaostalosti.³⁾ V období let 1948–1950 úroveň zemědělské výroby ČSSR klesá proti roku 1936 o 19,9 %, z toho na území ČSR o 25,5 %, zatímco na Slovensku odpovídá předválečnému stavu. Lze to vysvětlit úbytkem půdy v ČSR, větším úbytkem pracovních sil a migrací zemědělského obyvatelstva. Tento rozdílný vývoj má za následek sblížení intenzity českého a slovenského zemědělství z 53,7 % v roce 1936 (české = 100) na 65,9 % v letech 1948–1950. Dochází k tomu nikoli v podmínkách všeobecného vzestupu, ale stagnací slovenského zemědělství a poklesu úrovně českého zemědělství.⁴⁾

³⁾ V průměru za léta 1934–1938 výnosy obilovin na Slovensku byly nižší než v Čechách a na Moravě o 22–28 %, cukrovky a řepky o 15 a brambor o 29 %. České zemědělství spotřebovalo na 1 ha zemědělské půdy 3,5krát více průmyslových hnojiv. Rozdíly se projevovaly i v podílu tržní produkce na produkci hrubé – téměř u všech výrobků tržnost klesala směrem k východním částem republiky.

⁴⁾ Všechny údaje, pokud není uvedeno jinak, jsou čerpány z těchto pramenů: 50 let čs. zemědělství (1918–1968), Československá statistika, skup. B, FSÚ 1969; Zemědělství v letech 1948–1968, MZVŽ ČSR 1969; Statistická ročenka MZVŽ 1970, 1971, 1972, 1973, 1974.

Počínaje obdobím let 1948–1950 dochází ke sblížování v podmínkách celkového růstu. Jednotná hospodářská politika strany a vlády, která zejména po IX. sjezdu KSČ sledovala cíl postupného vyrovnání ekonomiky obou částí země, rychlý růst společenské potřeby zemědělských výrobků a větší potenciální zdroje zemědělské výroby na Slovensku vedly k tomu, že tempo růstu jeho zemědělství v dlouhodobém vývoji předbíhalo tempo růstu výroby na území ČSR. V průměru let 1972–1974 dosáhla úroveň hrubé zemědělské produkce ve srovnatelných cenách ve srovnání s obdobím 1948–1950 (= 100) indexu 160,6 v ČSR a 192,2 v SSR, přičemž v obou případech rychleji rostla výroba živočišná než výroba rostlinná.

Ve vztahu k 1 ha zemědělské půdy se absolutní rozdíly příliš nezměnily (z 2330 Kčs HZP v letech 1948–1950 se snížily na 2135 Kčs v letech 1972–1974), relativně však došlo ke zmírnění z 65,9 % (ČSR = 100) na 81,4 %. Tato diference vyplývá částečně z nižších výnosů některých plodin (např. brambory, ječmen, olejnin), především však z jiné struktury zemědělského půdního fondu. U základních plodin rostlinné výroby – u obilovin – došlo již k dosažení úrovně ČSR.

V roce 1948 činila hodnota základních výrobních prostředků na jednoho pracovníka v zemědělství v ČSR 26 tis. Kčs, na Slovensku 10 tis. Kčs. Těmto rozdílům odpovídaly zhruba i rozdíly v produktivitě živé práce – 26 tis. Kčs HZP na pracovníka v ČSR a 12,8 tis. na Slovensku. Za sledované období stoupla hodnota základních prostředků (v cenách roku 1967) v ČSR o 165 %, v SSR o 317 %. Počet pracovních sil poklesl o 44,4 % v ČSR a o 61,5 % v SSR. Hodnota základních výrobních prostředků na pracovníka stoupla na 147 tis. (ČSR v roce 1973) a 98 tis. (SSR). Produktivita živé práce představuje 81,3 tis. a 65,9 tis. Kčs. Z hlediska technického vybavení i dosažené produktivity živé práce byl v obou případech zaznamenán kvalitativní vzestup. Úroveň slovenského zemědělství představuje však podle tohoto ukazatele ještě asi pětileté zpoždění.

Na základě údajů o stavu produktivity živé práce v roce 1948 a údajů o dosažené hrubé produkci v roce 1973 lze učinit závěr o efektu, který se z titulu rostoucí produktivity živé práce projevil v úspoře pracovních sil. Za předpokladu nezměněné produktivity živé práce by v ČSR k dosažení produkce ve výši 51,212 mld Kčs (což odpovídá skutečnosti z roku 1973) ve stálých cenách z roku 1967 bylo zapotřebí 1,970 mil. pracovních sil. V SSR, kde produkce vzrostla na 24,110 mld Kčs, by počet pracovních sil při nezměněné produktivitě práce činil 1,884 mil. Úspora tedy činila v ČSR 1,311 mil., v SSR 1,294 mil.; celkem za ČSSR 2,605 mil. pracovních sil.⁵⁾

Problémy diferenciace sledované mezi slovenským a českým zemědělstvím se ovšem neomezují pouze na využití půdního fondu, na technické vybavení pracovní síly a na dosaženou úroveň produktivity živé práce, i když tyto skutečnosti je třeba považovat za rozhodující. Při ana-

⁵⁾S podobnou úvahou se lze setkat i u jiných autorů. Např. V. F. Mašenkov v referátě na téma Zvýšení efektivnosti výroby a růst produktivity práce v zemědělství, který přednesl na mezinárodní vědecko-metodické poradě ředitelů a vedoucích pracovníků výzkumných ústavů ekonomiky zemědělství socialistických zemí v Stavropolu v říjnu 1975 uvedl, že v sovětském zemědělství v průběhu let 1964 až 1974 došlo v důsledku růstu produktivity živé práce k úspoře 13 mil. pracovních sil a převedeno na úroveň současných mezd, činí tato úspora 16 mld rublů.

lýze tvorby zdrojů a relací mezi náklady a efekty (výkony, materiálové náklady, hrubý důchod, odměny, zisk apod.) bychom si museli podrobněji všimnout cenových a mimocenových forem úhrady, které mohou být konstruovány tak, aby zmírňování rozdílů v oblasti tvorby podnikových zdrojů předbíhalo zmírňování rozdílů v efektech vyjádřených v této studii. Vzhledem k tomu, že komparace ČSR a SSR je pouze součástí celkové diferenciace projevující se v našem zemědělství v nejrůznějších rovinách, bylo od analýzy rozdělovacích procesů a jejich diferenciace mezi oběma republikami upuštěno.

Okresy jako jednotky vzájemné komparace výsledků hospodaření

Předně vzniká otázka, zda a nakolik je oprávněné vzájemné porovnání výsledků hospodaření mezi okresy, a jestliže ano, v čem spočívá jeho společenská užitečnost. Představuje vůbec zemědělství v rámci okresu nějakou jednotku? Je-li tomu tak, jaká je to jednotka? Okres představuje administrativní územní celek státu. Z prostorové povahy zemědělské výroby vyplývá rovnoměrné územní rozmístění zemědělských podniků na území celého státu. Z hlediska zemědělské výroby proto každý okres představuje současně početný soubor podniků. Z tohoto důvodu v rámci této administrativní jednotky ve všech etapách socialistického vývoje fungoval administrativní řídicí orgán, který bezprostředně zajišťoval realizaci zemědělské politiky. Specifika zemědělství spočívá v tom, že funkci nadpodnikového orgánu řízení, kterou v ostatních odvětvích vykonává orgán patřící do chozrasčotní sféry, zde vykonává orgán státní správy. Pouze v okresech, v jejichž rámci vznikl státní zemědělský podnik oborového typu, řídicí funkce státního orgánu byla zaměněna činností orgánu podnikového.

Avšak okres není mechanickým souborem hospodařících podniků. Jednota řízení a proces specializace a kooperace vedl k tomu, že mezi podniky (jejichž počet se navíc podstatně snižuje) vznikají těsné ekonomické vazby. Lze říci, že v rámci jednotné politiky a jí formulovaných cílů uskutečňuje se její realizace pod vedením krajských a zejména okresních článků řízení. Vykazují-li např. dva okresy, které jinak disponují srovnatelnými půdně klimatickými podmínkami, diferencované výsledky, pak nesporně část z nich lze přičíst ve prospěch okresnímu řídicímu článku.

Informace o výsledcích hospodaření jednotlivého okresu se stává užitečnou informací pro jiné okresy (jako jedno z objektivních kritérií hodnocení jejich činnosti) a současně informací pro vyšší stupeň řízení – pro krajskou zemědělskou správu – a poskytuje jí diferencovaný a adresný přehled o stavu zemědělské výroby kraje. Spolu s dříve uvedenými skutečnostmi srovnatelnost mezi okresy je zajištěna i existencí statistických údajů podle administrativně územních celků.

Stejně jako v případě komparace ČSR – SSR, lze i pro srovnávání mezi okresy za nejdůležitější – byť nikoli jediné – kritérium považovat intenzitu zemědělské výroby (jako stupeň využití půdního fondu) a produktivitu živé práce. Takováto analýza byla provedena za okresy ČSR a její výsledky jsou obsaženy v tab. I (s kombinovaným tříděním podle obou uvedených hledisek).

Skupina okresů podle HZP/ha z. p.	HZP na 1 ha z. p. v Kčs	Počet okresů	Počet okresů podle HZP na 1 stálého pracovníka v tis. Kčs				
			1. do 60	2. 61–70	3. 71–80	4. 81–90	5. 90 a více
I.	do 8 000	10	3	5	1	1	—
II.	8 001–10 000	16	2	2	4	6	2
III.	10 001–12 000	21	—	3	10	7	1
IV.	12 001–14 000	19	—	1	7	8	3
V.	nad 14 000	8	—	1	2	3	2
Celkem	×	74	5	12	24	25	8

Z uvedeného přehledu lze odvodit následující závěry:

a) Žádný okres s nejnižší intenzitou výroby (skupina I.) nedosahuje nejvyšší produktivity práce (skupina V.); u většiny okresů v podstatě odpovídá dosažená intenzita výroby i dosažené produktivitě práce. Tento závěr — na základě znalosti o vztazích mezi oběma kategoriemi — lze očekávat.

b) Pozornost však vzbuzuje skutečnost, že v téže skupině podle intenzity výroby existují i okresy se značně diferencovanou produktivitou práce. Např. v I. a II. skupině podle intenzity výroby jsou i tři okresy, které se vyznačují nejvyšší úrovní produktivity práce (IV. a V. skupina — okresy Cheb, Chomutov, Most). Na druhé straně ze IV. a V. skupiny podle intenzity výroby patří čtyři okresy k těm, které mají nízkou produktivitu práce (II. a III. skupina — okresy Uherské Hradiště, Ostrava, Brno-město, Hodonín).

Pro bližší vysvětlení těchto rozdílů jsme se pokusili na příkladě dvojice okresů povšimnout si alespoň některých skutečností, které by nám mohly poskytnout určité vysvětlení (tab. II).

II. Příklady okresů s toutéž intenzitou výroby a rozdílnou produktivitou práce

Okresy	Skupina podle intenzity výroby	Skupina podle produktivity práce
Vsetín	I.	1.
Cheb	I.	4.
Gottwaldov	II.	1.
Chomutov	II.	5.
Uherské Hradiště	IV.	2.
Kladno	IV.	5.

Okresy téže skupiny podle intenzity výroby a s vyšší úrovní produktivity práce se vyznačují: vyšším stupněm zornění zemědělské půdy, vyšším podílem obilovin na orné půdě, nižším podílem brambor na orné půdě, vyššími výnosy pšenice, ječmene a žita; v živočišné výrobě šlo o výrazné

rozdíly ve stavech prasat na 100 ha zemědělské půdy a v případě dvou dvojic okresů i o nižší stavy skotu na 100 ha zemědělské půdy. Samozřejmě, že z uvedeného nevyplývá, že podobné rozdíly v jakémkoli případě lze vysvětlit pouze těmi a navíc zdaleka ne úplnými skutečnostmi. Nejde nám o více než o naznačení způsobu postupu vysvětlení extrémnějších výsledků jednoho aspektu (produktivity živé práce) výsledku za podmínky srovnatelnosti aspektu jiného (intenzity zemědělské výroby).

Diferenciace půdně klimatických podmínek, běžná na našem území, neumožňuje srovnávat – podobně jako i v oblasti podnikové – kterýkoli okres s kterýmkoli jiným okresem (např. Hradec Králové – Karlovy Vary, Frýdek-Místek – Louny apod.). V literatuře se setkáváme s pokusy o členění okresů z tohoto hlediska do homogenních skupin. Např. F. Lom třídí okresy do skupin podle intenzitních koeficientů, které odvodil z podílů jednotlivých výrobních oblastí, a indexu hrubé zemědělské produkce připadající na 1 ha zemědělské půdy.⁶⁾ Činí-li např. podíl oblasti řeparské 60 % a bramborářské 40 % ze zemědělské půdy okresu, koeficient HZP/ha v prvním případě 1 a ve druhém 0,75, bude činit intenzitní koeficient 0,90 ($60 \cdot 1/100 + 40 \cdot 0,75/100$). Kdyby šlo o okres se zastoupením pouze řeparské oblasti, pak intenzitní koeficient by činil 1, v případě bramborářské oblasti 0,75. Rozpětí mezi okresy podle takto zjištěných intenzitních ukazatelů bude nižší než podle skutečně dosažených výsledků, neboť koeficienty HZP/ha jsou odvozeny z průměrných celostátních výsledků. Úkolem analýzy je pak hledat, zda a nakolik se skutečně dosažená intenzita výroby odchyluje od srovnatelných předpokladů.

Neméně důležitá okolnost, kterou musíme brát v úvahu, je i struktura výroby, daná jak rozdíly ve struktuře zemědělské půdy a osevních ploch, vztahy mezi rostlinnou a živočišnou výrobou, tak i výnosy a užitkovostí stejných plodin a chovů v živočišné výrobě. Tyto skutečnosti ovlivňují nejenom intenzitu výroby, ale i produktivitu živé práce, neboť tak jak je při průměrných výnosech objektivně rozdílná intenzita výroby různých výrobků (ve stálých cenách na 1 ha osevní plochy), tak je zatím také rozdílná produktivita na jednotku vynaložené práce, dosahovaná u rozdílných výrobků.

Přes důležitost pohledu na zemědělskou výrobu jako celek se nicméně domníváme, že z hlediska potřeb praktického řízení předmětem srovnávání mezi okresy budou nejčastěji tytéž výrobky v různých podmínkách, a to jak z hlediska jejich efektů naturálních (výnosy, užitkovost), tak i ekonomických (náklady, rentabilita, fondová, materiálová a pracovní náročnost apod.). Jde totiž jak o výsledky snadněji zjištělné, tak (a to zejména) o výsledky prakticky použitelné. Výsledky hospodaření podniku jako celku budou předmětem analýzy na úrovni okresu tehdy, jestliže vznikne potřeba ujasnit si, kde jsou silná i slabá místa v relacích např. výkony – materiálové náklady – odměny – zisk apod. Z povahy ekonomických jevů vyplývá, že určité jevy jednou vzniklé mají tendenci pokračovat. Smyslem analýzy ex post je tyto tendence postihnout, kvantifikovat, odhalit nově vzniklé jevy a žádoucím způsobem je usměrnit. V tomto smyslu analýza ex post i ex ante představuje jednotu a především

⁶⁾ Výzkum soustav hospodaření v zemědělství a faktorů jejich tvorby, 11. etapa: Ekonomická analýza stavu vývoje výrobních faktorů a výsledků hospodaření v zemědělství ve výrobních zónách ČSSR, řešitel F. Lom, VŠE Praha 1974.

v této jednotě spočívá její společenská prospěšnost. Přednost prostorové analýzy, o níž jsme dříve pojednávali, spočívá v tom, že na základě údajů i jednoho roku (mezipodnikovým či skupinovým porovnáváním) lze odhalit i mnohé souvislosti, které se projevují v čase.

Problémy diferenciacie v podnikové sféře

Naše odborná literatura i četné ekonomicko-statistické analýzy přinesly dostatek důkazů, že diferenciacie výrobních i ekonomických výsledků v podnikové sféře je skutečností. Jde o jev, s nímž se setkáváme i v jiných socialistických státech. V Maďarské lidové republice se těmito otázkami mimo jiné zabýval F. V á g i. Překonávání existující diferenciacie v úrovni důchodovosti a rentability uvnitř kolchozního sektoru považuje za zvláště složitý problém I. F. S u s l o v.⁷⁾ Není jistě náhodné, že naše odborná ekonomická literatura si těchto otázek všímá v daleko větší míře v sektoru družstevním než státním.

Podstata problému diferenciacie na podnikové úrovni spočívá v následujícím:

a) Rozdílné půdně klimatické podmínky, v nichž zemědělské podniky hospodaří, způsobují i rozdílné efekty materiálně věcných vkladů do zemědělské výroby a vyvolávají tak i existenci rozdílné úrovně společensky nutných nákladů na jednotku zemědělské produkce.

b) Rozdílný objem a struktura vynakládaných nákladů, doprovázený navíc i výrazným vlivem subjektivních faktorů způsobuje, že efekt srovnatelných nákladů i v srovnatelných půdně klimatických podmínkách se projevuje v diferencovaných výsledcích.

c) Vyšší stupeň relativní ekonomické samostatnosti v družstevních podnicích, vyplývající z povahy družstevního socialistického vlastnictví, má za následek bezprostřední dopad efektů výrobního procesu na sféru rozdělování – na tvorbu zdrojů odměn a zdrojů vnitropodnikové akumulace. Mimo jiné právě tato okolnost je zřejmě hlavním důvodem, proč problematice diferenciacie v družstevním sektoru je v literatuře věnována podstatně větší pozornost než v sektoru státním.

Z hlediska celospolečenského aktuálnost problematiky a tím i nutnost jejího řešení spočívá v tomto:

1. Existence rozdílné hladiny společensky nutných nákladů na srovnatelné množství produkce si vyžaduje takovou konstrukci cenových i mimocenových nástrojů, aby plnily jak funkci uhrazovací, tak i racionalizační (tlak na změnu výrobního zaměření v souladu s podmínkami hospodaření). Tuto skutečnost uvádíme pouze pro úplnost pohledu a nebudeme se s ní podrobněji zabývat. Představuje totiž složitý komplex otázek tvorby cen zemědělských výrobků, kterými se ekonomická literatura poměrně intenzivně zabývá.

2. Existence rozdílů ve výrobních i ekonomických výsledcích v podnicích hospodařících v obdobných podmínkách svědčí o existenci disponibilních zdrojů růstu výroby cestou intenzivnějšího využití půdního fondu i intenzivnějšího využití vkládaných prostředků i práce do výrobního pro-

⁷⁾Kolchozy v ekonomičeskoj sistěme socializma, redakce I. F. Suslov, Ekonomika, Moskva 1974, str. 11. F. V á g i: Differenzierung in den LPG, Acta Oeconomica, Vol. 1, č. 3-4.

cesu. Jde tedy nejenom o záležitost podnikovou, ale i celospolečenskou, neboť představuje zdroje pro zvýšení efektivity zemědělské výroby. Sledovaná problematika se v současné době projevuje i v jiných oblastech v ekonomicky silných podnicích – je sice možná celospolečenská regulace odměn (zejména cestou progresivního zdanění), ale problémy vznikají v oblasti nedostatků zdrojů rozšířené reprodukce v jedné podnicích a nedostatečného prostoru pro uplatnění disponibilních zdrojů podnikové akumulace v jiných zemědělských podnicích.

Přestože podstata problému diferenciací je zřejmá, jakmile se pokoušíme o její měření, vzniká řada otázek teoreticko-metodologické povahy stejně jako otázek vyplývajících z potřeb praktického řízení reprodukčního procesu. Při ekonomické analýze pak otázky nabývají podoby kritérií např. třídění podniků do skupin. J. Hurta uvádí: „Problémem dosud ne zcela vyřešeným zůstává základní kritérium, podle kterého se družstva zařazují do skupin podprůměrných, průměrných a nadprůměrných.“⁸⁾

Je třeba říci, že ekonomická teorie ani na úrovni národního hospodářství a ani na úrovni podnikové nedospěla zatím ke konstrukci jediného syntetického ukazatele, který by postihoval všechny stránky činnosti. Všeobecně se má za to, že jedině pomocí soustavy ukazatelů lze posoudit efekt činnosti jednotlivých výrobních jednotek. Vyplývá to především z toho, že:

a) dílčí efekty celkové činnosti nejsou navzájem zaměnitelné (např. vysokou produktivitou živé práce nelze zaměnit nízkou intenzitou zemědělské výroby);

b) pokud bychom teoreticky tuto zaměnitelnost připustili, vzniká pak problém váhy toho kterého efektu na celkových výsledcích.

Avšak ani v této oblasti nelze věci absolutizovat. Přiznáme-li správnost soustavy ukazatelů, neznamená to, že pro určité účely bychom se nemohli pokusit o konstrukci syntetického ukazatele, byť jeho použití bude značně podmíněné. Např. sovětsí autoři N. D. Kolesov, V. N. Ovčinnikov a A. F. Tarasov mají za to, že danému účelu nejlépe odpovídá geometrický průměr. Musíme si však být vědomi, že v tomto případě všem ukazatelům použitým při výpočtu geometrického průměru přisuzujeme stejnou váhu.⁹⁾

Při praktické analýze diferenciací a efektivity v podnikové sféře na úrovni okresu velmi často používáme metodu skupinového třídění. V ekonomických rozborech má tato metoda starou tradici. V řídicí sféře jsou často kladeny otázky týkající se toho, které kritérium pro třídění podniků do skupin je nejdůležitější. Jinak řečeno – který ukazatel je rozhodující pro měření hloubky diferenciací mezi podniky. Tato otázka bezprostředně souvisí s tím, co jsme řekli o úloze soustavy ukazatelů. Podle našeho názoru bude vždy záležet na tom, jaký účel analýza sleduje. Kdyby platilo zcela jednoznačně (a tudíž nejenom pro skupiny podniků, ale i pro jednotlivé podniky), že s růstem intenzity výroby roste efekt vynaložené práce i výrobních prostředků, že existuje srovnatelná kategorie pracovních nákladů, pak takovýmto syntetizujícím ukazatelem by mohl

⁸⁾Důchodová diferenciací JZD v ČSR (závěrečná zpráva etapy dílčího úkolu SPZV VIII-2-10/3b), řešitel J. Hurta, VŠZ Praha 1975, str. 44.

⁹⁾Agrarno-promyšlený komplex (sociálně-ekonomické aspekty formování a rozvoje), redakce A. F. Tarasov, MysI, Moskva 1973, str. 174-180.

být např. zisk. Protože však zisk je ovlivněn vedle struktury výroby i rozdílnými efekty vynaložených nákladů těchto výrobků a v družstevní ekonomice mají na jeho formování určitý vliv i rozdělovací procesy, nelze kategorii zisku považovat za jediné zobecňující objektivní kritérium hodnocení činnosti družstevních zemědělských podniků a tudíž ani za míru pro postižení hloubky diferenciacce.

Dříve však, než si ujasníme úlohu jednotlivých ukazatelů, pomocí nichž měříme jak míru diferenciacce, tak i dosažený stupeň efektivnosti výroby, je zapotřebí si vůbec ujasnit, zda a nakolik a pro jaké účely potřebujeme zcela jednoznačně uvedené skutečnosti vyjadřovat. Předně se domníváme, že smyslem analýzy není zcela přesné stanovení např. pořadí podniků v rámci daného souboru na úrovni okresu. Vycházíme-li z celospolečenských požadavků, které spočívají v zajišťování rostoucích potřeb zemědělských výrobků, pak na předním místě bude i nadále nejdůležitějším kritériem úspěšné činnosti podnikové sféry objem výrobků z jednotky půdy. Přitom předpokládejme, že objem i struktura výroby plně odpovídá plánovaným potřebám. Z tohoto hlediska každý podnik, který produkuje více výrobků než podnik jiný, bude hodnocen pozitivněji.

Současně ale platí, že s růstem výroby by měl klesat objem vynaložené společenské práce na jednotku produkce. Úroveň produktivity společenské práce se již daleko více dotýká zájmů podniků, avšak i z hlediska celospolečenského má důležitý význam, neboť je konkrétním projevem požadavku maximalizace produkce při omezenosti zdrojů. Při přibližně stejné úrovni intenzity výroby dosahuje lepších výsledků ten podnik, který současně vykazuje vyšší úroveň produktivity společenské práce, stejně jako naopak. Komplikace vzniká tehdy, jakmile máme posoudit podnik, který ve srovnání s jinými vykáže např. deseti procentní rozdíl ve prospěch intenzity výroby a tentýž rozdíl v neprospěch produktivity společenské práce.

Dalším důležitým ukazatelem činnosti podniku je materiálová a fondová náročnost výroby, měřená objemem materiálových nákladů a základních výrobních fondů na 100 Kčs hrubé produkce. Konečně odpovídající místo v soustavě ukazatelů má i úroveň rentability výroby, i když — jak jsme na to dříve upozornili — skupinové třídění odhaluje určité tendence (pozitivní tendence např. u intenzity výroby je zpravidla v souladu s pozitivním vývojem všech ostatních ukazatelů), které v jednotlivých případech platit nemusí. Analýza má být konkrétní i adresná, a to jak ve vztahu k podnikům, tak i ve vztahu k dílčím výsledkům podnikové činnosti.

Je sice pravda, že každé jednotlivé kritérium vypovídá o určité skutečnosti, avšak komplexní pohled poskytuje pouze soustava nejdůležitějších ukazatelů. Tuto soustavu při ekonomické analýze by bylo možné použít v podobě kombinovaného třídění, které by postihovalo výrobní i rozdělovací procesy a jejich vzájemnou souvislost.

Např. při třech skupinách podle HZP/ha z. p. bychom měli 9 skupin podle HZP na pracovníka a 27 skupin podle míry rentability. Již takovýto přehled vyvolává řadu otázek: proč podnik A, zařazený do téže skupiny podle prvního třídícího znaku, vykazuje značně rozdílnou produktivitu práce proti podniku B a proč podnik C. nacházející se ve stejných skupinách podle prvních dvou znaků, se odlišuje v míře rentability. Pohled

na výsledky hospodaření bychom samozřejmě mohli rozšířit i o ostatní ukazatele.

Skupinové třídění vytváří základ mezipodnikového srovnávání. Je zcela pravděpodobné, že i v rámci okresního souboru podniků máme jednotky se zcela jednoznačným zařazením podle všech kritérií. Část podniků bude vykazovat protichůdné výsledky. Jestliže ekonomický rozbor tento přehled poskytne, pak splnil svůj účel, neboť poskytuje dostatek informací pro podnikovou i nadpodnikovou sféru jako základ pro řídicí činnost.

Pro ilustraci uvedených myšlenek je provedeno třídění 25 JZD okresu Písek za rok 1974 (tab. III). Jde vesměs o družstva hospodařící v bramborářské výrobní oblasti. U všech podniků byly sledovány tyto ukazatele: hrubá zemědělská produkce a výkony na 1 ha zemědělské půdy, výkony a celkové osobní důchody na jednoho přepočítaného pracovníka a materiálové a jiné náklady na 100 Kčs výkonů. Jde o vybrané ukazatele postihující jak úroveň intenzity výroby, produktivity živé práce, tak i účinnost vynaložených nákladů. Smyslem tohoto přehledu je především upozornit na složitost problematiky. Při praktické analýze bychom mohli kterýkoli z uvedených ukazatelů použít jako třídící znak. Skupiny podniků (I–III) podle prvních dvou ukazatelů jsou velmi blízké (což je ovšem zcela logické). Rozdíl mezi nimi představuje nejvíce rozdíl jedné skupiny. Diference mezi intenzitou výroby a produktivitou práce je však daleko větší, i když i zde pro větší část podniků odpovídá zařazení do stejných skupin. Těsný vztah existuje mezi výkony a osobními důchody na pracovníka. Z osmi JZD s nejvyššími výkony na 1 ha zemědělské půdy (skupina I.) mají čtyři družstva současně i nejvyšší výkony na pracovníka, dvě družstva průměrné a další dvě podprůměrné. S podobným jevem se setkáváme i v dalších skupinách.

Kdybychom vzali v úvahu čtyři ukazatele (B, C, D, E), mohli bychom podniky vytrdit do těchto skupin:

1. tatáž skupina podle všech ukazatelů (Kestřany, Oslov, Ražice),
2. tři ukazatele stejné, jeden odlišný (Ostrovec, Hradiště, Krč, Drhovele, Nemějice, Vlastec, Tálín, Podolí II),
3. dva a dva ukazatele odlišné (Vrcovice, Čimelice, Čížová, Dobev, Přeborov, Kučeř). Ostatní družstva vykazují jinou kombinaci ukazatelů.

Zcela jednoznačně můžeme podniky charakterizovat (stupeň jejich výrobní i ekonomické prosperity), vykazují-li všechny sledované ukazatele stejné, resp. takovou kombinaci, kterou jsme naznačili ve skupině druhé a třetí (pokud rozdíly v ukazatelích nevykazují rozdíl více než jedné skupiny). K relativně nejlepším podnikům patří JZD uvedená v pořadí: 1, 2, 3, 9, 10, 11; k relativně slabším patří družstva: 19, 23, 24, 25. Celou řadu družstev lze jednoznačněji hodnotit teprve tehdy, když se rozhodneme, který z uvedených čtyř znaků budeme považovat za rozhodující kritérium.

Analýza diferenciací na základě údajů jednoho roku postihuje daný jev za omezené období. Z hlediska času vzniká řada otázek tohoto druhu: zachovávají si přední podniky svou pozici po dlouhou dobu a odkazují tím ostatní podniky do ostatních dvou běžně používaných skupin? Zmírňují se rozdíly mezi krajními skupinami či nikoli? Sledování těchto otázek je ztíženo změnou v podnikové struktuře. Jedno je jisté, že jakmile klesne počet podniků, rozdíly mezi nimi se zmírní. Je to tím, že většina nově vzniklých podniků se vytváří na bázi předních, průměrných i zaostáva-

III. Skupiny podniků podle vybraných ukazatelů (na příkladě 25 JZD okresu Písek, bramborářská oblast, za rok 1974)

Pořadí	JZD	Skupiny (I. – III.) podle ukazatelů				
		A	B	C	D	E
1	Kestřany	I.	I.	I.	I.	I.
2	Oslov	II.	I.	I.	I.	I.
3	Vrcovice	I.	I.	I.	II.	II.
4	Ostrovec	I.	I.	III.	I.	I.
5	Králová Lhota	I.	I.	III.	I.	II.
6	Albrechtice	I.	I.	III.	II.	II.
7	Božetice	I.	I.	I.	III.	II.
8	Hradiště	I.	I.	III.	III.	III.
9	Čimelice	I.	II.	I.	II.	I.
10	Čížová	II.	II.	II.	I.	I.
11	Jamný	II.	II.	II.	I.	II.
12	Krč	II.	II.	II.	II.	III.
13	Hřejkovice	II.	II.	I.	III.	III.
14	Dobev	III.	II.	II.	I.	I.
15	Drhovle	III.	II.	II.	II.	I.
16	Přeborov	III.	II.	II.	III.	III.
17	Sepekov	II.	III.	I.	III.	II.
18	Nemějice	II.	III.	I.	III.	III.
19	Ražice	II.	III.	III.	III.	III.
20	Mirotice	III.	III.	III.	I.	II.
21	Podolí I.	III.	III.	III.	II.	I.
22	Kučer	III.	III.	III.	II.	II.
23	Vlastec	III.	III.	III.	II.	III.
24	Tálín	III.	III.	II.	III.	III.
25	Podolí II.	III.	III.	II.	III.	III.

A – HZP na 1 ha z. p.

B – výkony na 1 ha z. p.

C – materiálové a jiné náklady na 100 Kčs výkonů

D – výkony na 1 přepočítaného pracovníka

E – odměny celkem na 1 pracovníka

Skupiny podle ukazatelů:

A, B, D, E: I. skupina: 8 JZD s nejvyšší hodnotou
II. skupina: 8 JZD s průměrnou hodnotou

III. skupina: 9 JZD s nejnižší hodnotou

C: I. skupina: 8 JZD s nejnižším podílem

II. skupina: 8 JZD s průměrným podílem

III. skupina: 9 JZD s nejvyšším podílem

jících podniků. Např. v období let 1972 a 1973 ubylo v ČSR 335 podprůměrných JZD sloučením s průměrnými a nadprůměrnými družstvy a současně vzniklo 88 družstev na základě dříve existujících podprůměrných podniků.¹⁰⁾ Diferenciace jako ekonomický jev nemizí automaticky se vznikem menšího počtu podniků, nabývá však jiné formy a mění se i způsob řešení. To, co dříve bylo záležitostí nadpodnikového orgánu řízení, stává se otázkou ekonomiky a řízení daného podniku.

Konečně nelze předpokládat, že diferenciace jako jev v podnikové oblasti zcela zmizí. Zřejmě bude reprodukován i v dalším vývoji. Vyplývá to z toho, že skutečné tempo růstu výroby i tempo ostatních výsledků (produktivity práce, rentability výroby) nebude u všech podniků totožné. Úkol však ani nespočívá v tom, abychom se snažili o odstranění jakékoli difference mezi podniky. Problém je aktuální potud, pokud rozdíly jsou příliš hluboké – pokud mezi podniky máme co činit i s takovými, jejichž výsledky nejsou přiměřené jak z hlediska využití půdního fondu, tak i dosažených efektů vynaložené práce i prostředků. Diferenciace může vyjadřovat jak rozdíly mezi krajními případy (přední – zaostávající), tak i určité rozdíly mezi dobře prosperujícími podniky. Zdá se, že existence posledního jevu je v souladu s dialektikou ekonomického vývoje a že ekonomického vzestupu se dosahuje právě překonáváním rozdílů v dosažených efektech.

¹⁰⁾J. Hurta, viz tamtéž, str. 38

CELKOVÉ ZÁVĚRY

Diferenciace jako ekonomický termín používaný v socialistickém zemědělství vyjadřuje rozdíly dosahované v oblasti výrobních i ekonomických výsledků, a to jak z hlediska prostorového, tak i časového. V širším slova smyslu pod diferenciací chápeme uvedené skutečnosti, které se projevují mezi administrativně územními celky (ČSR – SSR, kraje, okresy) a v podnikové sféře. Diferenciace v podnikové oblasti lze chápat jako diferenciaci v užším pojetí. Výrobní i ekonomické rozdíly v hospodaření podniků a mezi okresy za předpokladu srovnatelných půdně klimatických podmínek současně svědčí o značných disponibilních zdrojích růstu výroby i její efektivity. Ne zcela jednoduchou otázkou se jeví kritéria hodnocení činnosti podniků a tím i míry postižení jejich vzájemné diferenciace. Nemožnost zastupitelnosti jednotlivých činností vyvolává nutnost používání soustavy ukazatelů, které postihují výsledky v intenzitě výroby, produktivitě živé práce, v materiální náročnosti výroby, v její rentabilitě apod.

Došlo dne 13. 1. 1976

Adresa autora:

Doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., Vysoká škola ekonomická, Lazarská 8, 120 00 Praha 2

Přijetí zásady rozdělování podle práce za základ politiky socialistického státu v oblasti tvorby důchodů obyvatelstva odpovídá objektivnímu ekonomickému zákonu. Každé porušení této zásady vede k záporným ekonomickým a společenským důsledkům. Nivelizace nebo nadměrná, neodůvodněná diferenciací důchodů má za následek pokles zájmu lidí o práci, snížení produktivity práce.

I za socialismu je práce nejdůležitějším zdrojem obživy a rozvoje člověka. Odměna za práci proto zůstává rozhodujícím motivačním činitelem pokud jde o zájem lidí na práci v určitém odvětví či podniku i pokud jde o jejich zainteresovanost na rozvoji výroby. Odměna je zároveň stále základním faktorem reprodukce a stabilizace pracovní síly. Plní tedy funkci ekonomickou – rozvoj výroby, i společenskou – rozvoj člověka.

Podněcující úloha odměny se zvyšuje nebo snižuje podle toho, do jaké míry považuje pracovník odměnu, kterou dostává, za odpovídající kvantitě a kvalitě práce, kterou vykonal, a to ještě ve srovnání s jinými pracovníky. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že odměna svou ekonomickou funkci neplní nejen tehdy, je-li nižší než zasloužená, ale ani tehdy, je-li vyšší než podle výsledku práce člověku přísluší. V tom i onom případě se její stimulační účinek snižuje, buď ještě nebo již nevede k zainteresovanosti.

Diferenciací v odměňování pracovníků působí proto na vybavenost odvětví a podniků pracovními silami, na rozvoj a efektivnost výroby, a to v pozitivním i negativním směru. Historie našeho socialistického zemědělství, zejména jeho družstevní části, skýtá o této skutečnosti mnohá svědectví. Neodůvodněná diferenciací v odměně pracovníků mezi odvětvími, mezi výrobními oblastmi, podniky a různými kategoriemi pracovníků byla jedním z momentů brzdících až do poloviny šedesátých let rozvoj československého zemědělství. Vlivem řady ekonomických opatření státu na úseku zemědělské politiky i vlivem konsolidace zemědělských podniků z jejich vlastních vnitřních zdrojů se nadměrné rozdíly snižují, zemědělství se vyvíjí dynamičtěji, proporcionálněji, přestává zaostávat za potřebami společnosti. Bylo by zjednodušením přisuzovat zásluhu na tomto zvratu pouze odměně. Význam mělo zlepšení i ostatních pracovních i životních podmínek, čili celá oblast individuální hmotné zainteresovanosti. Kromě toho významnou roli hrálo i zvýšení hmotné zainteresovanosti kolektivní – odvětvové a podnikové.

I v současné době trvají v zemědělství, zejména v JZD, více či méně oprávněné a zemědělskou výrobu ovlivňující difference v odměňování pracovníků. V následujícím rozboru bude tato skutečnost ukázána na vývoji od roku 1960, respektive od roku 1965 do roku 1974. Číselné podklady pro rozbor byly zpracovány podle sumarizace ročních výkazů JZD ČSR a zčásti podle výběrového šetření Federálního statistického úřadu a vysoké školy zemědělské. Do odměny je zahrnována základní a pohyblivá odměna v penězích a odměna v naturáliích (naturálie jsou oceňovány ve stálých cenách). Do pohyblivé odměny jsou zahrnuty průběžné prémie, podíly na výsledcích hospodaření i jednorázové odměny tak, aby výdělek byl srovnatelný s ostatními odvětvími národního hospodářství.

ODMĚNA V ZEMĚDĚLSTVÍ VE SROVNÁNÍ S PRŮMĚREM NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Úroveň odměny je v rozporu se zásadou rozdělování podle práce tehdy, jestliže je různá za stejnou práci, jestliže je stejná za různou práci, nebo je-li stanovena takovým způsobem, že její výše v poměru k odměnám v jiných odvětvích neodpovídá potřebám rozvoje společnosti. Takováto situace byla počátkem šedesátých let v československém zemědělství. Vlivem vnějších i vnitřních, ekonomických i administrativních faktorů rozvoje zemědělské výroby rostla odměna v zemědělství ve druhé polovině šedesátých let stále rychleji než v ostatních odvětvích národního hospodářství (průměrný roční přírůstek odměny za uplynulých 15 let byl v zemědělství téměř dvakrát vyšší než v celém národním hospodářství), takže

I. Hrubá měsíční odměna na 1 přepočteného pracovníka v ČSR

Rok	Průměr NH bez JZD	Průmysl	Stavebnictví	Zemědělství bez JZD	JZD*)
1960	1375	1450	1548	1106	895
1961	1410	1499	1570	1140	946
1962	1420	1506	1573	1217	891
1963	1420	1505	1561	1178	1000
1964	1466	1547	1655	1245	1083
1965	1502	1586	1720	1313	1099
1966	1541	1619	1763	1392	1179
1967	1626	1690	1887	1477	1358
1968	1756	1798	2004	1652	1476
1969	1886	1908	2147	1800	1590
1970	1946	1982	2235	1829	1695
1971	2020	2059	2306	1890	1773
1972	2101	2131	2399	1976	1970
1973	2171	2200	2469	2110	2087
1974	2243	2278	2540	2191	2199

*) Hrubá odměna na JZD je vypočtena z čisté odměny + průměrná daň ze mzdy.

Pramen: výpočty Federálního statistického úřadu

v současné době již o zmíněném rozporu nelze hovořit. Vývoj odměny v zemědělství a ve vybraných odvětvích národního hospodářství ukazuje tab. I.

Relace odměny v zemědělství k průměru národního hospodářství činila v roce 1960 v ČSR 80,4 %, v roce 1967 90,8 % a v roce 1974 97,7 %. Vztah odměny v JZD k průměru národního hospodářství ČSR ve stejných letech byl 65,1, 83,5 a 98,0 %. S růstem paritnosti odměny v zemědělství se postupně stále významnějším motivačním činitelem individuální hmotné zainteresovanosti stávaly ostatní pracovní a životní podmínky. V současné době, jak bude ukázáno v dalším rozboru, se v těch oblastech a u těch kategorií pracovníků, kde je stejná nebo vyšší odměna než v nezemědělských odvětvích národního hospodářství, snižuje její stabilizační a stimulační účinek a zesiluje vliv takových činitelů jako je technické vybavení práce, pracovní doba, pracovní prostředí, byty, sociální a kulturní vybavenost sídlišť, služby apod.

ODMĚNA V JZD ČSR PODLE VÝROBNÍCH OBLASTÍ

Za celé patnáctileté období je podle sumarizace ročních výkazů JZD k dispozici pouze základní odměna na 1 trvale činného družstevníka. V průměru všech oblastí stoupla v letech 1960–1974 dvaapůlkrát, z toho nejvíce v horské a v bramborářsko-ovesné oblasti, nejméně v oblasti řepařské. Důsledkem této diferencované mezioblastní dynamiky je výrazné vyrovnání úrovně odměny v jednotlivých oblastech. V roční základní odměně 1 trvale činného družstevníka byla v roce 1960 mezioblastní variabilita měřená variačním koeficientem 12,3, v roce 1974 je pouze 1,4. Mezioblastní diferenciaci má snižující se trend i za tři období, ohraničená důležitými ekonomickými jevy – začátkem ekonomické reformy a začátkem páté pětiletky. V letech 1960–1966 činí variační koeficient v průměru 6,7, v letech 1967–1970 činí 4,5 a za léta 1971–1974 je pouze 2,3.

Celková odměna 1 trvale činného pracovníka, kterou lze sledovat od roku 1965, se vyvíjela rovněž směrem k mezioblastnímu vyrovnání. Její úroveň a variabilitu v roce 1974 a tempo jejího růstu v souvislosti s úrovní

II. Odměna a pracovní aktivita trvale činných pracovníků v JZD ČSR

Výrobní oblast	Odměna za měsíc v Kčs		Odměna za 1 ho- dinu v Kčs		Počet odprac. hodin na 1 pracovníka	
	1974	index 1974/65	1974	index 1974/70	1974	index 1974/70
Kukuřičná	1840	197	10,82	123	2041	103
Řepařská	1960	197	11,14	127	2111	101
Bramborářská	1897	205	10,56	131	2155	100
Brambor.-ovesná	1840	201	10,30	131	2144	102
Horská	1829	200	10,29	129	2132	104
Oblasti celkem	1907	200	10,74	129	2129	101
Variační koeficient	2,9	×	2,9	×	1,4	×

a vývojem pracovní aktivity ukazuje tab. II. V průběhu sledovaných let je trvale nejvyšší odměna na 1 pracovníka dosahováno v řepařské oblasti, trvale nejnižší je odměna 1 pracovníka v oblasti horské. Variabilita má i zde sestupný trend, protože odměna v horské, podhorské a bramborářské oblasti vzrostla od roku 1965 do roku 1974 více než v kukuřičné a řepařské oblasti. Za rok 1965 a 1966 činil variační koeficient v průměru 4,7, v dalším čtyřletém období rovněž 4,7 a za čtyři roky páté pětiletky pouze 2,7.

Průměrný hodinový výdělek lze hodnotit až od roku 1970, kdy se celostátně v JZD začaly evidovat odpracované hodiny. Míra diferenciace mezi oblastmi činila v roce 1970 4,4 a v roce 1974 2,9. Hodinový výdělek je střídavě nejvyšší v kukuřičné nebo řepařské oblasti, nejnižší opět v oblasti horské. Růst hodinového výdělku v horském výrobním typu je zpomalován největším růstem počtu hodin ze všech oblastí.

Skutečný národohospodářský roční fond pracovní činnosti činil v roce 1974 v průměru kolem 1930 hodin na 1 pracovníka. V JZD ČSR je tento průměr překračován asi o 11 %, z toho nejméně v kukuřičné oblasti, kde je nejvíce pracovníků v poměru k půdě, nejvíce v bramborářské oblasti, kde je nejméně pracovníků v poměru k půdě.

III. Hrubá měsíční odměna v JZD ČSR v roce 1974

Výrobní oblast	Odměna 1 přepočt. prac.		Odměna 1 trvale činného pracovníka	
	Kčs	index (průměr nár. hosp. = 100)	Kčs	index (průměr nár. hosp. = 100)
Kukuřičná	2151	95,9	2169	96,7
Řepařská	2265	101,0	2319	103,4
Bramborářská	2187	97,5	2239	99,8
Bramborářsko-ovesná	2118	94,4	2169	96,7
Horská	2110	94,1	2154	96,0
Oblasti celkem	2199	98,0	2253	100,4
Průměr národní hospodářství celkem	2243	100,0	2243	100,0

V tab. III srovnáváme ještě úroveň odměny v jednotlivých oblastech s národohospodářským průměrem. Čistá odměna je převedena na hrubou podle tabulek MZVŽ připočtením průměrné výše daně ze mzdy v závislosti na výši odměny. Na průměr národního hospodářství je přesněji srovnatelná odměna přepočtených pracovníků (viz tab. I). Tento průměr je v roce 1974 překročen v oblasti řepařské, ale i bramborářská oblast se mu již významně blíží. Vezmeme-li v úvahu trvale činné pracovníky, je vlivem řepařské i bramborářské oblasti dosaženo v JZD ČSR v roce 1974 národohospodářského průměru.

Stejně jako ve výši a diferenciaci odměny nastaly za sledované období závažné změny i ve s k l a d b ě o d m ě n y. Jde o změny příznivé, a to o vzestup podílu pohyblivé odměny a pokles podílu odměny naturální.

V průměru oblastí vzrostlo zastoupení pohyblivé odměny v odměně celkové více než čtyřnásobně, z toho nejméně v oblasti horské, nejvíce v oblasti řepařské. V několika posledních letech podíl pohyblivé odměny, v souvislosti s obnovováním pořádku v odměňování, mírně klesl, v roce 1974 činí z celkové odměny v průměru oblastí 13,5 %. Diference mezi oblastmi v dynamice a stavu pohyblivé odměny jsou sice dost velké, ale vcelku odpovídají množství a intenzitě činitelů, na něž může být v jednotlivých oblastech pohyblivá odměna vázána. Naturální odměna zaznamenává po celých 15 let jednoznačný pokles. Až do roku 1968 je podíl naturálií ve třech chudších oblastech podstatně vyšší než v oblasti kukuřičné a řepařské. Od roku 1971, v souvislosti s výrazným růstem celkové odměny, podíl naturální odměny i v méně intenzivních oblastech prudce klesá. Počátkem šedesátých let činil podíl naturálií z celkové odměny za oblasti celkem 10 %, dnes je pouhých 0,02 %.

ODMĚNA PODLE PROFESÍ

Zatímco rozdíly ve výdělku pracovníků mezi oblastmi se výrazně snižují, mezi profesemi se udržují téměř na stejné úrovni, respektive rostou. Je to důsledek skutečnosti, že v podstatě stejné nebo větší jsou i rozdíly v kvalifikaci jednotlivých profesí. Roli v diferenciaci odměny však hraje i pracovní aktivita (u měsíčního výdělku) a zastoupení určitého pohlaví v dané profesi. Meziprofesní variační koeficient měsíčního výdělku za oblasti celkem činil v roce 1966 (první rok sledování výdělku v ročním výkazu JZD podle profesí) 22,4, v roce 1970 19,5 a v roce 1974 18,9. U denního výdělku to bylo v obdobných letech 14,0, 13,3 a 16,5 a u hodinové odměny v roce 1970 (první rok evidence odpracovaných hodin) 10,4 a v roce 1974 11,3. Diference ve výdělku mezi profesemi jsou trvale vyšší v kukuřičné a řepařské oblasti než v oblastech ostatních. Odpovídá to i více diferencovaným a mnohdy vysokým nárokům na kvalifikaci pracovníků v intenzivních oblastech (tab. IV).

IV. Měsíční odměna podle profesí trvale činných pracovníků v JZD ČSR v roce 1974

Profese	Kukuřičná	Řepařská	Bramborářská	Bramb.-ovesná	Horská	Oblasti celkem	Variační koeficient mezi oblastmi uvnitř profesí
Traktoristé	2482	2654	2467	2380	2298	2516	4,6
Koči	2063	2174	1953	1915	1865	2016	5,2
Ostatní pracovníci RV	1297	1262	1136	1090	1035	1190	8,2
Pracovníci ŽV	2152	2160	2089	2044	1939	2106	3,3
Řemeslníci	2023	2106	1946	1893	1948	2004	3,4
Tech. hosp. pracovníci	2400	2453	2298	2255	2287	2352	3,1
Ostatní pracovníci	1483	1459	1531	1727	1745	1558	7,1
Variační koeficient mezi profesemi, uvnitř oblasti	21,9	21,5	18,0	16,7	16,2	18,9	×

V měsíčních výdělcích jsou mezi profesemi hluboké rozdíly, ovlivněné výše uvedenými skutečnostmi. Na prvním místě mezi profesemi jsou ve výši měsíčního výdělku v posledních letech ve všech oblastech traktoristé. V letech do roku 1970 byli v podhorské a horské oblasti na prvním místě technicko-hospodářští pracovníci. Traktoristé mají více než dvakrát vyšší odměnu ve srovnání s ostatními pracovníky rostlinné výroby. Spolu s pracovníky živočišné výroby a řemeslníky patří k těm manuálním profesím, na něž jsou kladeny vyšší nároky pokud jde o jejich stabilitu, pravidelnost jejich pracovní aktivity a v průměru i vyšší a rovnoměrnější nároky na jejich kvalifikaci než u zbývajících manuálních pracovníků. Proto i mezioblastní variabilita uvnitř těchto profesí je nižší než u profesí dalších – ostatních pracovníků rostlinné výroby, u kočích a u ostatních pracovníků. V pořadí mezi profesemi jsou pracovníci živočišné výroby v měsíční odměně na třetím místě za technicko-hospodářskými pracovníky, což odpovídá jejich současnému i budoucímu významu pro rozvoj zemědělské výroby. Nejmenší variabilita mezi oblastmi je u dvou relativně (co do oblastí) rovnoměrně kvalifikovaných profesí – řemeslníků a technicko-hospodářských pracovníků. Vysoká variabilita mezi oblastmi u ostatních pracovníků je ovlivněna hlavně bramborářsko-ovesnou a horskou oblastí, kde je mezi ostatními pracovníky řada kvalifikovaných pracovníků přidružené a lesní výroby.

Ke zmírnění variability mezi profesemi uvnitř oblastí nemohlo, vedle výše zmíněných okolností, dojít ani proto, že tempo růstu odměny v oblastech se u jednotlivých profesí příliš neodchyluje od průměru. Nejrychlejší tempo růstu odměny od roku 1966 do roku 1974 bylo v průměru oblastí dosaženo u traktoristů (index 180) a u pracovníků živočišné výroby (index 178). V posledních čtyřech sledovaných letech nejrychleji rostla odměna pracovníků živočišné výroby a ostatních pracovníků rostlinné výroby. Nejpomaleji v obou obdobích roste odměna u technicko-hospodářských pracovníků. K tomuto zpomalení dochází právě v posledních 2–3 letech, tedy v období výrazných organizačních změn v zemědělství, kdy roste váha řídicích pracovníků a měla by růst i jejich odměna. Zpomalení tempa růstu odměny u vedoucích pracovníků je nepříznivým momentem současných diferencí mezi profesemi. Naopak příznivým jevem v posledních čtyřech letech je nejrychlejší růst odměny u pracovníků rostlinné výroby (profese s nejnižší odměnou a s nejvyššími rezervami v hmotné zainteresovanosti).

Jak již bylo uvedeno, jsou rozdílné měsíční výdělky v profesích, vedle různé kvalifikace pracovníků a jiných momentů, významně ovlivněny mírou pracovní aktivity jednotlivých profesí. Diference v pracovní aktivitě měřené odpracovanými dny se ve sledovaném období poněkud zvyšuje: v roce 1966 činil koeficient variace 12,3, v roce 1970 též 12,3 a v roce 1974 14,2. V počtu odpracovaných hodin se rozdíly mezi profesemi nepatrně snižují: v roce 1970 činil variační koeficient 14,6 a v roce 1974 13,0.

Největší počet hodin odpracovávají ve všech oblastech traktoristé a kočí – kolem 2500. Odchylky mezi oblastmi jsou poměrně malé. Nejaktivnější jsou obě tyto kategorie pracovníků v řepařské a bramborářské oblasti. Na druhém místě jsou pracovníci živočišné výroby – zhruba 2400

hodin, rovněž s malými odchylkami v oblastech (nejvíce hodin mají v bramborářsko-ovesné oblasti). Následují technicko-hospodářští pracovníci – asi 2200 hodin, dále řemeslníci a ostatní pracovníci – asi 2000 hodin, a s necelými 1600 hodinami jsou na posledním místě ostatní pracovníci rostlinné výroby. Za oblasti celkem činí měsíční výdělek ostatních pracovníků rostlinné výroby z průměru všech pracovníků 62 %, jejich pracovní aktivita však je vyšší – na průměru se podílí 74 %. Rozdíl v neprospěch ostatních pracovníků rostlinné výroby je dán jednak jejich nižší kvalifikací, jednak vysokým zastoupením žen, které jsou i ve srovnatelných profesích s muži odměňovány hůře, jak bude ukázáno dále.

K pracovní aktivitě je možno souhrnně říci, že s výjimkou ostatních pracovníků rostlinné výroby všechny profese v JZD překračují skutečně odpracovanou pracovní dobu v průměru národního hospodářství. U traktoristů a pracovníků živočišné výroby činí toto překročení 23–30 %. Variabilita roční pracovní aktivity mezi profesemi je nižší (13) než variabilita roční odměny (19). Je to jednak věc nepřesné evidence hodin, jednak výraz rozdílů v kvalifikaci pracovníků.

Převedeme-li odměnu v profesích opět podle tabulek MZVž na odměnu hrubou, můžeme ji srovnat s průměrem národního hospodářství. Za oblasti celkem byl v roce 1974 takovýto stav (první údaj – hrubá měsíční odměna na 1 pracovníka v Kčs, druhý údaj – relace k průměrné národohospodářské odměně v %):

Traktoristé	3047	136
Kočí	2392	107
Ostatní pracovníci RV	1365	61
Pracovníci ŽV	2510	112
Řemeslníci	2375	106
Technicko-hospodářští pracovníci	2831	126
Ostatní pracovníci	1813	81
Průměr národního hospodářství	2243	100

Ve většině profesí je tedy dnes v JZD ČSR výdělek vyšší než činí národohospodářský průměr, čili náklady na veškerou kvalifikovanější práci jsou relativně vysoké a měly by více tlačit na záměnu živé práce prací minulou. Vysoké zastoupení ostatních pracovníků rostlinné výroby v celkovém počtu trvale činných pracovníků (25 %) při jejich velmi nízkém výdělku ovlivňuje pak silně celkový průměr družstevních výdělků.

Pořadí profesí v hodinovém výdělku se poněkud liší od pořadí podle výdělku měsíčního. V průměru všech oblastí je podle výše odměny v Kčs na 1 hodinu takovýto sled profesí:

1. technicko-hospodářští pracovníci	12,57
2. traktoristé	12,05
3. řemeslníci	11,72
4. pracovníci živočišné výroby	10,46
5. kočí	9,64
6. ostatní pracovníci	9,38
7. ostatní pracovníci rostlinné výroby	9,09

Kukuřičná a řepářská oblast se od pořadí v průměru oblastí odlišují jen záměnou profesí na dvou posledních místech. Z toho je patrné, že ruční práce v rostlinné výrobě je v těchto oblastech ještě dost potřebná.

V bramborářské a bramborářsko-ovesné oblasti je proti průměru oblastí odlišnost v 5. místě ostatních pracovníků. Tím, že bramborářská oblast staví v odměňování na poslední místo ostatní pracovníky rostlinné výroby, ačkoliv i zde má jejich práce stále značný význam, ovlivňuje svou vahou celkový průměr JZD ČSR. V horské oblasti se pořadí profesí podle výše hodinového výdělku od průměru oblastí nejvíce odlišuje, projevuje se v něm větší váha nezemědělské výroby v této oblasti. Řemeslníci jsou na druhém místě, ostatní pracovníci na místě čtvrtém, zatímco pracovníci živočišné výroby jsou pátí a ostatní pracovníci rostlinné výroby poslední.

Diferenciace hodinového výdělku mezi profesemi uvnitř oblastí i mezi oblastmi uvnitř profesí je vesměs nižší než u výdělku měsíčního, protože zde odpadá vliv rozdílné pracovní aktivity a působí jen rozdílná kvalifikace a, případně jiné faktory. Hodinový výdělek ostatních pracovníků rostlinné výroby činí z průměrného výdělku všech pracovníků 85 %, výdělek traktoristů činí z průměrného výdělku všech profesí 112 %. Nejrychlejší růst odměny za hodinu od roku 1970 do roku 1974 vykazují opět pracovníci živočišné výroby.

Nejvyššího podílu pohyblivé odměny z odměny celkové v posledních letech dosahují technicko-hospodářští pracovníci, v roce 1974 je to 17 %. Na druhém místě jsou ostatní pracovníci rostlinné výroby – 14 %, dále řemeslníci, traktoristé, pracovníci živočišné výroby a ostatní pracovníci – 11 %. Větší odklon pohyblivé odměny technicko-hospodářských pracovníků od průměru je příznivý zejména proto, že jde o růst váhy výsledné pohyblivé složky, závislé na celoročních a komplexních výsledcích hospodaření v souladu se zodpovědností těchto pracovníků. Ještě v roce 1970 se však podíl pohyblivé složky v odměně technicko-hospodářských pracovníků neodlišoval od ostatních profesí a v roce 1966 byli dokonce tito pracovníci podle výše pohyblivé odměny v pořadí až druhí. U ostatních pracovníků rostlinné výroby naopak v pohyblivé odměně převažují průběžné prémie za včasnost a kvalitu prací v souladu s jejich vlivem na průběh prací a dílčí výrobní výsledky. Tato skutečnost je výrazná zejména v kukuřičné a v řepařské oblasti. Podíl naturálií v celkové odměně byl a stále je nejvyšší u ostatních pracovníků rostlinné výroby.

ODMĚNA PODLE POHLAVÍ A VĚKU

Po celé sledované období činí měsíční odměna žen v poměru k odměně mužů v průměru kolem 70 %, zatímco jejich pracovní aktivita, měřená odpracovanými hodinami, činí ve vztahu k pracovní aktivitě mužů kolem 85 %. Po VIII. sjezdu JZD, který na tento stav kriticky poukázal, se uvedená disproporce pouze nepatrně zmírnila. V profesích, kde převažují ženy nebo kde tvoří významnou část pracovníků, má uvedená disproporce různý stupeň. Mezi ostatními pracovníky rostlinné výroby je zastoupeno téměř 80 % žen, jejich pracovní aktivita a odměna v poměru k mužům je téměř vyrovnaná. V živočišné výrobě pracuje z celkového počtu pracovníků rovněž téměř 80 % žen, avšak difference mezi odměnou a aktivitou je více než 10 % v neprospěch žen. U ostatních pracovníků

(z celkového počtu je zde 40 % žen) je poměr obou ukazatelů vyrovnaný, zatímco u technicko-hospodářských pracovníků, kteří jsou ze 30 % tvořeni ženami, je situace vůbec nejhorší. Diference v neprospěch žen zde činí kolem 15 %, z toho u vysokoškolaček ještě více. Po převedení na hrubou odměnu se dostává výdělek mužů o třetinu nad národohospodářský průměr, výdělek žen je 10 a více procent pod tímto průměrem.

Na této, už po léta pro ženy nepříznivé situaci, se podílejí zejména tyto faktory:

- nižší kvalifikace žen,
- menší obtížnost a složitost prací prováděných ženami,
- přidělování ženám co do odměny méně vhodných prací,
- zařazování žen do nižších funkcí,
- celkové podhodnocení práce žen.

Nadměrná diferenciaci v odměně mužů a žen vede ke snižování zájmu mladých žen o práci v JZD, takže průměrný věk žen se snižuje velmi pomalu a v relaci k věku mužů je stále vyšší. Na některých úsecích manuálních, tradičně ženských prací je nedostatek pracovníků. Přesto na těchto úsecích je záměna živé práce prací zvěcnělou pomalá, protože ženská pracovní síla je poměrně levná.

Podobně jako mezi muži a ženami, jsou určité menší, rovněž ne vždy plně zdůvodněné, rozdíly ve výši odměny mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Nejvyšší pracovní aktivitu vykazuje kategorie od 40 do 54 let, ale nejvyššího výdělku dosahuje skupina od 25 do 39 let. Je to kategorie, v níž je velká část traktoristů, technicko-hospodářských pracovníků a řemeslníků, tj. skupina lidí podle poměru výdělku a počtu hodin nejvíce zvýhodňovaná, pracovní nejzdatnější a pravděpodobně též nejkvalifikovanější. Celkově do 54 let se pracovníci více podílejí na odměně než na počtu odpracovaných hodin, od 55 let nahoru je tomu opačně. Vztah věku a výdělku tvoří ve všech profesích parabolu, která je nejvýraznější u traktoristů a technicko-hospodářských pracovníků, nejméně výrazná je u ostatních pracovníků rostlinné výroby (jejich odměna je nízká ve všech věkových kategoriích). Vrcholu dosahuje funkce u jednotlivých profesí mezi 30. až 50. rokem věku. Je to v souladu se zvyšováním kvalifikace, stabilizace pracovních návyků a fyzických a duševních sil. Těsnost závislosti věku a výdělku podle kvadratické funkce dosahuje s ohledem na četnost v jednotlivých kategoriích (hodnocení bylo provedeno podle výběrového šetření VŠZ) většinou střední významnosti, větší je u mužů než u žen, které mají všeobecně nižší a méně navzájem diferencovanou odměnu. Podle oblastí a let se průběh závislosti věku a výdělku příliš neliší.

VLIV ÚROVNĚ A DIFERENCIACE ODMĚNY NA VYBAVENÍ JZD PRACOVNÍKY

V předcházejících částech bylo ukázáno, že v průběhu 15 let odměna v JZD ČSR značně vzrostla, že se výrazně zmírnily difference v úrovni výdělku mezi výrobními oblastmi, zatímco rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi pracovníků se snížily méně, respektive stagnovaly nebo rostly. Spolu s dalšími okolnostmi spoluuvytvářela tato diferenciaci určité podmínky pro reprodukci pracovních sil a výsledky hospodaření.

Počátkem šedesátých let byly pracovní síly v zemědělství limitujícím faktorem rozvoje zemědělské výroby. Toto omezení bylo dáno jak nedostatečným počtem pracovníků, tak jejich nevyhovující strukturou. V současné době je situace co do počtu pracovních sil v průměru celého zemědělství celkem dobrá a jejich kvalita se rovněž zlepšila. Pozitivní změny ve vybavenosti družstev pracovníky byly však za uplynulé patnáctileté období menší než růst odměny a změny v její diferenciaci.

V roce 1960 měla JZD ČSR na 100 ha zemědělské půdy 21 trvale činných pracovníků, v roce 1974 jich mají 16. Pokles počtu pracovníků je v posledních letech v souladu s růstem technického vybavení zemědělství a nebrzdí rozvoj zemědělské výroby. Diference ve vybavení jednotlivých oblastí pracovníky se však dodnes zachovaly (měřeno variačním koeficientem) na stejné úrovni jako před 15 lety. V roce 1960 činila mezioblastní variabilita 16,5, dnes je 16,2. Přitom pořadí oblastí ve vybavení pracovníky odpovídalo dříve více výrobním podmínkám než dnes. Nejvíce pracovníků měly nejintenzivnější oblasti, nejméně oblasti extenzivní. Situace se začala měnit v polovině šedesátých let, kdy intenzita úbytku pracovníků nabyla na síle v bramborářské oblasti a počátkem sedmdesátých let i v řepařské oblasti. V bramborářské oblasti tento jev souvisel s poněkud nevýhodným postavením oblasti v systému řízení zemědělství. V řepařském výrobním typu to byl důsledek dřívějšího odčerpání mladých pracovních sil do blízkých průmyslových center, který se promítl ve vysokém průměrném věku pracovníků, takže počátkem 70. let, po dalším zlepšení sociálního zabezpečení družstevníků, neúměrně vzrostl odchod lidí do důchodu.

Od poloviny šedesátých let dodnes je v bramborářském výrobním typu ze všech oblastí nejméně pracovníků v poměru k půdě. V roce 1974 je to o 8 pracovníků na 100 ha zemědělské půdy méně než v kukuřičné oblasti, což rozhodně neodpovídá rozdílu v potenciální intenzitě výroby těchto oblastí a skutečnou intenzitu výroby v bramborářské výrobní oblasti to snižuje. V řepařské oblasti se poměrně velký úbytek pracovníků rovněž místně dostává do rozporu s potřebami, zatímco v kukuřičném výrobním typu jsou oblasti s přebytkem pracovních sil. Rovněž vybavení horského výrobního typu pracovníky je poměrně značné, dokonce v roce 1974 o 3 % vyšší než v roce 1960. Vzniká tak určitá anomálie, když od roku 1973 je co do počtu pracovníků na 100 ha na druhém místě za kukuřičnou oblastí (22,7) oblast horská (18,4) a pak až řepařská (18,0). Následuje bramborářsko-ovesná (14,9) a poslední je bramborářská (14,7).

Do aspektů kvality pracovníků zahrneme ty momenty, pro jejichž hodnocení poskytuje podklady běžné statistické výkaznictví JZD a soupisy osob, tj. podíl trvale činných pracovníků a zastoupení mužů na celkovém počtu pracovních sil, průměrný věk, strukturu pracovníků podle profesí a kvalifikaci technicko-hospodářských pracovníků.

Rychlý růst odměny a její diferenciaci se projevily ve zvýšení podílu trvale činných pracovníků na celkovém počtu pracovních sil v JZD. Jejich zastoupení je nejvyšší v kukuřičné oblasti a klesá směrem k oblasti horské. Řadu narušuje pouze řepařský výrobní typ, který má podíl trvale činných pracovníků poněkud nižší než bramborářská oblast, a to díky velkému počtu sezónních pracovníků v období kultivačních prací.

Díky dlouhodobě dobré, výsledkům práce a výroby odpovídající nebo preferované odměně mužů se za sledované období výrazně zvýšil podíl mužů mezi stálými pracovníky JZD. V průměru oblastí jejich zastoupení vzrostlo zhruba o 8 %, z toho v řepařské oblasti téměř o 10 %. Podíl mužů však je stále nejvyšší v horské oblasti (55 %) a od ní pravidelně klesá až k oblasti kukuřičné (47 %), což neodpovídá požadavkům na žádoucí stupeň mechanizace v intenzivních oblastech.

K nejméně příznivým změnám došlo za minulých 15 let ve stále nepálčivější stránce skladby pracovníků, ve věkovém složení. V roce 1960 a v roce 1974 byl v JZD ČSR prakticky stejný průměrný věk trvale činných pracovníků – 44,5 roku. Je třeba však říci, že proti polovině šedesátých let, kdy se průměrné stáří stálých družstevních pracovníků dostalo do kritického stadia (téměř 47 let), je situace dnes lepší, a to opět zvláště u mužů, kteří jsou v průměru asi o 2½ roku mladší než ženy. I zde tedy jistě vedle jiných činitelů sehrála svou roli i úroveň odměny. Sílu mimovýdělkových vlivů v řepařské a bramborářské oblasti se však, pokud jde o průměrný věk pracovníků, nepodařilo dodnes překonat. Po celé sledované období je právě v řepařské oblasti nejvyšší průměrný věk pracovníků, s malým rozdílem následuje oblast bramborářská, dále bramborářsko-ovesná, horská a kukuřičná.

Ve skladbě pracovníků podle profesí došlo sice k příznivým změnám, ale vcelku zatím současná profesní struktura neodpovídá soudobým požadavkům. Značně se zvýšil podíl nejkvalifikovanějších manuálních pracovníků – traktoristů a řemeslníků – a podíl technicko-hospodářských pracovníků. O více než 10 % poklesl podíl ostatních pracovníků rostlinné výroby, avšak čtvrtinové zastoupení této nejméně kvalifikované profese v celkovém počtu stálých pracovníků je stále vysoké. Podíl pracovníků živočišné výroby se stále pohybuje kolem 30 % a je rovněž příliš vysoký, hlavně pro nízkou koncentraci dobytka a nízkou produktivitu práce v chovu skotu. Nejkvalifikovanější manuální profese – traktoristé a řemeslníci – tvoří nejvyšší procento v bramborářské oblasti, následuje podhorská, řepařská, horská a kukuřičná. Ostatní pracovníci rostlinné výroby jsou dnes o 10 let starší než činí průměr všech profesí. Vyšší než průměrný je i věk u pracovníků živočišné výroby. Pod tímto průměrem jsou technicko-hospodářští pracovníci, řemeslníci a nejnižší traktoristé.

K nejvýraznějším příznivým změnám ve skladbě pracovníků JZD došlo na úseku počtu a kvalifikace technicko-hospodářských pracovníků. Výměra zemědělské půdy klesla na 1 odborníka v JZD ČSR za 15 let na méně než jednu polovinu, na 1 vysokoškolačka dokonce na jednu šestinu. 65 % technicko-hospodářských pracovníků v družstvech českých zemí má dnes středoškolské a vysokoškolské vzdělání. Neuspokojivá je však stále situace v kvalifikaci manuálních pracovníků; z celkového počtu jich je pouze necelá čtvrtina vyučených.

Jak je vidět, jsou některé nepříznivé stránky vybavenosti jednotlivých oblastí pracovníky vyrovnávány jinými příznivými skutečnostmi. Například nejnižší stav pracovníků v bramborářské oblasti nejlepší skladbou manuálních profesí, nebo vysoké zastoupení žen v kukuřičné oblasti nejnižším průměrným věkem atd. Vezmeme-li však situaci vcelku, zůstává výrazně nepříznivý stav v řepařské a v bramborářské oblasti, i když úroveň odměny je v řepařském výrobním typu ze všech výrobních typů

nejvyšší a v bramborářském výrobním typu druhá nejvyšší. Z toho je patrné, že zde dlouhodobě působí i jiné podmínky, uvedené v hodnocení počtu pracovníků v poměru k půdě, a dále, že dnes v těchto oblastech, které v odměně dosáhly národohospodářského průměru, budou zřejmě nadále důležitějším motivačním činitelem ostatní pracovní a životní podmínky.

VLIV ÚROVNĚ A DIFERENCIACE ODMĚNY NA VÝSLEDKY HOSPODAŘENÍ JZD

Spolu s jinými faktory působil vývoj odměny i na výsledky hospodaření JZD. Za sledovaných 15 let poklesl počet trvale činných pracovníků na 100 ha zemědělské půdy v JZD ČSR o 23 %, přitom se hodnota základních prostředků na 1 ha zvýšila dvakrát, celková hrubá produkce na 1 ha stoupla o 85 %, cena výsledné produkce se v přepočtu na 1 ha zvýšila 3,5krát, hrubý důchod téměř třikrát a odměna více než dvakrát.

Diferenciace oblastí v úrovni ukazatelů na 1 ha zemědělské půdy i na 1 trvale činného pracovníka se v průběhu sledovaných let snižuje, někde velmi výrazně (tab. V). Stejná tendence byla i v mezioblastní variabilitě odměny. Z toho je patrné, jak těsně spolu odměna a výsledky výroby navzájem souvisejí, jak se navzájem ovlivňují. Jak je vidět z tab. V, došlo k největšímu poklesu rozdílů mezi oblastmi u hrubého důchodu, k nejmenšímu u odměny. Je příznačné, že rozdíly v odměně mezi oblastmi jsou stále ze všech ukazatelů nejnižší a v přímé závislosti na této skutečnosti jsou pak nejvyšší mezioblastní rozdíly v čistém důchodu.

V. Mezioblastní variační koeficienty ukazatelů hospodaření JZD ČSR

Ukazatel	Na 1 ha zemědělské půdy		Na 1 trvale činného pracovníka	
	1960	1974	1960	1974
Celková hrubá produkce	23,3	9,9	12,4	6,4
Výsledná produkce	22,3*)	11,4	9,4*)	4,3
Hrubý důchod	36,3	17,8	21,8	6,1
Čistý důchod	35,0**)	27,5	21,8**)	15,0
Celková odměna	26,9	15,6	3,3***)	2,9

*) 1962 **) 1967 ***) 1965

Naturální a hodnotové ukazatele celkové hospodářské činnosti JZD v přepočtu na 1 ha jsou v posledních 5–10 letech nejvyšší v kukuřičné výrobní oblasti, nejnižší v bramborářsko-ovesné výrobní oblasti. Úroveň družstev hospodářících v bramborářském výrobním typu se počínaje rokem 1969 trvale dostává pod úroveň JZD horské oblasti, v roce 1974 i pod úroveň oblasti podhorské, čili na poslední místo. Je to zřejmě, stejně jako dříve, vliv vnějších podmínek hospodaření, které v této oblasti družstvům umožňují realizaci nízkého hrubého důchodu. Paritní výše odměny

je pak dosahováno na úkor čistého důchodu a akumulace. Hodnota základních prostředků na 1 ha byla už léta v bramborářské oblasti na úrovni oblasti horské, v roce 1974 se dostává na poslední místo.

Na závěr ještě vyjádříme vztah mezi odměnou a vybavením družstev pracovníky a mezi odměnou a výsledky činnosti JZD prostřednictvím jednoduchých lineárních korelací (tab. VI). Těsnost závislosti odměny a zvolených nezávisle proměnných je jednoznačně velmi vysoká a v oblastech poměrně málo diferencovaná.

VI. Regresní a korelační charakteristiky vztahu mezi odměnou*) a počtem pracovníků a mezi odměnou a výsledky hospodaření JZD ČSR v průměru let 1968—1973

Výrobní oblast	Vztah mezi odměnou a počtem trvale činných pracovníků		Vztah mezi odměnou a výslednou produkcí		Vztah mezi odměnou a hrubým důchodem	
	b_{yx}	r_{yx}	b_{yx}	r_{yx}	b_{yx}	r_{yx}
Kukuřičná	0,052	0,954	2,819	0,980	1,915	0,991
Řepařská	0,043	0,935	3,095	0,928	1,782	0,970
Bramborářská	0,042	0,925	2,992	0,957	1,677	0,928
Bramborářsko-ovesná	0,047	0,923	2,771	0,881	1,594	0,957
Horská	0,042	0,900	2,913	0,908	1,569	0,970
Oblasti celkem	0,045	0,939	3,007	0,942	1,793	0,965

*) odměna = nezávisle proměnná

SOUHRN

V letech 1960—1974 došlo k prudkému růstu odměny v JZD, k jejímu téměř úplnému vyrovnání na průměr národního hospodářství a ke změnám v její diferenciaci podle výrobních oblastí a kategorií pracovníků.

Rozdíly v úrovni odměny mezi výrobními oblastmi se stále snižují. Nejvyšší odměna je v řepařské, nejnižší v horské oblasti. Diference v odměňování jednotlivých profesí jsou stejné nebo se prohlubují. Nejvyšší měsíční odměnu mají traktoristé, hodinovou technicko-hospodářští pracovníci, nejnižší odměna je stále u ostatních pracovníků rostlinné výroby. U žen je ve srovnání s muži trvalý nepoměr mezi pracovní aktivitou a odměnou v neprospěch žen. Zvlášť nápadný je tento rozdíl v živočišné výrobě a u technicko-hospodářských pracovníků. Z hlediska věkových kategorií pracovníků dosahují nejvyššího výdělku lidé od 25 do 39 let, nejvyšší pracovní aktivitu však vykazují pracovníci od 40 do 54 let. Podíl pohyblivé odměny ve výdělku roste, podíl naturálií se snižuje.

Růst odměny a změny v její diferenciaci ovlivňují vybavení JZD pracovníky i výsledky výroby. Počet pracovníků v poměru k půdě se sice velmi snížil a je mezi oblastmi stále značně diferencovaný, avšak došlo ke zvýšení podílu trvale činných pracovníků, mužů a kvalifikovanějších profesí a ke značnému zvýšení počtu a kvalifikace technicko-hospodářských pracovníků. Změny v odměňování jsou však významnější než změny ve vybavení JZD pracovníky. Naturální a hodnotové výsledky výroby JZD se stejně jako odměna značně zvýšily a stejně jako u odměny došlo i u nich

ke zmírnění rozdílů mezi oblastmi. Nejlepší výsledky jsou stále v kukuřičné oblasti, nejhorší v oblasti bramborářsko-ovesné a v posledních letech se velmi zhoršují v oblasti bramborářské. Jednoduchá lineární závislost mezi odměnou na jedné straně a mezi vybavením podniků pracovníky a výsledky výroby na druhé straně je velmi významná.

Došlo dne 13. 1. 1976

Adresa autorky:

Ing. Markéta B l a h o v á, CSc., Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha - Suchdol

Úroveň intenzity zemědělské výroby se v čs. zemědělství od roku 1966 trvale zvyšuje. Do roku 1975 ve srovnání s rokem 1966 vzrostla hodnota hrubé zemědělské produkce (ve stálých cenách roku 1967) na 1 ha zemědělské půdy o 32,1 %, z toho od roku 1970 o 14,9 %. V roce 1975 dosáhla v průměru za zemědělství celkem v ČSSR hrubá zemědělská produkce (ve stálých cenách roku 1967) na 1 ha zemědělské půdy (HŽP/ha) 10 957 Kčs, přičemž v JZD bylo v roce 1975 podle celostátních bilancí zemědělské produkce dosaženo 10 348 Kčs HŽP na 1 ha.

V celostátních průměrech intenzity zemědělské výroby se však skrývají značné rozdíly mezi jednotlivými zemědělskými podniky, i když hospodaří ve zhruba stejných přírodních podmínkách. Na tyto rozdíly bylo částečně poukázáno – mimo jiné – v Zemědělské ekonomice č. 8–9/1975, ovšem tehdy byly k dispozici z hlediska JZD pouze podklady za víceúčelový výběrový soubor JZD.

Za účelem získání podrobnějšího přehledu o úrovni diferenciací intenzity zemědělské výroby mezi JZD zpracovaly v roce 1975 orgány státní statistiky na všech stupních pod metodickým vedením Federálního statistického úřadu jednotné podklady o roztřídění JZD v jednotlivých výrobních oblastech podle hlavních intenzitních ukazatelů za období 1970 až 1974, a to vyčerpávajícím způsobem za všechna JZD v ČSSR.

Na podkladě těchto třídících tabulek za všechna jednotlivá JZD se v letech 1970 až 1974 ukazuje vcelku příznivý posun v počtech družstev mezi skupinami JZD – z hlediska úrovně HŽP/ha – podprůměrných, průměrných a nadprůměrných.

V roce 1970 dosahovalo nižší HŽP/ha než 4800 Kčs ještě 9,0 % z celkového počtu JZD v ČSSR, ale v roce 1974 pouze 4,0 %. Přitom v roce 1970 přesáhla HŽP/ha 12 000 Kčs v 19,3 % družstev (a z toho 6,4 % JZD docílilo nad 14 400 Kčs HŽP/ha), zatímco v roce 1974 dosáhlo intenzity HŽP/ha vyšší než 12 000 Kčs již 39,5 % z celkového počtu JZD (a z toho 18,7 % JZD docílilo nad 14 400 Kčs).

Příznivý přesun v počtech JZD ze skupin s nižší intenzitou výroby do skupin s vyšší intenzitou nastal nejen v celostátním měřítku, ale i ve výrobních oblastech (tab. I).

Na tento vývoj do značné míry působila i v posledních letech celkově rostoucí úroveň intenzity zemědělské výroby, přičemž nemalý vliv měla i rozvíjející se koncentrace a specializace zemědělské výroby.

Kromě příznivého přesunu v počtech JZD směrem ke skupinám s vyšší HZP/ha je však důležité, jak se ve sledovaném období vyvíjely rozdíly mezi jednotlivými podniky, a to především mezi podniky ve stejné výrobní oblasti (kde se nepromítají difference v intenzitě výroby vcelku opodstatněné, vyplývající z rozdílných přírodních podmínek).

Pro posouzení úrovně a vývoje diferenciací v HZP/ha je v tab. II použito variačního koeficientu; tento ukazatel míry variability přihlíží i k měnícímu se počtu podniků, takže vlivy procesu slučování podniků nebo vlivy socializace zbývajících jednotlivě hospodařících rolníků – projevující se zejména v některých oblastech výrazněji – jsou tímto relativním ukazatelem zohledněny.

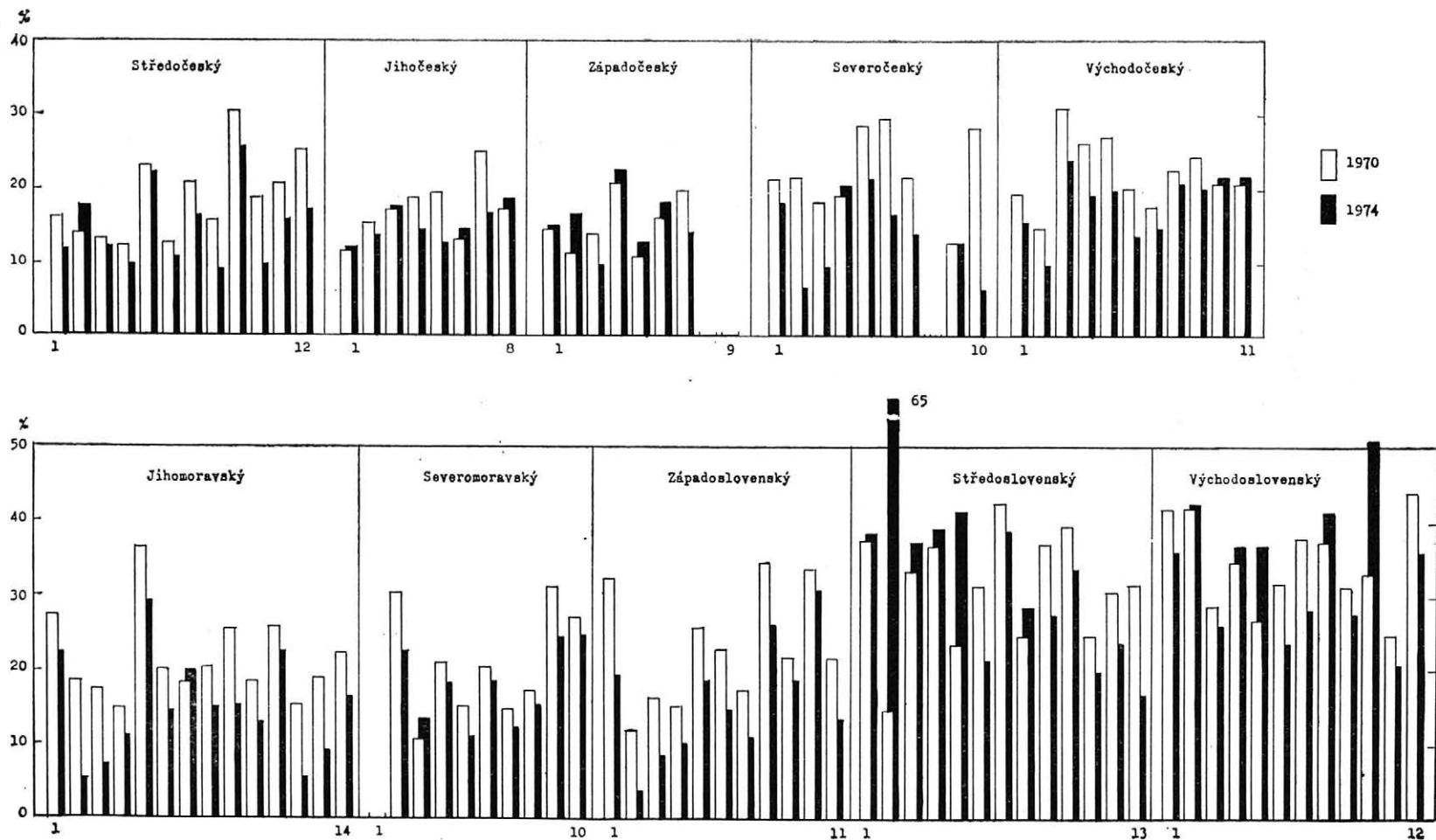
II. Vývoj diferenciací v úrovni HZP/ha mezi JZD v ČSSR podle výrobních oblastí

Rok	Míra variability vyjádřená koeficientem variace (%)					
	K	Ř	B	BO	H	ČSSR celkem
1970	28,2	24,7	27,0	30,1	38,8	34,6
1971	25,1	22,5	25,9	33,0	38,1	32,4
1972	24,0	21,2	24,3	31,4	37,7	31,4
1973	20,0	18,7	22,6	25,0	37,1	27,6
1974	21,3	18,8	23,2	26,3	36,7	29,0
Rozdíl v bodech (+, -):						
1974/1970	-6,9	-5,9	-3,8	-3,8	-2,1	-5,6
1974/1973	+1,3	+0,1	+0,6	+1,3	-0,4	+1,4

Z tab. II se ukazuje, že i vývoj diferenciací v úrovni intenzity zemědělské výroby mezi JZD uvnitř výrobních oblastí v rámci ČSSR je ve srovnání s rokem 1970 poměrně příznivý, avšak rozdíly mezi podniky se snižují jen pomalu a zůstávají značně vysoké. Koeficient variace byl každoročně nejnižší u JZD v řepařské oblasti, přičemž v daném roce se vždy zvyšoval směrem od řepařské oblasti k horské. V kukuřičné oblasti byl tento koeficient každoročně vždy vyšší než v řepařské oblasti.

Trend ve vývoji rozdílů v úrovni HZP/ha mezi JZD byl však příznivý jen do roku 1973; proti roku 1970 se diferenciací mezi JZD zmírnila ve všech výrobních oblastech, ale v roce 1974 proti předcházejícímu roku 1973 se diferenciací mezi JZD téměř ve všech výrobních oblastech opět poněkud prohloubila. Jedině v horské oblasti se v roce 1974 proti roku 1973 diferenciací mezi JZD částečně zmírnila, ovšem přesto právě v této výrobní oblasti jsou rozdíly v úrovni HZP/ha mezi JZD dokonce vyšší (variační koeficient 36,7 %) než v úhrnu za výrobní oblasti celkem (variační koeficient 29,0 %), kde na difference navíc působí i odlišné přírodní podmínky.

Zvětšení rozdílů v HZP/ha mezi JZD v roce 1974 proti roku 1973 v rámci většiny výrobních oblastí v ČSSR bylo ovlivněno zejména vývojem diferenciací v SSR, kde se rozdíly mezi JZD proti roku 1973 ve všech výrobních oblastech většinou dosti výrazně prohloubily.

1. Vývoj diferenciacie medzi JZD v úrovni intenzity zemědělské výroby (HYP/ha) v roce 1970 a 1974 podle okresů (míra variability vyjádřená koeficientem variace v ‰)

Číselné označení okresů v grafu na obr. 1:

Středočeský kraj:

1. Benešov
2. Beroun
3. Kladno
4. Kolín
5. Kutná Hora
6. Mělník
7. Mladá Boleslav
8. Nymburk
9. Praha - východ
10. Praha - západ
11. Příbram
12. Rakovník

Jihočeský kraj:

1. České Budějovice
2. Český Krumlov
3. Jindřichův Hradec
4. Pelhřimov
5. Písek
6. Prachatic
7. Strakonice
8. Tábor

Západočeský kraj:

1. Domažlice
2. Cheb
3. Karlovy Vary
4. Klatovy
5. Plzeň - jih
6. Plzeň - sever
7. Rokycany
8. Sokolov
9. Tachov

Severočeský kraj:

1. Česká Lípa
2. Děčín
3. Chomutov
4. Jablonec n. Nisou
5. Liberec
6. Litoměřice
7. Louny
8. Most
9. Teplice
10. Ústí n. Labem

Východočeský kraj:

1. Havlíčkův Brod
2. Hradec Králové
3. Chrudim
4. Jičín
5. Náchod
6. Pardubice
7. Rychnov n. Kněžnou
8. Semily
9. Svitavy
10. Trutnov
11. Ústí n. Orlicí

Jihomoravský kraj:

1. Blansko
2. Brno - město
3. Brno - venkov

4. Břeclav
5. Gottwaldov
6. Hodonín
7. Jihlava
8. Kroměříž
9. Prostějov
10. Třebíč
11. Uherské Hradiště
12. Vyškov
13. Znojmo
14. Žďár n. Sázavou

Severomoravský kraj:

1. Bruntál
2. Frýdek-Místek
3. Karviná
4. Nový Jičín
5. Olomouc
6. Opava
7. Ostrava - město
8. Přerov
9. Šumperk
10. Vsetín

Západoslovenský kraj:

1. Bratislava - venkov
2. Dunajská Streda
3. Galanta
4. Komárno
5. Levice
6. Nitra
7. Nové Zámky
8. Senica
9. Topolčany
10. Trenčín
11. Trnava

Středoslovenský kraj:

1. Banská Bystrica
2. Čadca
3. Dolný Kubín
4. Liptovský Mikuláš
5. Lučenec
6. Martin
7. Povážská Bystrica
8. Prievidza
9. Rimavská Sobota
10. Veľký Krtíš
11. Zvolen
12. Žiar n. Hronom
13. Žilina

Východoslovenský kraj:

1. Bardejov
2. Humenné
3. Košice
4. Michalovce
5. Poprad
6. Prešov
7. Rožňava
8. Spišská Nová Ves
9. Stará Ľubovňa
10. Svidník
11. Trebišov
12. Vranov

K nejméně příznivému vývoji v tomto směru došlo ve Středoslovenském kraji, v němž — jako jediném v ČSSR — se diferenciacie mezi JZD zvětšila jak proti roku 1970, tak proti roku 1973. V tomto kraji bylo současně též nejvíce okresů, kde se míra variability v HZP/ha, vyjádřená variačním koeficientem, proti roku 1970 zvětšila o více než 1 bod.

Také z hlediska jednotlivých okresů se v rámci ČSSR jeví přesun v počtech JZD ze skupin s nižší intenzitou výroby do skupin s vyšší intenzitou vcelku příznivě. Počet okresů, v nichž bylo v JZD dosaženo nižší HZP/ha než 6000 Kčs, se snížil ze 17 okresů v roce 1970 na 9 v roce 1974. Přitom okresů, kde JZD dosáhla 6000 až 9000 Kčs HZP/ha, bylo v roce 1970 ještě 42, ale v roce 1974 jen 16, zatímco s relativně nejvyšší úrovní intenzity v JZD (nad 9000 Kčs HZP/ha) bylo v roce 1970 47 okresů, ale v roce 1974 již 81 okres (z toho v roce 1974 v 9 okresech byla HZP/ha v JZD vyšší než 15 000 Kčs, ale v roce 1970 s takto vysokou průměrnou HZP/ha v JZD se nevyskytoval ještě žádný okres).

Podobně při porovnávání vývoje diferenciacie mezi JZD v intenzitě zemědělské výroby podle okresů v letech 1970 až 1974 se jeví trend poměrně příznivě. Zatímco v roce 1970 bylo 40 okresů s variačním koeficientem nad 25 %, v roce 1972 bylo s tímto vysokým stupněm diferenciacie mezi JZD v HZP/ha jen 27 okresů a v roce 1974 pouze 24 okresů. Přitom s nízkým variačním koeficientem (do 10 %) nebyl v roce 1970 žádný okres, ale v roce 1974 byla tato poměrně nízká diferenciacie mezi JZD již ve 12 okresech (tab. III).

III. Rozdělení okresů podle úrovně diferenciacie v intenzitě zemědělské výroby (HZP/ha) v JZD

Míra variability vyjádřená koeficientem variace (%)	Počet okresů		
	1970	1972	1974
do 9,9	—	3	12
10,0—14,9	16	22	27
15,0—19,9	27	30	27
20,0—24,9	23	24	16
25,0—29,9	14	8	9
30,0—34,9	15	7	2
35,0 a více	11	12	13

Přehled o vývoji diferenciacie mezi JZD v úrovni intenzity zemědělské výroby (HZP/ha) v letech 1970 a 1974 podle jednotlivých okresů v ČSSR názorně podává graf na obr. 1.

Ve většině okresů se míra variability mezi jednotlivými JZD v ukazateli HZP/ha, vyjádřená koeficientem variace, v roce 1974 proti roku 1970 snížila. K podstatnějšímu růstu rozdílů mezi JZD ve srovnání s rokem 1970 (tzn. ke zvětšení variačního koeficientu více než o 1 bod) došlo v následujících 21 okresech: Beroun (míra variability v HZP/ha, vyjádřená variačním koeficientem, dosáhla v roce 1974 16,2 %), Prachatic (14,4 %), Tábor (18,5 %), Cheb (16,5 %), Klatovy (22,5 %), Plzeň-jih (12,5 %), Plzeň-sever (18,1 %), Jablonec n. Nisou (20,2 %), Ústí n. Orlicí (21,4 %), Jihlava (19,9 %), Karviná (13,5 %), B. Bystrica

(38,8 %), Čadca*) (65,0 %), Dolný Kubín (37,1 %), Liptovský Mikuláš (39,2 %), Lučenec (41,3 %), Prievidza (28,5 %), Michalovce (36,7 %), Poprad (36,8 %), Spišská Nová Ves (41,1 %) a Svidník (50,5 %).

Vývoj intenzity a diferenciace v celkovém objemu HZP/ha je určován vývojem dílčích ukazatelů v rostlinné a živočišné výrobě.

V rostlinné výrobě byl vývoj hektarových výnosů hlavních plodin ve sledovaných letech v ČSSR příznivý u obilovin, kolísavý u brambor a cukrovky a mírně se zlepšující u trvalých luk. Při porovnání výsledků za jednotlivá JZD jsou však stále patrné u všech plodin markantní rozdíly v dosahovaných hektarových výnosech. Např. v roce 1974 v řepařské výrobní oblasti dosáhlo při pěstování pšenice ozimé 70,0 % z celkového počtu JZD v ČSSR hektarového výnosu nad 3,85 t (z toho 14,9 % JZD dokonce nad 5,05 t), přičemž ve 4,2 % JZD byl hektarový výnos nižší než 3,05 t.

Z grafu na obr. 2 o rozdělení JZD podle dosaženého hektarového výnosu pšenice ozimé v letech 1970 a 1974 se zřetelně ukazuje příznivý posun mezi počtem JZD s nejnižšími hektarovými výnosy směrem ke skupinám s vyššími hektarovými výnosy. Ze srovnání roku 1974 s rokem 1973 se pak ukazuje, že roztržení JZD podle výše hektarového výnosu pšenice ozimé je v obou letech téměř shodné, kromě kukuřičné oblasti, kde došlo v roce 1974 k prudkému nárůstu počtu JZD s dosaženým hektarovým výnosem pšenice ozimé nad 5,05 t. Zatímco v roce 1973 v kukuřičné oblasti dosahovalo tohoto vysokého hektarového výnosu jen 11,9 % z celkového počtu JZD, v roce 1974 to byla v této výrobní oblasti již více než polovina družstev.

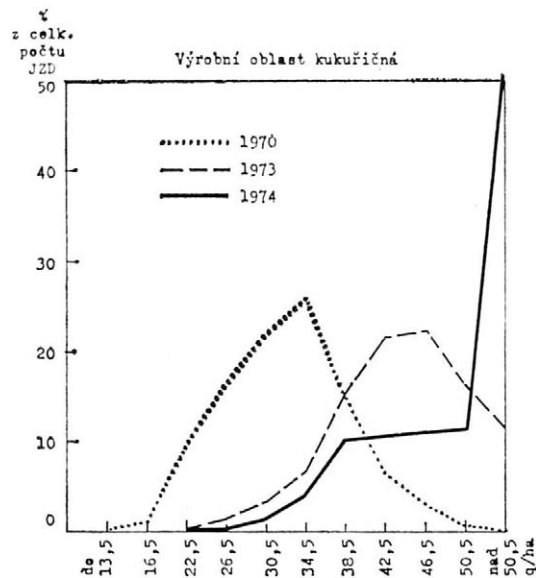
Zastoupení počtu JZD v nejvyšší skupině (tj. s hektarovým výnosem nad 5,05 t pšenice ozimé) se zvětšilo ve všech výrobních oblastech, takže i v celostátním měřítku se projevilo zvýšení podílu těchto závodů na 13,1 % z celkového počtu JZD.

Při pěstování ječmene jarního došlo ve srovnání s rokem 1973 k příznivějšímu posunu v roztržení JZD podle hektarového výnosu než se jevílo z grafu o pšenici ozimé. Přitom – podobně jako u pěstování pšenice ozimé – nejvýraznější zlepšení v posunu družstev směrem ke skupinám s vyšším hektarovým výnosem nastalo rovněž v kukuřičné oblasti, kde v roce 1974 dokonce 57,7 % z celkového počtu JZD dosáhlo více než 4,75 t ječmene jarního z 1 ha. U této plodiny se však v tomto směru zlepšily též výsledky v řepařské oblasti, kde se zvýšil podíl JZD s nejvyšším hektarovým výnosem ječmene jarního z 11,8 % v roce 1973 na 33,7 % v roce 1974.

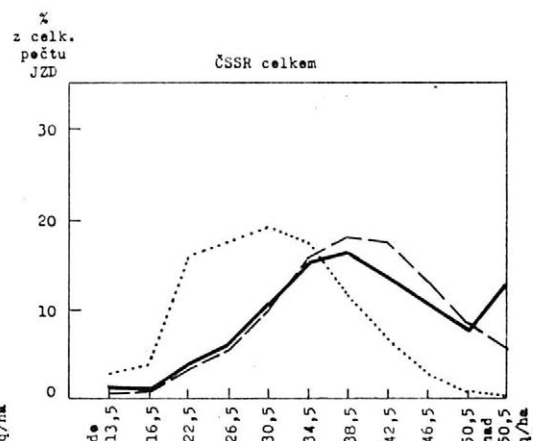
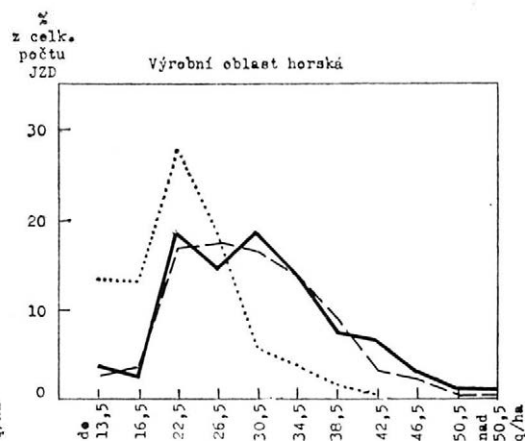
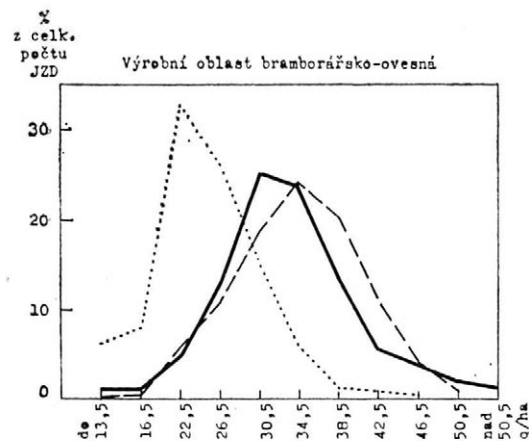
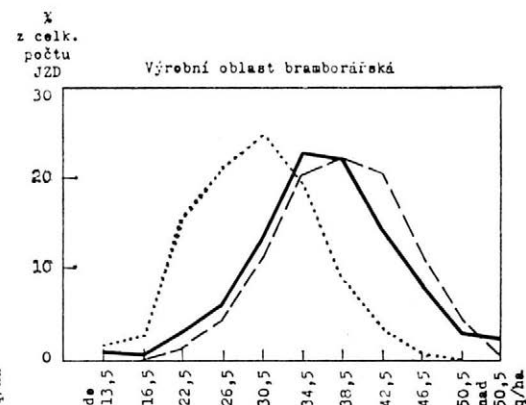
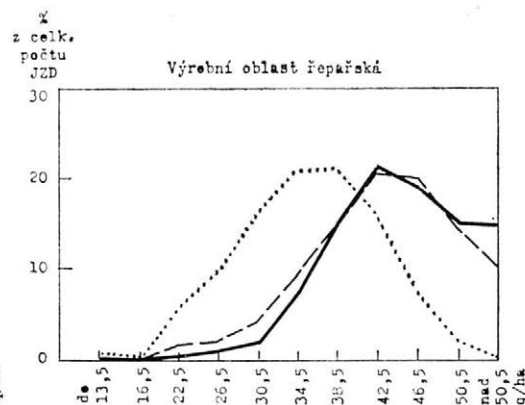
Z rozdělení JZD podle hektarového výnosu brambor se projevuje proti roku 1970 zlepšení, ale ve srovnání s rokem 1973 bylo zejména ve výrobních oblastech bramborářské, bramborářsko-ovesné a horské i v úhrnu za ČSSR poněkud menší zastoupení JZD ve skupinách s vyšším hektarovým výnosem. Podíl JZD, která nepěstovala brambory, se v souvislosti s rozvíjející se specializací v letech 1970 až 1974 zvýšil z 13,4 % na 22,4 % (z celkového počtu JZD).

Cukrovku pěstuje méně než polovina všech JZD. Posun v roztržení JZD podle dosaženého hektarového výnosu byl u této plodiny ve všech výrobních oblastech vcelku poměrně příznivý.

*)v okrese Čadca malý počet JZD (3–5 JZD ve sledovaných letech)

2. Rozdělení JZD v ČSSR podle dosaženého hektarového výnosu pšenice ozimé

Při rozdělení JZD podle hektarového výnosu trvalých luk se ukazuje, že zastoupení družstev v jednotlivých skupinách podle výše hektarového výnosu se v letech 1970 až 1974 prakticky v žádné výrobní oblasti nezměnilo, i když určité velmi mírné zvětšení podílu JZD ve skupině s hektarovým výnosem nad 4 t nastalo (v roce 1970 dosahovalo tohoto výnosu 29,7 %, v roce 1973 35,4 % a v roce 1974 36,2 % z celkového počtu JZD). Zejména pak v nejvyšší skupině JZD, tj. s hektarovým výnosem nad 6,5 t sena z trvalých luk, se v roce 1974 ve všech výrobních oblastech (kromě kukuřičné ve srovnání s rokem 1970) mírně zvětšilo zastoupení JZD. Družstev, která nemají trvalé louky, je zhruba jedna desetina z celkového počtu JZD v ČSSR.

Rovněž v dosahované úrovni užítkovosti hospodářských zvířat přetrvávají značné rozdíly mezi jednotlivými JZD.

Roční dojivost 1 krávy v JZD v průměru za výrobní oblast bramborářskou, bramborářsko-ovesnou a horskou i v průměru za ČSSR v roce 1974 proto roku 1973 částečně vzrostla, ale v řepařské a zejména v kukuřičné oblasti došlo k poklesu dojivosti, především jako důsledek nedostatečné krmivové základny v těchto výrobních oblastech (v celostátním měřítku byla v JZD průměrná roční dojivost 1 krávy v roce 1973 2832 litrů, v roce 1974 2848 litrů).

Celkovému vývoji v jednotlivých výrobních oblastech odpovídá též grafické znázornění o rozdělení JZD podle roční dojivosti (obr. 3).

V řepařské a zejména v kukuřičné oblasti se v roce 1974 proti roku 1973 – v souvislosti s celkovým poklesem dojivosti v těchto oblastech – snížilo i zastoupení JZD ve skupinách s vyšší průměrnou dojivostí.

Ve srovnání s rokem 1970 však byl vývoj ve všech výrobních oblastech příznivý; např. v bramborářsko-ovesné oblasti bylo v roce 1970 ještě více než jedna čtvrtina z celkového počtu JZD s průměrnou roční dojivostí do 2000 l, ale v roce 1974 byla v této skupině pouze necelá 2 %.

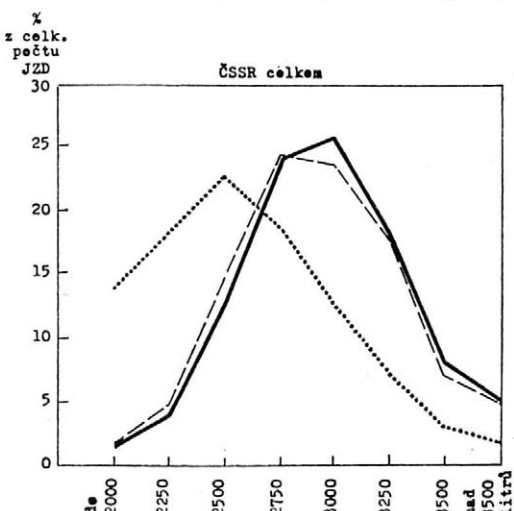
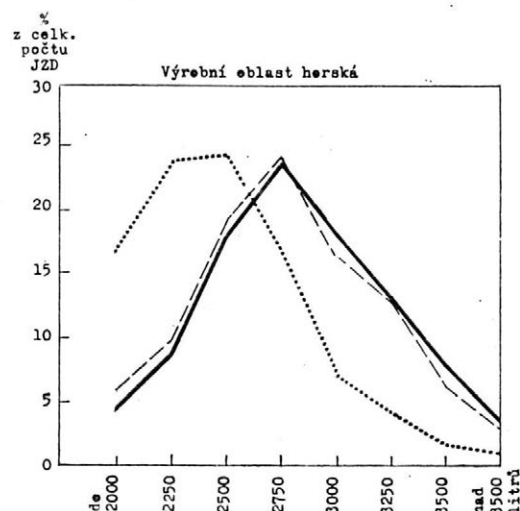
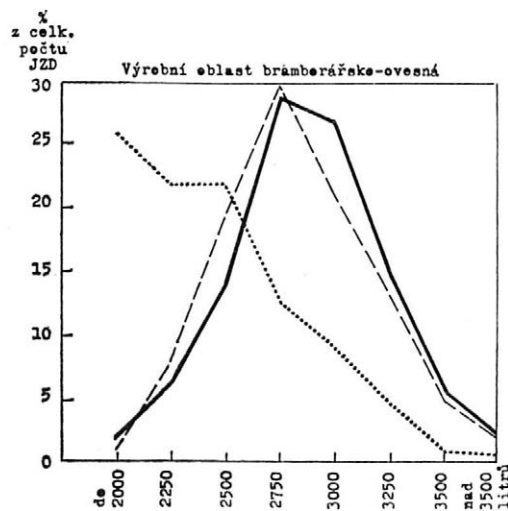
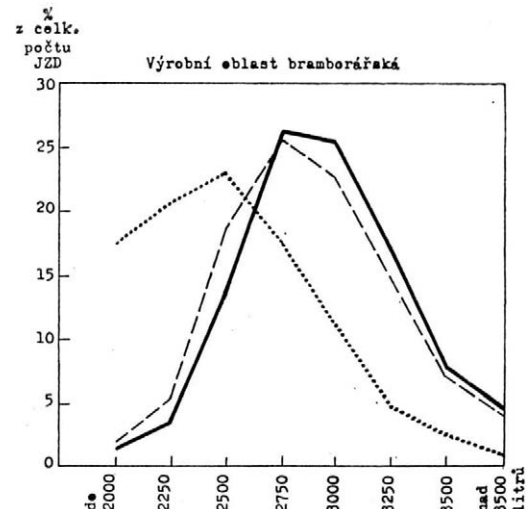
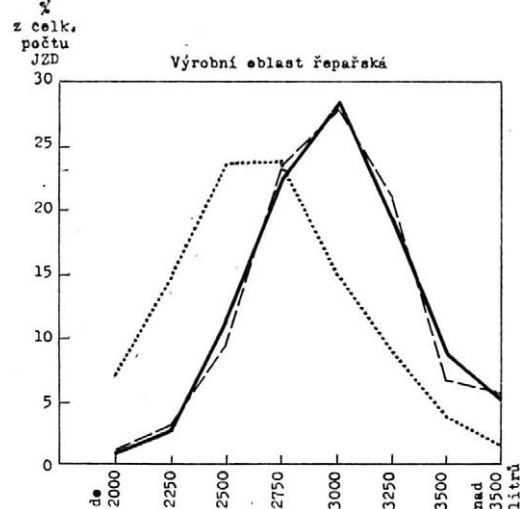
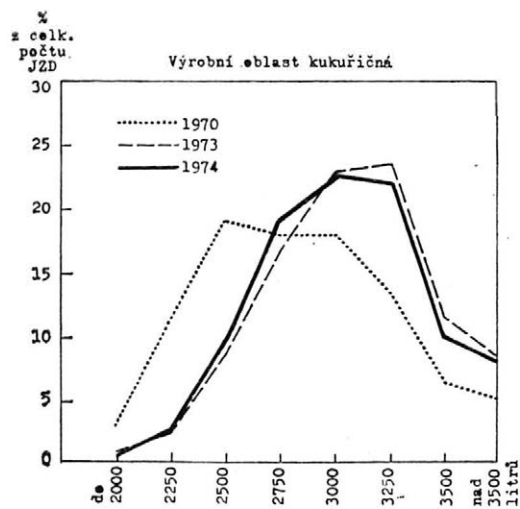
Značné rozdíly mezi zemědělskými podniky existují jak v úrovni průměrné roční dojivosti krav, tak i v průměrné roční snášce vajec.

Výroba vajec je stále více soustřeďována do společných zemědělských podniků. V průměru za JZD v ČSSR se zvýšil podíl JZD, která nechovají slepice, ze 73,0 % v roce 1970 na 87,1 % v roce 1974. Specializace je v tomto směru rozvinuta ve všech výrobních oblastech; v horské oblasti dokonce více než 97 % z celkového počtu JZD nechová slepice.

Úroveň diferenciací mezi JZD v roce 1974 z hlediska intenzity produkce hlavních živočišných výrobků ukazuje tab. IV.

Při porovnání vývoje od roku 1970 u produkce masa na 1 ha z. p. byl trend příznivý hlavně v kukuřičné oblasti, kde ve skupinách s nižší produkcí masa na hektar ubývá družstev a naopak ve skupinách nad 300 kg masa na hektar se zvýšilo zastoupení JZD, a to jak proti roku 1970, tak i proti roku 1973. Podobný vývoj – i když ne tak výrazný – nastal též ve výrobních oblastech řepařské a bramborářské a v podstatě i v úhrnu za ČSSR.

U produkce mléka na 1 ha z. p. se však rozdělení JZD v daných intervalech proti roku 1973 příliš nezměnilo, spíše se (např. v horské oblasti) poněkud zhoršilo. Ve srovnání s rokem 1970 však nastal znatelný posun v počtu JZD směrem ke skupinám s vyšší úrovní produkce mléka na 1 ha zemědělské půdy.

3. Rozdělení JZD v ČSSR podle průměrné roční dojivosti 1 krávy

IV. Třídění JZD v ČSSR podle úrovně intenzity produkce masa a mléka na 1 ha zemědělské půdy v roce 1974

Ukazatel	Skupina dosažené intenzity	JZD v % z celkového počtu JZD ve výrobní oblasti					
		K	Ř	B	BO	H	ČSSR celkem
Produkce masa celkem na 1 ha z. p.	do 100 kg	1,4	1,6	2,6	9,6	32,3	5,7
	101 – 250 kg	34,6	37,3	60,1	78,7	61,7	52,6
	251 – 400 kg	51,4	49,4	34,0	10,8	4,0	35,1
	401 a více kg	12,1	11,5	3,1	0,9	1,0	6,3
	neprodukuje	0,5	0,2	0,2	—	1,0	0,3
Produkce mléka na 1 ha z. p.	do 450 l	10,4	4,0	5,0	7,7	23,5	7,5
	451 – 900 l	69,8	37,1	50,1	63,8	49,8	51,5
	901 – 1350 l	14,4	50,9	40,1	25,1	21,1	35,4
	1351 a více l	0,2	6,3	3,6	3,0	2,3	3,6
	neprodukuje	5,2	1,7	1,2	0,4	3,3	2,0

Celkově se z hodnocení vývoje a současné úrovně diferenciaci jak v dílčích výsledcích rostlinné a živočišné výroby, tak v komplexním ukazateli intenzity (HZP/ha) potvrzuje, že v daných přírodních podmínkách je určitá možnost dále zvyšovat celkovou intenzitu zemědělské výroby na podkladě pozvednutí podprůměrných zemědělských podniků na úroveň průměrných a průměrných zemědělských podniků na úroveň předních, jak uložilo usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ v dubnu 1972.

V důsledku dosavadních velkých rozdílů mezi zemědělskými podniky v úrovni intenzity zemědělské výroby dochází i k nerovnoměrnosti vývoje ve finančních výsledcích hospodaření. Jedním z pohledů na úroveň diferenciaci ve finančních výsledcích hospodaření mezi JZD je přehled o rozdělení JZD do skupin podle nákladovosti výroby, vyjádřené objemem materiálových a jiných nákladů (včetně nákladů na mzdy a odměny za práci) v Kčs na 100 Kčs výkonů, který ukazuje tab. V.

Míra variability, vyjadřující stupeň diferenciaci mezi jednotlivými závody, je sice z hlediska nákladovosti výroby celkově menší než při hodnocení diferenciaci v intenzitě výroby, ale opět – jako u HZP/ha – negativním jevem bylo zejména prohloubení rozdílů mezi JZD v ukazateli „náklady/výkony“ v roce 1974 proti roku 1973, a to téměř ve všech výrobních oblastech kromě bramborářské, v níž v posledních dvou letech byly vůbec nejmenší rozdíly mezi JZD v nákladovosti výroby; variační koeficient se v této oblasti snížil na 12,2 %. V kukuřičné oblasti se v roce 1974 zvýšil koeficient variace na 17,6 %, v řepařské na 18,5 % a v bramborářsko-ovesné i horské oblasti dosáhl téměř 17 %.

Při hodnocení vývoje diferenciaci mezi JZD v nákladovosti výroby podle okresů vyplynulo, že míra variability se v tomto směru proti roku 1970 snížila cca jen v polovině okresů (zatímco úroveň diferenciaci z hlediska intenzity výroby v JZD se za stejné období zmírnila ve většině okresů). Přitom ve 14 okresech se zvětšil variační koeficient v nákladovosti výroby v JZD v roce 1974 proti roku 1970 dokonce o více než 5 bodů.

V. Trídění JZD v ČSSR podle úrovně nákladovosti výroby (náklady v Kčs na 100 Kčs výkonů) v ‰ z celkového počtu JZD

[illegible]

Za účelem vytypování hlavních faktorů, které především ovlivňují rozdíly v intenzitě zemědělské výroby mezi zemědělskými podniky hospodařícími ve stejné výrobní oblasti, byla v každém okrese vybrána dvě JZD ve stejné (v daném okrese nejrozšířenější) výrobní oblasti, přičemž bylo vybráno vždy jedno JZD dosahující extrémně vysoké HZP/ha a jedno JZD s extrémně nízkou HZP/ha. U těchto vybraných JZD bylo sledováno, který z dílčích výrobních ukazatelů (struktura výroby, hektarové výnosy, užítkovost apod.) se převážně podílel na extrémně vysoké či extrémně nízké HZP/ha a který ukazatel byl hlavně příčinou rozdílů v intenzitě zemědělské výroby (ukazatel byl v konkrétním JZD označen za příčinu vysoké či nízké intenzity jen tehdy, jestliže se výrazně odchyloval od údajů za okresní průměr v daném ukazateli). Míra vlivu určitého ukazatele se v celostátním pohledu pak projevila počtem okresů, v nichž byl uvedený faktor ve vybraném JZD skutečnou příčinou vysoké či nízké HZP/ha.

Z výsledků tohoto orientačního průzkumu se ukázalo, že ve většině případů byla HZP/ha doprovázena vyššími hektarovými výnosy i užítkovostí, ale v některých případech tomu tak nebylo. Existovala např. JZD s celkově extrémně vysokou HZP/ha, přičemž dosahované hektarové výnosy u hlavních plodin byly jen průměrné úrovně, avšak naopak vysoké stavy hospodářských zvířat a jejich vysoká užítkovost nahradily v těchto JZD nižší intenzitu v rostlinné výrobě.

Všeobecně na mimořádně vysokou celkovou úroveň intenzity zemědělské výroby v konkrétních JZD příznivě působilo především vysoké vybavení základními prostředky na 1 ha zemědělské půdy a vysoká spotřeba průmyslových hnojiv (čisté živiny na 1 ha zemědělské půdy).

Ze subjektivních příčin, označených jako důležitý činitel mající vliv na vysokou úroveň HZP/ha v JZD, byl nejčastěji uváděn dokonalý způsob vnitropodnikového řízení (v méně případech již způsob řízení z hlediska nadřízených orgánů, tj. okresních příp. krajských zemědělských správ).

Příslušné řídicí orgány uváděly pak ještě další příčiny, mající vliv na dosahovanou úroveň HZP/ha, jako např.: bonitu půd v daném JZD, stupeň zornění, dodržování agrotechnických lhůt, rozsah a využívání provedených meliorací, úroveň specializace (např. zaměření na intenzivní pěstování zeleniny, výrobu osiv, pěstování aromatických rostlin aj.), kádrové obsazení hlavních funkcí, řádné či nedostatečné vedení evidence apod.

Vyčíslení odhadu rezerv u JZD ukazuje, že za předpokladu pozvednutí úrovně intenzity zemědělské výroby v družstvech podprůměrných na úroveň průměrných a v družstvech průměrných na úroveň nadprůměrných mohl být celkový objem hrubé zemědělské produkce v JZD v ČSSR v roce 1974 o 11 %, tj. o 5 mld Kčs vyšší, takže nejde o rezervy zanedbatelné. Podkladem pro vyčíslení odhadu rezerv bylo rozdělení JZD do skupin podle úrovně HZP/ha (relativní údaje o tomto rozdělení jsou uvedeny v tab. I), přičemž bylo uvažováno, že každá sledovaná skupina JZD v dané výrobní oblasti by mohla dosáhnout takové úrovně HZP/ha, jaké ve skutečnosti v roce 1974 dosáhla JZD v následující vyšší skupině družstev.

Během 6. pětiletky bude třeba se v řídicích orgánech na všech stupních řízení intenzivněji zaměřit na vývoj diferenciací mezi zemědělskými podniky a cílevědoměji je usměrňovat. Diferencovaným uplatňováním příslušných opatření pro řízení zemědělské výroby lze účinněji ovlivňovat proces zmírňování rozdílů mezi zemědělskými podniky hospodařícími ve zhruba

stejných přírodních podmínkách. Přitom bude velmi záležet i na schopnostech a iniciativě pracovníků přímo v zemědělských podnicích, aby využili všech možných rezerv, které v podniku jsou a o nichž svědčí neodůvodněně vysoké rozdíly v dosavadních výsledcích hospodaření.

SOUHRN

Plenární zasedání ÚV KSČ v dubnu 1972 stanovilo — jako velmi účinnou metodu odhalování rezerv v zemědělství — metodu kritického porovnávání výsledků jednotlivých podniků hospodařících v obdobných podmínkách a pozvedávání zaostávajících zemědělských podniků na úroveň průměrných a průměrných podniků na úroveň předních.

Z rozboru diferenciací mezi JZD v letech 1970 až 1974, zpracovaného na podkladě údajů za všechna JZD v ČSSR, se ukazuje, že vývoj diferenciací v úrovni intenzity zemědělské výroby je mezi jednotlivými JZD ve srovnání s rokem 1970 poměrně příznivý, avšak rozdíly se snižují jen pomalu. Zejména v horské výrobní oblasti je míra variability, vyjádřená koeficientem variace, dosud značně vysoká, dokonce vyšší než v úhrnu za výrobní oblasti celkem, kde na rozdíly mezi JZD navíc působí i odlišné přírodní podmínky.

Při porovnání diferenciací v HZP/ha v roce 1974 s rokem 1973 však rozdíly mezi JZD téměř ve všech výrobních oblastech opět poněkud vzrostly.

Celkový vývoj rozdílů v HZP/ha se do značné míry promítá i do finančních výsledků hospodaření.

Šetřením bylo zjištěno, že na rozdílné výsledky v HZP/ha nejvíce působí především stupeň vybavení družstev základními prostředky, množství použitých průmyslových hnojiv, bonita půdy, dodržování agrotechnických lhůt, rozsah a využívání provedených meliorací, úroveň specializace, kádrové obsazení hlavních funkcí a způsob vnitropodnikového řízení výroby.

Došlo dne 13. 1. 1976

Adresa autorky:

Ing. Jaroslava Glaserová, Federální statistický úřad, Sokolovská 142, 186 13 Praha 8

Úroveň zemědělské výroby vždy měla a má podstatný vliv na rozvoj naší ekonomiky a na růst životní úrovně, protože zajišťuje výživu obyvatelstva. Také pro zemědělství platí v plné míře závěry XIV. sjezdu KSČ, které orientují rozvoj národního hospodářství na podstatné zvýšení efektivity, lepší využívání materiálně technické základny, uplatňování poznatků vědy a techniky a využívání rezerv na každém pracovišti. A že takovéto rezervy existují i v našem zemědělství, je všeobecně známo. Proto byla tato záležitost předmětem jednání ÚV KSČ v roce 1972, v jehož usnesení je formulován úkol pozvednout úroveň hospodaření podprůměrných zemědělských podniků na úroveň průměrných a průměrných podniků na úroveň nejlepších. Také na říjnovém zasedání ÚV KSČ v roce 1975 byl položen důraz na zvyšování efektivity výroby, na další intenzifikaci výroby a snižování ztrát. Bylo konstatováno, že „přes celkový růst hektarových výnosů existují značné rozdíly mezi podniky, ale i mezi celými okresy, které hospodaří ve srovnatelných podmínkách. Zvýšení hektarových výnosů u podprůměrných a průměrných podniků a okresů je proto nejrychleji mobilizovatelnou rezervou pro další růst produkce obilovin“.¹⁾

POJETÍ PROBLEMATIKY, LITERÁRNÍ PŘEHLED, METODY ANALÝZY

Na hospodaření a hospodářské výsledky zemědělských podniků působí celá řada činitelů. Můžeme je rozdělit na vnější a vnitřní. Vnější vyplývají z rozdílných přírodních podmínek (projevují se ve vyšší produktivitě práce na lepších pozemcích ve srovnání s prací na pozemcích chudších). Tyto faktory může zemědělský podnik ovlivnit jen částečně a jejich vliv je regulován centrálně, především ekonomickými nástroji.

Avšak i ve stejných nebo podobných přírodních podmínkách dosahují zemědělské podniky rozdílných výsledků. Proto předmětem našeho zájmu budou spíše činitele vnitřní, tj. vnitřní ekonomické podmínky podniků (jako je např. vybavení výrobními prostředky a pracovními silami, využití výrobních činitelů, oblast organizace a řízení výroby, atd.), které ve velké míře přímo závisí na činnosti jednotlivých podniků a které podnik tudíž může ovlivnit.

¹⁾Zpráva předsednictva ÚV KSČ, přednesená soudruhem Janem Barylem na zasedání ÚV KSČ 6. října 1975 (Rudé Právo ze dne 8. 10. 1975)

Rozborem diferenciacie hospodárskych výsledků JZD hospodařících ve stejných přírodních podmínkách se zabývala celá řada autorů: Vlachynský (1966) zkoumal vztah faktorů, které působí na objem ČD na 1 ha z. p. Dle výsledků zkoumání nejvyšší korelační závislost na růst ČD vykazuje stav základních výrobních prostředků, dále počet pracovníků a podíl nezemědělské produkce na celkové produkci. Vinohradský (1968) se zabýval vymezením ekonomické úrovně JZD a souhrnnými ukazateli, které mohou být pro zkoumání diferenciacie využity. Choma (1969) na základě skupinového třídění JZD podle HZP/ha dochází k závěru, že vyšší intenzity výroby je dosahováno ve skupinách JZD s vyšším stavem pracovních sil, základních výrobních prostředků a s vyšším objemem materiálových nákladů. Kolektiv katedry ekonomiky a řízení zemědělství VŠZ v Brně v letech 1962–68 provedl analýzu diferenciacie v hospodaření JZD Jihomoravského kraje. Dochází k závěru, že příčiny diferencovaného vývoje se značně liší jak u skupin JZD s rozdílnou produkcí, tak se velmi podstatně liší i u JZD s podobnou úrovní produkce. Jako příčiny diferenciacie uvádí rozdíly ve vybavení pracovními silami, základními výrobními prostředky a ve vynakládaném objemu materiálových nákladů. Řehák a Helcl (1974) za hlavní příčiny diferenciacie považují, mimo jiné faktory, též nižší úroveň organizace a řízení, nedostatečnou aplikaci vědeckotechnického pokroku aj., tudíž faktory, které se dají obtížně kvantifikovat. Hurta (1974 a 1975) zkoumá faktory, které ovlivňují diferenciaci v hospodaření JZD. Dále se zabývá analýzou důchodové situace JZD různé ekonomické úrovně. Jako hlavní faktory působící na proces diferenciacie uvádí rozdíly ve využívání půdy, ve vybavení základními výrobními prostředky, rozdíly v materiálových nákladech a realizovaných důchodech.

Pro naše zkoumání jsme vybrali hospodaření jednotlivých jednotných zemědělských družstev na okrese Písek. V roce 1974 bylo na území okresu 39 JZD o průměrné výměře 1363 hektarů zemědělské půdy, která obhospodařovala přibližně 83 % zemědělské půdy okresu. Všechna tato JZD hospodaří v přibližně stejných nebo podobných přírodních podmínkách (většina ve výrobní oblasti bramborářské, malá část ve výrobní oblasti bramborářsko-ovesné). Avšak i v těchto podobných přírodních podmínkách dochází ke značným rozdílům v hospodaření jednotlivých podniků. Tak např. hektarové výnosy obilovin v rámci okresu kolísaly v rozmezí 2,6–4,8 t, přičemž průměr okresu činil 3,5 t. Z toho výnosy pšenice se pohybovaly v rozmezí 2,1–5,1 t, ječmene 2,5–5,2 t. Dále výnos brambor činil 8,7–28,2 t, výnos víceletých píceň 3,0–13,5 t atd. Z toho vyplývá, že u řady výrobků dosahují některá JZD dvakrát až třikrát vyšších výnosů než jiná JZD.

Také v dalších oblastech hospodaření JZD existují značné rozdíly. Ve výrobě hovězího masa na 1 ha z. p. kolísaly výsledky v rozmezí 68–165 kg, ve výrobě vepřového masa na 1 ha z. p. 50–193 kg, v roční dojitosti na 1 dojnici 2100–3370 l, dále přírůstky žíru skotu na kus a den činily 0,50–1,08 kg, přírůstky prasat na kus a den 0,40–0,65 kg atd.

Na základě rozdílů v oblasti výroby dochází pak ke značným rozdílům i v ekonomické oblasti u jednotlivých JZD. Např. hrubá zemědělská produkce na 1 ha z. p. se pohybuje v rozmezí 7500–14 200 Kčs, celková hrubá produkce na 1 ha z. p. 8406–16 580 Kčs, materiálové náklady na

I. Vliv vybraných faktorů na změny v intenzitě zemědělské výroby

	Měrná jednotka	Skupiny JZD podle HZP/ha			
		I	II	III	IV
HZP/ha	Kčs	do 9 500	9501-11 000	11 001-12 500	nad 12 500
Počet JZD	—	4	12	14	9
Průměr HZP/ha skupiny	Kčs	8 538	10 117	11 618	13 306
Zornění	%	69	74	79	81
Počet pracovníků na 100 ha z. p.	osob	14,3	14,1	15,2	16,7
Nákup prům. hnojiv na 1 ha	kg č. ž.	168	199	214	215
Spotřeba hnojiv na 1 ha	Kčs	497	553	619	621
Stav skotu na 100 ha z. p.	ks	80	77	83	86
Stav prasat na 100 ha z. p.	ks	65	80	85	97
Stav základních prostředků na 1 ha	Kčs	17 009	17 158	17 255	20 303
Materiálové náklady na 1 ha	Kčs	5 084	5 260	5 467	6 311
Odpisy základních prostředků na 1 ha	Kčs	533	542	553	640
v procentech (I. skupina = 100 %)					
HZP/ha	%	100	118	136	156
Zornění	%	100	107	114	117
Počet pracovníků na 100 ha z. p.	%	100	99	106	117
Nákup prům. hnojiv na 1 ha	%	100	118	127	128
Spotřeba hnojiv na 1 ha	%	100	111	125	125
Stav skotu na 100 ha z. p.	%	100	96	104	108
Stav prasat na 100 ha z. p.	%	100	123	131	149
Stav základních prostředků na 1 ha	%	100	101	101	119
Materiálové náklady na 1 ha	%	100	103	108	124
Odpisy základních prostředků na 1 ha	%	100	102	104	120

1 ha z. p. 3770–7390 Kčs a upravený čistý zisk na 1 ha z. p. 114 až 3280 Kčs.

To vše ukazuje, že i na takovém poměrně malém území a v přibližně stejných přírodních podmínkách existují v hospodaření jednotných zemědělských družstev značné rozdíly, ale také obrovské rezervy, neboť pouhým vyrovnaním produkce u zaostávajících JZD na průměrnou úroveň by podstatně stoupla zemědělská výroba. Jenom za okres Písek by vyrovnaním HZP na 1 ha z. p. u zaostávajících JZD na průměrnou úroveň okresu z roku 1974 došlo ke zvýšení produkce o více než 35 mil. Kčs, tj. o více než 6 %.

Při analýze diferenciacce byla uplatněna zejména metoda skupinového třídění, přičemž za třídící znak byla zvolena hrubá zemědělská produkce na 1 ha z. p., hrubá zemědělská produkce na jednoho přepočteného pracovníka, výkony na 1 ha z. p., hrubý důchod na jednoho přepočteného pracovníka, upravený čistý zisk na 1 ha z. p. a procento rentability, a to v závislosti na tom, o kterou stránku činnosti podniku šlo. Tato metoda pak byla doplněna metodou korelační analýzy.

VLIV VNITRŇÍCH FAKTORŮ NA ZMĚNY INTENZITY VÝROBY

Zvyšování intenzity zemědělské výroby je pro naše zemědělství hlavní cestou zvyšování objemu výroby. V její úrovni vyjádřené hrubou zemědělskou produkcí na 1 ha z. p. však existují značné rozdíly. Diferenciace mezi skupinami podniků není ovšem nahodilá, ale má své ekonomické příčiny. Při rozboru půjde především o zjištění a odhalení těchto příčin a cest, jakými bylo určité výše intenzity výroby dosaženo. Cílem této části je tudíž sledování vztahů mezi faktory, které se nejvýznamněji podílejí na intenzifikačním procesu v zemědělství, a zvláště pak najít ty činitele, které nejvíce na zvyšování intenzity výroby působí. Metodou skupinového třídění se proto podívejme na vzájemný vztah intenzity výroby s některými výrobními faktory (tab. I). Budou nás zajímat hlavně ty faktory, které může zemědělský podnik ovlivnit.

Metodou skupinového třídění jsme zjistili, že mezi výsledkem výroby a některými výrobními faktory existuje určitý vztah. V další části půjde o vyjádření velikosti tohoto vztahu, tj. zjišťuje se těsnost vzájemného působení pomocí korelační analýzy a výpočtem indexů korelace (tab. II). Všechny výpočty této části byly prováděny ve Výpočetním centru VŠE na samočinném počítači NCR Elliott 4100 za použití programu „FCE“. Některé údaje jsou sledovány za celou zemědělskou výrobu, některé pouze za rostlinnou a jiné za živočišnou výrobu. Získané výpočty jsou doplněny řadou dalších charakteristik (variabilita, průměry).

Výhodou korelační analýzy je právě zjištění těsnosti závislosti, tj. velikosti vzájemného působení faktorů výroby na její výsledek. Je nutno ovšem uvést, že tato metoda má v našem případě dosud některé nedostatky, které působí na velikost výsledných indexů korelace.

Za prvé — vzájemné působení velkého množství faktorů a ovlivnění i některými faktory, které jsou těžko měřitelné (HZP do značné míry závisí též na kvalitě řídicí práce atd.).

Za druhé — nízký podíl některých faktorů na vytváření HZP. Činí-li např. náklady na nákup hnojiv pouze 5 % z hodnoty HZP, pak se tato skutečnost odrazí i ve výši indexu korelace.

II. Stupeň závislosti HZP na 1 ha z. p. na některých faktorech

	Měrná jednotka	Průměr okresu	Směrodatná odchylka	Variační koeficient	Index korelace
HZP	Kčs	11 018	1570	0,14	—
Zornění	%	76	6,5	0,08	0,59
Počet pracovníků na 100 ha	osob	15,2	1,9	0,12	0,43
Nákup prům. hnojiv na 1 ha	kg č. ž.	201	37	0,18	0,40
Spotřeba hnojiv na 1 ha	Kčs	588	90	0,15	0,55
Stav skotu na 100 ha z. p.	ks	80	7,7	0,09	0,47
Stav prasat na 100 ha z. p.	ks	81	24,6	0,29	0,47
Stav zákl. prostředků na 1 ha	Kčs	17 865	3881	0,22	0,51
Materiálové náklady na 1 ha	Kčs	5 491	844	0,15	0,63
Odpisy zákl. prostředků na 1 ha	Kčs	555	100	0,18	0,51

Za třetí — na velikost výsledných indexů korelace působí i relativně malá variabilita u většiny faktorů, které do výpočtu vstupují. Následkem vědeckotechnického rozvoje dosáhla řada faktorů určité stabilní hranice v podstatě u většiny podniků a třebaže daný faktor úroveň a výsledky výroby bezprostředně ovlivňuje, nenachází to odraz ve výši indexu korelace. Lze předpokládat, že i nadále se bude vývoj jednotlivých faktorů vyrovnávat.

Dále je výše indexů korelace ovlivněna i průběhem meteorologických faktorů, které ovlivňují výsledky výroby v jednotlivých letech. Také kvalita sledovaných faktorů se do výsledků promítá jen velmi málo.

Existuje ještě celá řada činitelů, které ovlivňují výsledky této metody. Tím však nechceme v žádném případě tvrdit, že by se tato metoda nedala použít. Je nutno k ní ovšem přistupovat uvážene, brát do úvahy všechny tyto závislosti a společně s metodou skupinového třídění lze pak získat velmi cenné poznatky.

Na základě údajů obou tabulek (I a II) můžeme provést posouzení vlivů jednotlivých faktorů na růst intenzity výroby. Z celkových výsledků vyplývá, že existuje závislost mezi HZP/ha a těmito faktory: procento zornění, spotřeba hnojiv, stav základních prostředků, výše materiálových nákladů, odpisy základních prostředků. U všech těchto činitelů jsou změny hodnot získané na základě skupinového třídění v souladu se změnami v HZP/ha v jednotlivých skupinách. Zatímco HZP/ha je ve IV. skupině podniků vyšší o 56 % než v I. skupině, činí tento rozdíl u zornění 17 %, u spotřeby hnojiv 25 %, u stavu základních prostředků 19 %, u výše materiálových nákladů 24 % a u odpisů 21 %. A také všem těmto faktorům přísluší i poměrně vysoký index korelace.

Protože však některé z faktorů ovlivňují především rostlinnou výrobu, byla zjištěna jejich korelace s HPR. U zornění vzrostl index korelace na téměř 0,70, u faktoru spotřeby hnojiv se též zvyšuje na 0,62.

Z dosud uvedeného je zřejmé, že důležitou roli zde hrají materiálové i pracovní náklady. To dokazuje, že vyšší vklady na 1 ha jsou spojeny s vyšší produkcí. V I. skupině 1 Kčs materiálových nákladů přináší 1,68 Kčs

HZP, ve II. skupině 1,92 Kčs, ve III. 1,94 a ve IV skupině 2,11 Kčs. Osobní důchody, jak již bylo zdůrazněno, jsou závislé spíše na růstu produktivity práce než na intenzitě výroby. Podívejme se ovšem, s jakým efektem bylo odměňování v jednotlivých skupinách prováděno. V I. skupině připadá na 1 Kčs HZP 0,33 Kčs odměn celkem, ve II. 0,29 Kčs, ve III. také 0,29 Kčs a ve IV. skupině 0,28 Kčs.

Poněkud nižší je závislost mezi HZP a počtem pracovníků. Je to do určité míry překvapující, neboť právě u tohoto faktoru byl očekáván silný korelační vztah. A co ještě více překvapuje je to, že při srovnání tohoto faktoru s HPR dochází k poklesu indexu korelace až na 0,30, což by mohlo vést k závěrům, že intenzita výroby v RV je nezávislá na stavu pracovních sil na 100 ha. Také faktor nákup průmyslových hnojiv v kg č. ž. vykazuje vcelku nižší závislost než byla očekávána (podstatně vyšší index je však u spotřeby hnojiv). Třebaže metodou skupinového třídění byl zjištěn vzestup stavů skotu a hlavně pak prasat směrem ke IV. skupině, nepostihuje index korelace u těchto faktorů žádnou velkou závislost. A v jejich vztahu s HPŽ dochází dokonce k poklesu indexu korelace.

Ovšem pro zvýšení intenzity výroby je nutno velkou pozornost dále věnovat též půdnímu fondu a jeho využití. Intenzitu rostlinné výroby lze dále zvyšovat zaváděním nové technologie, uplatňováním rajonizace a specializace; v živočišné výrobě pak záleží na zajištění dostatečné krmivové základny, správném složení krmiv, vhodném ošetřování atd.

Vyšší nebo nižší hrubá zemědělská produkce na jednotku půdy není ovšem záležitostí jenom uvedených faktorů. Mimořádný význam má i úroveň řídicí práce. Cestou ke zvyšování výrobních výsledků nejnižších skupin podniků na úrovni skupin průměrných a průměrných na úrovni předních nemůže být mechanické napodobování skladeb výrobních činitelů předních podniků. Je třeba postupovat komplexně, nevytrhávat jednotlivé faktory.

VLIV VNITRŇÍCH FAKTORŮ NA ÚROVEŇ PRODUKTIVITY PRÁCE

Účelem výroby je dosáhnout co nejvyšší produkce a největšího množství výrobků s daným stavem pracovních sil a výrobních prostředků. Produktivita práce vyjadřuje stupeň výrobní účinnosti lidské práce při tvorbě užitých hodnot. Podívejme se na vzájemné vztahy produktivity práce s některými faktory a na vztah produktivity práce a intenzita výroby u jednotlivých skupin JZD (tab. III).

Zkoumání vzájemného vztahu produktivity práce s některými faktory je nutno doplnit opět tabulkou, která charakterizuje těsnost těchto vazeb, tj. zjištění indexů korelace (tab. IV).

Produktivitu práce je možné zvyšovat růstem celkového objemu vyrobené produkce a úsporou práce (živé i zhmotnělé). Objem produkce se zvyšuje veškerými opatřeními a těmi faktory, které vedou ke zvyšování výnosů, užítkovosti a stavů zvířat, snižování ztrát atd. Úspora práce se dosahuje zvyšováním mechanizace prací, zvyšováním kvalifikace a lepší organizací práce. Ovšem hlavním činitelem zvyšování produktivity práce je vědeckotechnický pokrok, tj. zavádění nové techniky a technologie, nových odrůd plodin, nových hnojiv, pokrokových forem krmení a ošetřování zvířat, který ovlivňuje jak zvyšování produkce, tak i přímo umožňuje snížit počet pracovních sil v zemědělství.

III. Vliv vybraných faktorů na změny v produktivitě práce

	Měrná jednotka	Skupiny JZD podle HZP na přep. prac.			
		I	II	III	IV
HZP na přepoč. pracovníka	Kčs	do 65 000	65 001 – 75 000	75 001 – 85 000	nad 85 000
Počet JZD	—	6	15	9	9
Průměr skupiny	Kčs	56 942	70 798	79 056	88 228
Na 1 přep. pracovníka připadá:					
výměra z. p.	ha	6,1	6,4	7,1	7,2
stav základních prostředků	Kčs	105 811	113 690	140 765	137 095
pracovní náklady	Kčs	18 460	18 890	19 660	20 760
materiálové náklady	Kčs	33 038	34 490	38 503	43 718
srovnatelné VN	Kčs	51 498	52 950	56 963	62 178
HZP/VN	Kčs	1,15	1,33	1,36	1,37
HZP/srovnat. VN	Kčs	1,15	1,34	1,39	1,42
Na 1 přep. pracovníka připadá:					
HZP	%	100	124	139	155
výměra z. p.	%	100	105	116	118
stav základních prostředků	%	100	107	133	130
pracovní náklady	%	100	102	107	112
materiálové náklady	%	100	104	117	132
srovnatelné VN	%	100	103	111	121
HZP/VN	%	100	116	118	119
HZP/srovnat. VN	%	100	117	121	123
HZP/ha	%	100	118	124	132

IV. Stupeň závislosti HZP na 1 přepočteného pracovníka na některých faktorech

Na 1 přepočteného pracovníka připadá	Měrná jednotka	Průměr okresu	Směrodatná odchylka	Variační koeficient	Index korelace
HZP	Kčs	73 379	10 538	0,14	—
Výměra z. p.	ha	6,6	0,8	0,12	0,49
Stav základních prostředků	Kčs	123 025	27 722	0,23	0,59
Pracovní náklady	Kčs	20 374	1 944	0,10	0,58
Materiálové náklady	Kčs	37 149	6 046	0,16	0,62

Podívejme se nyní blíže na výsledky uvedené v tab. III a IV, z nichž vyplývá, že jedním z nejdůležitějších faktorů, který bezprostředně ovlivňuje úroveň produktivity práce, je výše materiálových nákladů na 1 přepočteného pracovníka. Ve IV. skupině podniků je jejich částka vyšší o 32 %

než ve skupině první. Protože pracovní náklady jsou ve všech skupinách přibližně stejné (rozdíl mezi I. a IV. skupinou je jen 12 %), dochází ve skupině lépe hospodařících podniků ke změně ve složení celkových nákladů, neboť ve IV. skupině tvoří materiálové náklady 68 %, kdežto u podniků hůře hospodařících 64 %.

Dále se podívejme na úroveň produktivity práce v jednotlivých skupinách. Rozdíl mezi I. a IV. skupinou u produktivity živé práce činí 55 %, ovšem u produktivity společenské práce pouze 19 %. To svědčí o tom, že ne vždy jsou materiálové náklady vynakládány efektivně. Je to zvláště patrné mezi II. a IV. skupinou, kde zvýšení produktivity živé práce činí 12 %, společenské produktivity práce pouze 1 %, ale spotřeba materiálových nákladů je vyšší o 14 %. To dokazuje, že i ve skupinách podniků s nejvyšší produktivitou práce existují ještě rezervy pro její další růst. Ovšem pro lepší posouzení společenské produktivity práce je nutno vyloučit vliv různé výše osobních důchodů na pracovníka (HZP/srovnatelné vlastní náklady). Dosáhneme toho tím, že budeme počítat se stejnými osobními důchody na pracovníka ve všech skupinách. Za základ bude brán osobní důchod pracovníka v I. skupině. Rozdíl ve společenské produktivitě práce měřený tímto způsobem mezi I. a IV. skupinou činí 23 %.

S otázkou materiálových nákladů souvisí i vybavenost pracovníků základními prostředky. V našem případě nejvíce základních prostředků na 1 pracovníka připadá ve II. skupině, ale přesto zde není dosahována nejvyšší produktivita práce. To dosvědčuje, že dosud nejsou prostředky v jednotlivých podnicích plně využity a že i zde existují další rezervy pro zvyšování produktivity práce a zlepšování hospodářských výsledků.

Na závěr této části se naskytá otázka vzájemného vztahu produktivity práce a intenzity výroby. Je známo, že ve vývoji produktivity živé práce předbíhala růst intenzity výroby, neboť na jedné straně roste objem produkce z jednotky plochy a na druhé straně absolutně klesá počet pracovníků sil v zemědělství. V našem případě je intenzita výroby ve IV. skupině vyšší o 32 % než v I. skupině, produktivita živé práce je vyšší o 55 %, ovšem produktivita společenské práce pouze o 19 % (resp. 23 %). Další srovnání vzájemného vztahu intenzity výroby a produktivity živé práce ukazuje tab. V. Na základě této tabulky je zřejmé, že ve skupinách s vyšší intenzitou výroby je též dosahována vyšší produktivita práce. U JZD zařazených do I. skupiny podle HZP na pracovníka není ani jedno z těchto JZD zařazeno do nejvyšší skupiny podle HZP/ha. Také u IV. skupiny podle HZP na pracovníka není ani jedno JZD zařazeno do skupiny s nejnižší HZP/ha.

V. Vztah intenzity výroby a produktivity živé práce

Skupiny JZD podle HZP na 1 ha z. p.	Skupiny JZD podle HZP na 1 přepočteného pracovníka			
	I	II	III	IV
	počet JZD			
I	3	1	—	—
II	2	6	2	2
III	1	5	4	4
IV	—	3	3	3

DIFERENCIACE VÝSLEDKŮ HOSPODAŘENÍ A EKONOMICKÉ POSTAVENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

Rozdíly ve výrobě jednotlivých zemědělských podniků, rozdílná úroveň intenzity a produktivity práce ovlivňují také ekonomické postavení jednotlivých zemědělských podniků. Jak je známo, existují jednak jednotná zemědělská družstva, jejichž ekonomické postavení je velmi stabilní, ale na druhé straně existují JZD, jejichž postavení je velmi slabé, a některá JZD vykazují při svém hospodaření dokonce ztrátu. Podívejme se nyní na některé aspekty, které s tím souvisejí.

Je zřejmé, že zemědělská činnost je rozhodujícím zdrojem celkové hrubé produkce u všech skupin JZD. Nezemědělská činnost je nejvyšší v I. skupině (18 %), v ostatních skupinách je zhruba na stejné úrovni (8 %). Rozdíl mezi I. a IV. skupinou u HZP/ha činí 56 %, zatímco u CHP/ha vlivem nezemědělské činnosti pouze 43 %.

V praxi jako předmět rozdělování vystupují výkony. Tab. VI zachycuje rozdělení výkonů na materiálové náklady a hrubý důchod, hrubý důchod dále na mzdy a hrubý zisk.

VI. Rozdělení výkonů

Skupina	Výkony na ha	Počet JZD	Průměr skupiny	Podíl na výkonech		Podíl na HD	
				MN	HD	odměny	HZ
I	do 9 500	3	8 416	55	45	69	31
II	9 501 – 11 000	16	9 938	51	49	58	42
III	11 001 – 12 500	10	11 630	47	53	50	50
IV	nad 12 501	10	13 397	50	50	53	47
Okres celkem		39	10 096	50	50	55	45

Z tabulky je zřejmé, že s růstem výkonů na 1 ha z. p. dochází k poklesu podílu materiálových nákladů a k růstu podílu hrubého důchodu na výkonech. Výjimkou je IV. skupina, kde se podíl materiálových nákladů opět částečně zvyšuje. Je to způsobeno dosud ne vždy efektivním vynakládáním materiálových nákladů v některých JZD. Rozdíl mezi I. a IV. skupinou ve výkonech na 1 ha z. p. činí 59 %, v materiálových nákladech 44 % a v hrubém důchodu 78 %. To dokazuje, že přes vzrůst výkonů, materiálových nákladů i hrubého důchodu dochází k relativnímu poklesu materiálových nákladů a k růstu hrubého důchodu na výkonech. S tím souvisí otázka – jak je užito přírůstu hrubého důchodu plynoucího z vyšší intenzity výroby?

Jednou z důležitých podmínek vzestupu zemědělské výroby a zvýšení její efektivity je zachování ekonomicky zdůvodněných proporcí akumulace a spotřeby při rozdělování důchodů. Jde především o proporce mezi fondem mezd a čistým důchodem resp. hrubým ziskem při rozdělování hrubého důchodu. O vzájemných vztazích těchto veličin nás informuje tab. VI. S růstem výkonů a tím i hrubého důchodu dochází k relativnímu pokle-

su mezd a odměn a k růstu podílu hrubého zisku. Výjimku tvoří opět IV. skupina. Shrneme-li dosavadní propočty, můžeme říci, že rozdíly mezi I. a IV. skupinou jsou nejnižší u mezd a odměn (38 %), dále u materiálových nákladů (44 %), výkonů (59 %), hrubého důchodu (78 %) a nejvyšší rozdíl je u hrubého zisku (167 %). Přírůstků hrubého důchodu je tudíž použito částečně ke zvýšení mezd a odměn, ale hlavní měrou ke zvýšení hrubého zisku. To má pak za následek, že neustále upevňuje ekonomické postavení nejlepších JZD, neboť v těchto podnicích jsou větší možnosti a vyšší prostředky na obnovu a rozšíření výroby.

S ekonomickým postavením zemědělských podniků, zvláště pak JZD, velmi silně souvisí i otázka odměňování. V systému opatření k dalšímu rozvoji výroby má zvláště důležitý význam zvýšení hmotné zainteresovanosti pracovníků na rozvoji výroby. Jak známo osobní důchody družstevníků jsou bezprostředně závislé na výrobních a hospodářských výsledcích, mezi nimiž čelné místo zaujímá produktivita práce. Vzájemný vztah mezi produktivitou odměn za socialismu se reguluje objektivní zákonitostí přednostního růstu produktivity práce ve vztahu k její odměně. Jak je zřejmé z tab. III, jsou základní odměny o 12 % vyšší ve IV. skupině než ve skupině I., zatímco rozdíl v produktivitě živé práce činí 55 %. Také rozdíl u odměn celkem (základní + podíly) je podstatně nižší (20 %) než v produktivitě živé práce. Také zkoumání vzájemného vztahu produktivity práce a odměny za práci ve skupinách JZD s různým hrubým důchodem na 1 pracovníka ukazuje, že v současné době se zvýšením efektivnosti práce zákonitě vzrůstá její odměna (tab. VII).

VII. Vzájemný vztah produktivity a odměny za práci

Skupina	HD/ přep. prac.	Počet JZD	Průměr skupiny		Odměny		HZ		Vztah mezi hrubým důchodem a odměnou
			Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%	
I	do 30 000	5	27 983	100	18 469	100	9 514	100	1 : 0,66
II	30 001—35 000	5	32 365	116	19 743	107	12 622	133	1 : 0,61
III	35 001—40 000	18	37 388	134	19 816	108	17 572	185	1 : 0,53
IV	40 001—45 000	7	43 175	154	21 155	115	22 020	231	1 : 0,49
V	nad 45 000	4	45 996	161	23 918	130	22 078	232	1 : 0,52
Okres celkem		39	36 395	130	20 017	108	16 378	172	1 : 0,55

S růstem hrubého důchodu se stále zmenšuje ta část, která jde na odměny za práci, při jejím absolutním zvětšení. Výjimka je v našem případě pouze u V. skupiny, pro další posouzení by však bylo nutné vzít v úvahu údaje z průběhu několika let.

Na závěr této problematiky se podívejme, který z ukazatelů (HŽP/ha, výkony/ha, HŽP na přepočteného pracovníka, výkony na přepočteného pracovníka a HD na přepočteného pracovníka) nejvíce ovlivňuje úroveň odměny jednoho pracovníka. Na základě výpočtů indexu korelace je nejvyšší těsnost závislosti mezi odměnou na 1 přepočteného pracovníka a HD

na přepočteného pracovníka (0,75), dále následují výkony na přepočteného pracovníka (0,74), výkony/ha (0,70), HZP/ha (0,60) a teprve na posledním místě je HZP na přepočteného pracovníka (0,55).

Hrubý zisk je předmětem dalšího rozdělování. Jeho výše může podstatně ovlivnit vývoj podniku v příštích letech. Uhradí-li se z něho plánované a neplánované výdaje a zvýší-li se o přijaté náhrady mank a škod a o výnosy nezahrnované do tvorby hrubého důchodu, dostáváme čistý zisk. Ten zvýšený o dotace a subvence dává upravený čistý zisk, který je zdrojem odvodů do státního rozpočtu a dotací podnikovým fondům. Poďíváme se nyní na rozdělení upraveného čistého zisku (tab. VIII).

VIII. Rozdělení upraveného čistého zisku

Skup.	UČZ na ha z. p.	Počet JZD	Průměr skup.	Vztah UČZ/HZ v %	% dotací	Rozdělení UČZ			
						UČZ	dovody do SR	příděly fondům	ost.
I	do 1500	10	1222	71	14,5	100	23	75	2
II	1501—2250	14	1972	74	2,7	100	20	79	1
III	2251—3000	11	2510	78	0,4	100	20	79	1
IV	nad 3000	3	3176	80	4,0	100	15	84	1
Okres celkem		38*)	1815	74	5,3	100	20	79	1

) Celkový počet je bez 1 JZD, které bylo ztrátové.

Z tabulky vyplývá, že upravený čistý zisk na 1 ha z. p. roste směrem ke IV. skupině, kde je o 160 % vyšší než v I. skupině, Směrem ke IV. skupině se také zvyšuje podíl upraveného čistého zisku na hrubém zisku, což vyjadřuje, že se vzestupem upraveného zisku z 1 ha z. p. klesá podíl plánovaných a neplánovaných výdajů. Dále směrem k vyšším skupinám dochází k poklesu podílu dotací. Procento dotací vyjadřuje, kolik procent upraveného čistého zisku je tvořeno dotacemi. Nejvyšší podíl dotací je v I. skupině, pak postupně klesá. V našem případě se částečně zvyšuje podíl dotací u IV. skupiny, což je způsobeno vlivem jednoho JZD, které hospodaří v bramborářsko-ovesné oblasti a dotace u něho představují téměř 10 %, ostatní družstva této skupiny hospodaří bez dotací. Odvody do státního rozpočtu jsou relativně nejvyšší v I. skupině a směrem ke IV. skupině ukazují neustálý pokles. U přidělů fondům je situace obrácená. To má za následek, že se neustále posiluje a upevňuje ekonomické postavení nejlepších JZD, neboť částky určené na akumulaci jsou u těchto podniků absolutně i relativně vyšší než u JZD ekonomicky slabých (tj. dosahujících nízké úrovně zisku na 1 ha z. p.). Tak si lépe hospodařící podniky vytvářejí daleko lepší podmínky pro rozšířenou reprodukci.

Na závěr této části je nutné doplnit posouzení ekonomického postavení různých skupin JZD ještě o ukazatel rentability výroby (tab. IX). Rentabilita výroby udává, s jakým efektem výroba probíhala. Pro naše zkoumání bylo použito jako ukazatele rentability vzorce: hrubý zisk připadající na 1 Kčs vlastních nákladů v % (HZ/VN . 100).

Skup.	Úroveň rentab. %	Počet JZD	HD na 1 přep. prac.	Odměna na 1 přep. prac.	HZ na 1 přep. prac.	Podíl na HD	
						odměny	HZ
I	do 20	4	27 671	18 539	9 132	67	33
II	20+26	5	33 043	20 416	12 627	62	38
III	26+32	9	35 377	19 885	15 492	56	44
IV	32+38	16	41 057	20 812	20 245	51	49
V	nad 38	5	42 623	19 931	22 692	47	53
Okres celkem		39	36 395	20 086	16 309	55	45

Z tabulky vyplývá, že i přes rozdílnou výši rentability v jednotlivých skupinách je výše mezd přibližně na stejné úrovni, ovšem rychle vzrůstá hrubý důchod na 1 přepočteného pracovníka (rozdíl mezi I. a V. skupinou činí 54 %) a zvláště pak hrubý zisk na 1 přepočteného pracovníka (rozdíl 148 %), a to směrem ke skupinám s vyšší úrovní rentability. To potvrzuje, že celý výrobní proces je prováděn správně, neboť se zvyšováním rentability výroby dochází k poklesu podílu mezd a zvyšuje se podíl hrubého zisku a tím další předpoklady pro úspěšný rozvoj výroby, pro zajištění rozšířené reprodukce atd.

ZÁVĚR

Diferenciace mezi zemědělskými podniky se projevuje ve všech oblastech reprodukčního procesu. Jedná se především o sféru výroby, ale na základě rozdílů ve výrobě se promítá i do sféry rozdělování spotřeby. Lépe hospodařící družstva dosahují vyšší produkce, vyššího hrubého důchodu, mají vyšší úroveň v odměňování, dosahují vyšších zisků a také částky určené na rozšíření výroby jsou jak absolutně, tak i relativně vyšší. Na základě toho pak dochází k upevňování ekonomického postavení JZD. Cestou ke zvyšování výrobních výsledků nejhroších JZD nemůže být pouhé napodobování skladeb výrobních činitelů předních podniků. Je třeba vycházet z dané situace, dívat se na problém komplexně, nevytrhávat jednotlivé faktory.

Při našem zkoumání jsme došli k těmto závěrům:

1. Podprůměrná družstva vkládají méně prostředků do výroby ve formě materiálových nákladů. Týká se to zejména hnojiv. Mají také nižší stav základních prostředků na 1 ha a tím částka odpisů je u nich podstatně nižší.

2. Vybavení podniků pracovními silami není tak diferencováno a vykazuje menší vliv na rozdíly v hospodaření jednotlivých podniků.

3. Na základě rozdílných vkladů do výroby dochází k diferenciaci v dalších oblastech reprodukčního procesu.

4. Nejvyšší těsnost závislosti s osobními důchody na pracovníka vykazuje hrubý důchod a výkony na pracovníka.

5. Avšak i u nejlepších skupin podniků existují ještě rezervy pro další růst výroby. Jde zejména o otázku využívání základních prostředků a efektivní vynakládání materiálových nákladů v některých podnicích.

Cestou k řešení otázky zaostávajících zemědělských podniků je jednak uplatňování a využívání poznatků nejlepších JZD a poznatků vědy a techniky a dále pak rozvoj kooperačních vztahů mezi zemědělskými podniky, zvláště pak proces koncentrace a v odůvodněných případech i slučování JZD, neboť zemědělské podniky s vyšší koncentrací budou moci v mnohem větší míře využívat dosažených vědeckotechnických poznatků k dalšímu růstu a zefektivnění zemědělské výroby.

Literatura

- HURTA J.: Diferenciace v ekonomickém rozvoji JZD. Zeměd. Ekon., 20, 1975, č. 4-5.
HURTA J.: Důchodová diferenciace JZD v ČSR. [Závěrečná zpráva.] Praha, VŠZ 1975.
CHOMA D.: Mezipodnikové srovnání v zemědělství. Praha, SZN 1974.
CHOMA D.: Problémy hospodářské diferenciace v čs. zemědělství. Polit. Ekon., 17, 1969, č. 2.
LAGA J. — SVOBODOVÁ M.: Regresní analýza. Vědecké informace VŠE 17, řada výpočetního centra č. 10, VŠE 1971.
PÍČ J. a kol.: Substituce živé práce prací zhmotnělou v zemědělské výrobě. [Závěrečná zpráva.] Praha, VŠZ 1975.
REHÁK J. — HELCL Z.: K nerovnoměrnému vývoji hospodaření JZD. Ekon. Zeměd., 13, 1974, č. 4.
VINOHRADSKÝ K.: Diferenciace v ekonomickém rozvoji JZD v Jihomoravském kraji. Sborník PEF VŠZ — VÚEZVŽ, Praha 1970.
VINOHRADSKÝ K.: K problematice diferenciace ekonomické úrovně JZD. Sborník VŠZ Brno 1968, řada D.
VLACHYNSKÝ K.: O rozdílné úrovni JRD v rovnakých oblastech. Ekon. časopis, 1966, č. 1.
Přehled vybraných ukazatelů hospodaření JZD, státních statků a SDP okresu Písek, OZS 1975.

Došlo dne 13. 1. 1976

Adresa autora:

Ing. Josef Brčák, Vysoká škola ekonomická, Lazarská 8, 120 00 Praha 2

CHOMA D., Vysoká škola ekonomická, Lazarská 8, 120 00 Praha 2
Problémy diferenciacie a efektivity v československém zemědělství
Zeměd. Ekon., 22, 1976, č. 3, s. 125-140. — 3 tab., lit. 10

zemědělství, úroveň podniku, diferenciacie důchodů, analýza srovnávací, analýza statistická, teoretické pojednání

Článek je věnován obecnému vymezení pojmu diferenciacie v čs. zemědělství. Je chápána ve smyslu rozdílů ve výrobních i ekonomických výsledcích, projevujících se zejména v podnikové sféře. Rozdíly v intenzitě výroby, produktivitě práce, materiálové náročnosti výroby apod. současně svědčí o disponibilních možnostech zvyšování efektivity zemědělské výroby v ČSSR. Článek poukazuje i na teoretické a metodologické problémy spojené s analýzou diferenciacie a efektivity. Dospívá se k závěru, že v oblasti podnikové ekonomiky měření tohoto jevu je možné jenom pomocí soustavy ukazatelů.

BLAHOVÁ M., Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha - Suchdol
Diferenciacie v odměňování pracovníků JZD
Zeměd. Ekon., 22, 1976, č. 3, s. 141-154. — 6 tab.

odměňování, diferenciacie, JZD, analýza srovnávací, analýza vývoje

Autorka na základě údajů v časové řadě let 1960 až 1974 provádí rozbor vývojového trendu, jímž se zemědělství v oblasti odměňování vyrovnává jiným odvětvím národního hospodářství. Rozebírá vývoj a diferenciaci odměny pracovníků JZD podle výrobních oblastí, profesí, pohlaví a věku. Zároveň zkoumá vliv úrovně a diferenciacie odměny na vybavení JZD pracovníky a na výsledky hospodaření.

GLASEROVÁ J., Federální statistický úřad, Sokolovská 142, 186 13 Praha 8
Diferenciacie a její příčiny u JZD hospodářících ve zhruba stejných přírodních podmínkách v ČSSR celkem a podle okresů
Zeměd. Ekon., 22, 1976, č. 3, s. 155-168. — 5 tab., 3 grafy

analýza statistická, diferenciacie v intenzitě zemědělské výroby, JZD, analýza ekonomická

Za roky 1970 až 1974 byly zpracovány metodicky jednotné podklady o rozřazení všech JZD v ČSSR do skupin podle vybraných ekonomických a naturálních ukazatelů hospodaření. Na základě tohoto materiálu se v článku prezentuje vývoj diferenciacie mezi jednotlivými JZD ve výrobních i finančních výsledcích hospodaření. Uvádějí se hlavní příčiny tohoto jevu.

BRČÁK J., Vysoká škola ekonomická, Lazarská 8, 120 00 Praha 2
Analýza vnitřních faktorů diferenciacie JZD
Zeměd. Ekon., 22, 1976, č. 3, s. 169-181. — 9 tab., lit. 11

diferenciacie, JZD, analýza výsledků, analýza statistická

V článku je rozebírána diferenciacie mezi JZD, která hospodaří v přibližně stejných přírodních podmínkách. Při analýze byla použita metoda skupinového třídění a metoda korelační analýzy. Autor dochází k závěru, že hlavními příčinami diferenciacie jsou rozdíly v materiálových nákladech a ve vybavení základními prostředky. Na základě rozdílných vkladů do výroby dochází k diferenciaci i v dalších oblastech reprodukčního procesu. V závěru jsou pak uvedeny možnosti překonávání diferenciacie u zaostávajících zemědělských podniků.

Na stránkách sovětského časopisu „Voprosy ekonomiki“ probíhala od května 1974 do června 1975 diskuse sovětských ekonomů o teoretických a metodologických problémech efektivnosti socialistické výroby. Jak ukázaly publikované materiály, tato problematika je středem pozornosti širokého okruhu pracovníků z oblasti vědy i praxe. To svědčí o aktuálnosti otázek efektivnosti společenské výroby v současné etapě hospodářského vývoje, kdy se její zvyšování stává základním směrem a východiskem hospodářské politiky KSSS, jak bylo zdůrazněno na jejím XXIV. sjezdu.¹⁾

Diskuse se zúčastnilo 48 autorů se 41 příspěvky, které se zabývají nejrozličnějšími stránkami efektivnosti. Nejčastěji jsou zkoumány více či méně hluboce problémy spojené s obecnou teorií efektivnosti a jejími zvláštnostmi na různých úrovních národního hospodářství (společnost, podnik, závod) a v různých oblastech hospodářské činnosti (investice, nová technika, služby), problematika ukazatelů efektivnosti, faktory jejího zvyšování a sociálně ekonomické aspekty efektivnosti společenské výroby. Z diskuse vyplývá mj., že je třeba ve zkoumání těchto otázek dále pokračovat, ale zároveň řešit i další problémy, které nebyly v diskusi řešeny vůbec nebo jen částečně, např. efektivnost jednotlivých odvětví národního hospodářství, oceňování a měření sociální efektivnosti, efektivnost vzdělání, vědy a kultury, efektivnost využívání pracovních zdrojů, efektivnost ochrany a reprodukce přírodních zdrojů, efektivnost hospodářských styků mezi socialistickými zeměmi navzájem a mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi.²⁾

Teorie ekonomické efektivnosti společenské výroby je součástí teorie reprodukce. G. Sorokin, A. Notkin, T. Chačaturov, F. Martinkovič, M. Kuňavskij a další se shodují v tom, že efektivnost je ve všech společenských formacích dána poměrem mezi výsledky a náklady společenské práce, avšak odráží působení základního ekonomického zákona dané formace, který vymezuje její obsah. Za socialismu nelze tedy efektivnost chápat jen jako prostý poměr těchto dvou položek, ale jsou v ní vyjádřeny i principy uspokojování potřeb a sociální úspěchy socialismu, první fáze komunismu. Rozdíly mezi obsahem a ukazateli efektivnosti socialistické a kapitalistické výrobního způsobu jsou důsledkem principiálních rozdílů mezi těmito společenskými formacemi. Jak říká Sorokin: „...efektivnost společenské výroby je určitým výsledkem fungování ekonomického systému“³⁾. A Šichov vymezuje efektivnost výroby jako „ekonomickou kategorii, která vy-

jadřuje vztahy mezi lidmi (kolektivy), jež jsou podmíněny jejich účastí a místem ve výrobním procesu, ale která také vyjadřuje vztahy ve výrobě, rozdělování, směně a spotřebě produktů a jiných statků, které se vytvářejí při dosahování cíle výroby nejkratší cestou“⁴⁾. V. Baranauskas se domnívá, že efektivnost výroby se určuje veličinou nově vytvořeného produktu, připadajícího na jednotku použitých výrobních sil. A. Sergejev, M. Manafov a A. Žuravlev upozorňují ve svých statcích na technicko-ekonomický přístup k problematice efektivnosti, který opomíjí její sociální stránku, formulovanou v souladu s cílem socialistické společnosti. Technicko-ekonomický přístup umožňuje provádět srovnání efektivnosti v zemích s různými společenským zřízením, ale touto cestou stanovená efektivnost vyjadřuje kvantitativní stránku. Všeobecným kritériem efektivnosti socialistické výroby je rychlé uskutečňování sociálně ekonomických úkolů dané etapy, tedy efektivní je to, co zabezpečuje nejrychlejší vybudování materiálně technické základny komunismu, přerůstání socialistických výrobních vztahů v komunistické⁵⁾.

To je kvalitativní vymezení efektivnosti společenské výroby, o jehož správnosti nelze pochybovat. Problémem je vyřešení kvantitativní stránky, stanovení ukazatelů, jejichž vypovídací schopnost by umožňovala posoudit, do jaké míry a které faktory ovlivňují efektivnost výroby a jak získaných poznatků využívat při jejím zvyšování. Ukazatele musí spolehlivě kvantitativně vyjadřovat efektivnost výroby na všech jejích stupních a ve všech jejích oblastech, musí být srovnatelné nejen na různých úrovních národního hospodářství, ale i v odvětvovém průřezu; dynamika zevšeobecňujícího ukazatele musí vyjadřovat skutečnou, reálnou úsporu výrobních zdrojů, vyžaduje se na něm, aby ho bylo možno plánovat, stimulovat jeho růst, aby on i na něm založený systém ukazatelů efektivnosti výroby dovozovaly získat představu o ekonomickém

1. T. Chačaturov: Efektivnost obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 6, str. 129-130

2. Tamtéž, str. 141

3. G. Sorokin: K teorii ekonomičeskoj efektivnosti pri socialisme, Voprosy ekonomiki 1975, č. 4, str. 113

4. A. Šichov: Východiska z diskusního příspěvku, Voprosy ekonomiki 1975, č. 6, str. 116

5. T. Chačaturov: Efektivnost obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 6, str. 131

a sociálním pokroku společnosti. Avšak zkonstruovat ukazatel vyhovující všem uvedeným požadavkům je v současné době za dosavadního stavu poznání prakticky nemožné⁶⁾.

Je zřejmé, že jako kritérium efektivnosti nemůže sloužit jakýkoli kvantitativní ukazatel, a proto někteří diskutující se touto problematikou hlouběji zabývali a pokusili se o zkonstruování takových ukazatelů. Předem je možno vyloučit návrhy těch autorů, kteří za kritérium efektivnosti považují růst národního důchodu (J. Kvaša)⁷⁾, růst hrubého společenského produktu, růst produkce jednotlivých odvětví. Tyto ukazatele nesplňují základní podmínku, a to že efektivnost je dána srovnáním výsledků a nákladů výroby. To však neznamená, že tyto ukazatele jsou k nepotřebě. Při určování efektivnosti výroby se mohou používat jako doplňující ukazatele, které charakterizují jednotlivé stránky hospodářského vývoje (tempa hospodářského růstu).

Mnoho autorů (T. Chačaturov, A. Notkin, G. Ovčinnikov, P. Pavlov, D. V. Baranauskas, S. Krylov a další) respektují základní obecnou formuli efektivnosti výroby:

$$\text{efektivnost} = \frac{\text{efekt}}{\text{náklady}}$$

ale existuje mezi nimi názorová nejednotnost na obsah pojmu „efekt“ a obsah pojmu „náklady“. Důsledkem je rozmanitost navrhovaných ukazatelů, kdy autoři konkretizují efekt i náklady společenské výroby různými ekonomickými kategoriemi, což se projevuje v kvalitě i použitelnosti ukazatelů.

G. Ovčinnikov, P. Pavlov a D. Trifonov zdůvodňují používání hrubého společenského produktu jako ukazatele efektu výroby tvrzením, že pro rozvoj komunistické společnosti nemá význam jen tvorba národního důchodu nebo dokonce čistého produktu, ale celé společenské produkce, vyrobené v souladu s výrobními a osobními potřebami. Základem společenského pokroku je vzrůstající velikost společenského produktu jako celku; proto nemůže být používán národní důchod nebo jeho jiná část jako ukazatel efektu. Na úrovni podniku až odvětví navrhuji používat jako ukazatele efektu realizovanou produkci. Tento ukazatel doporučuji doplnit dílčími ukazateli, které charakterizují plnění sortimentu, zabezpečení dodávek

produkce na základě hospodářských smluv, podíl nové produkce atd.⁸⁾. Neřeší však, jak upozorňuje V. Krasovskij⁹⁾, problém několikerého započítávání produkce při podnikové metodě výpočtu hrubého společenského produktu. Tento problém zlehčují dokonce tak, že říkají, že jeho vliv se v ekonomické literatuře často zveličuje. V měřítkách národního hospodářství je však hrubý společenský produkt, který je tímto způsobem evidován, značně i několikanásobně větší. Jestliže je potom použit při výpočtu efektivnosti společenské výroby, dochází k značným zkreslením.

Proti užívání fondu spotřeby jako ukazatele efektu vystoupil A. Notkin ve své stati „Kritérium ekonomické efektivnosti socialistické výroby“¹⁰⁾. Ekonomická činnost mnohých podniků nemůže být totiž měřena pomocí tohoto fondu, protože nevyrábějí výrobky, které jsou do něho zahrnovány. Tyto výrobky bezprostředně vyrábí pouze část podniků. Dále fond spotřeby závisí nejen na výrobě, ale i na rozdělování.

A. Notkin nesouhlasí také s používáním čistého důchodu jako ukazatele efektu. Efekt výroby není možno vyjadřovat pouze v nadproduktu, protože to protřečí samotné podstatě socialismu. Vystupuje i proti používání konečného společenského produktu, protože zahrnuje hodnotu opotřebování pracovních prostředků, což také odporuje chápání efektu. Amortizace, kterou konečný společenský produkt zahrnuje, patří k nákladům a ne k efektu. Konečný společenský produkt také není základní kategorií politické ekonomie socialismu. Zastánci jeho užívání jako ukazatele efektu výroby jsou např. F. Martinkevič a M. Kuňavskij¹¹⁾.

A. Notkin se ve své stati staví za používání národního důchodu jako ukazatele národohospodářského efektu společenské výroby. Na rozdíl od konečného společenského produktu je národní důchod základní kategorií politické ekonomie, která zabezpečuje uspokojování rostoucích potřeb společnosti a řešení jejich sociálních úkolů stejně jako nutnou výrobní akumulaci. Čistý produkt, který vystupuje po fázi rozdělování jako národní důchod, se skládá ze dvou částí: nutného produktu a nadproduktu, na jejichž výrobě je společnost zainteresována, tj. na tvorbě celého národního důchodu. Ten určuje kvantitativní možnosti dosažen

6. P. Počkin: Izmerenije effektivnosti obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 6, str. 85
7. J. Kvaša: Izmerenije effektivnosti obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 5
8. Ovčinnikov G., Pavlov P., Trifonov D.: Kritérij i pokazateli ekonomičeskoj effektivnosti socialističeskogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 11
9. V. Krasovskij: Obščestvennyj produkt i končnyj efekt, Voprosy ekonomiki 1975, č. 6
10. A. Notkin: Kritérij ekonomičeskoj effektivnosti socialističeskogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 5
11. F. Martinkevič, M. Kuňavskij: O kriteriji ekonomičeskoj effektivnosti socialističeskogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 12

všech cílů, které si socialistická společnost před sebou vytýčila¹²⁾.

Stejného mínění je i A. Šichov. Podle něho je čistý produkt (národní důchod) neadekvátnějším pro určení kritéria efektivity společenské výroby. Přes něj se odhaluje základní obsah a podstata socialistických výrobních vztahů¹³⁾.

T. Chačaturov zdůvodňuje používání národního důchodu jako ukazatele národohospodářského efektu výroby tím, že národní důchod má vlastnost, kterou jiné kategorie politické ekonomie nemají, tj. že národní důchod ztělesňuje pouze nově vytvořenou hodnotu. Dostatečně přesně vyjadřuje efekt, a to je třeba zdůraznit — jeho velikost není poznamenána několikerým započítáváním jedné a téže veličiny¹⁴⁾.

Pro používání národního důchodu jako ukazatele efektu výroby se vyslovila převážná část diskutujících (G. Sorokin, T. Čečelevová, J. Kvaša, M. Čistakov, K. Maximov, S. Krylov a další). Jednotliví autoři sice provádějí některá upřesnění, ale výchozí místo jejich zkoumání je u všech stejné: efekt společenské výroby nejlépe vystihuje národní důchod společnosti.

S A. Notkinem polemizoval A. Sergejev, který se staví proti používání národního důchodu. Národní důchod (podle něho) nemůže být považován za ukazatel efektu výroby, protože není základní kategorií politické ekonomie, což zdůvodňuje následujícími argumenty. Základní ekonomická kategorie je teoretickým odrazem základního výrobního vztahu, jehož obsah je dán spojením pracovních sil a výrobních prostředků. To za socialismu nemá zbožně hodnotový charakter, kdežto národní důchod je hodnotová kategorie. Základní ekonomická kategorie kteréhokoliv výrobního způsobu je kategorií bezprostřední výroby, ale národní důchod je kategorií reprodukce. Je-li národní důchod považován za jedinou a výchozí kategorii vyjádření efektu socialistické výroby, potom růst blahobytu společnosti a rozvoj osobnosti vystupuje pouze jako výsledek výroby, ale ne jako její předpoklad. Proto nemůže být národní důchod ani základním, ani výchozím vyjádřením efektu výroby, který (podle něho) vůbec není možno spojit s důchodem¹⁵⁾.

Názory diskutujících se různily i na druhou položku v obecné formuli efektivity společenské výroby, kterou jsou náklady.

A. Notkin¹⁶⁾:

$$E = \frac{\Delta D}{\Delta c + \Delta v + m_a}$$

A. Notkin považuje za národohospodářské náklady na získání národního důchodu výrobní materiálové náklady, fond odměn pracujících v materiální sféře a náklady fondu výrobní akumulace. Chačaturov a Kvaša s ním nesusouhlasí a doporučují doplnit náklady o zbylou část nadproduktu, který je použit na vzdělání, kulturu, řízení atd., protože tyto náklady také přispívají k dosažení žádoucího efektu. Materiálové náklady jsou zakreslovány několikerým započítáváním stejných položek. Je do nich nutno započítávat ne spotřebované, ale použité základní fondy, protože bez nich by nemohla být produkce vyrobena. T. Chačaturov tedy pro výpočet efektivity výroby navrhuje vyjádření nákladů náklady živé práce, fondem obnovy a výrobními fondy, které jsou pomocí koeficientů přepočteny na roční velikost. Zastánkyní zahrnutí hodnoty použitých fondů do nákladů a nejen běžných nákladů je také T. Čečelevová, G. Ovčinnikov, P. Pavlov a D. Trifonov (za efekt považují hrubý společenský produkt), do nákladů zahrnují sumu použitých základních a obrátových výrobních fondů a sumu vyplacených odměn v průběhu roku. Řada autorů se pokouší zahrnout do nákladů využívání různorodých zdrojů. A. Sergejev do nich zahrnuje náklady veškeré živé práce ve všech etapách reprodukce, výrobní a nevýrobní fondy a přírodní zdroje, přičemž poslední dvě položky sjednocuje pomocí koeficientů s živou prací. J. Kvaša do nákladů zahrnuje pracovní síly, základní a obrátové fondy, ne-reprodukovatelné přírodní zdroje a vědu. Tento přístup je nesporně zajímavý, ale nemá praktický význam, protože za prvé na efektivity vedle uvedených zdrojů a faktorů působí další (úroveň techniky, kvalifikace dělníků atd.), které by musely být do vzorce zahrnuty, a za druhé je nutno vyřešit otázku vah pro zajištění souměřitelnosti ekonomicky různých zdrojů.

Problémy a názorová nejednotnost diskutujících na evidenci nákladů na dosažení cíle socialistické společnosti jsou tedy stejné, jako tomu bylo při hledání ukazatele efektu. Je obtížné stanovit, jaké zdroje jsou použity ve výrobě, zda zahrnout do nákladů pouze výrobní fondy, nebo i nevýrobní, zda je započítávat v plné hodnotě, nebo provádět přepočty na roční velikost. Přesto bude v následující části uvedeno několik ukazatelů efektivity navržených některými účastníky diskuse:

12. A. Notkin: Kritérij ekonomičeskoj effektivnosti socialističeskogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 5

13. Ob effektivnosti obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 6, str. 116

14. T. Chačaturov: Effektivnost obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 6, str. 132

15. Sergejev A.: Socialno-ekonomičeskaja effektivnost obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 3, str. 93

16. A. Notkin: Kritérij ekonomičeskoj effektivnosti socialističeskogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 5, str. 117

kde: E – efektivnost společenské výroby
 ΔD – přírůstek (úbytek) národního důchodu
 Δc – přírůstek (úbytek) materiálových nákladů
 v – přírůstek (úbytek) fondu odměn pracovníků v materiální výrobě
 m_a – náklady fondu výrobní akumulace

T. Chačaturov¹⁷⁾:

$$E = \frac{v + m}{v + m + a + EF} = \frac{D}{P + EF}$$

kde: P – náklady živé práce a amortizace
 F – základní a obrátové fondy a fond odměn pracovníků sil
 E – koeficient pro převedení F na roční velikost

T. Čečelěvová¹⁸⁾:

$$E = \frac{C_1 + V_1 + PF_1}{D_1} : \frac{C_1 + V_1 + PF_1}{D_1}$$

kde: C – materiálové výrobní náklady v běžných cenách
 V – fond odměn pracujících v materiální sféře
 PF – základní a obrátové výrobní fondy
 $_{1,1}$ – indexy základního a běžného období

G. Ovčinnikov, P. Pavlov, D. Trifonov¹⁹⁾:

$$E = \frac{\text{výrobní výsledek (produkt)}}{O_{sf} + O_{bf} + O_{zp}}$$

kde: O_{sf} – hodnota použitých základních výrobních fondů
 O_{bf} – hodnota použitých obrátových fondů v průběhu roku
 O_{zp} – hodnota odměn v průběhu roku

A. Sergejev²⁰⁾:

$$E = \frac{I_1 + I_2 + I_3 + I_4}{T + a \cdot F + b \cdot Z}$$

kde: I_1 – sociální efekt zajišťovaný fondem spotřeby národního důchodu
 I_2 – sociální efekt služeb
 I_3 – sociální efekt vlivem zlepšení a ozdravení pracovních podmínek
 I_4 – sociální efekt z uskutečnění speciálních sociálních programů
 T – veškerá živá práce daného roku ve všech etapách reprodukce
 F – výrobní a nevýrobní fondy
 Z – přírodní zdroje oceněné v penězích
 a, b – koeficienty pro přepočítání výrobních a nevýrobních fondů a přírodních zdrojů na živou práci

J. Kvaša²¹⁾:

$$I = \frac{N_1}{N_0} : \frac{\frac{L_1}{L_0} \cdot a + \frac{F_1}{F_0} \cdot b + \frac{O_1}{O_0} \cdot c + \frac{V_1}{V_0} \cdot d + \frac{S_1}{S_0} \cdot e}{a + b + c + d + e}$$

kde: I – index využití zdrojů
 N – národní důchod
 L – základní výrobní fondy
 F – obrátové výrobní fondy
 O – pracovníci materiální výroby
 V – přírodní zdroje
 S – věda spojená s výrobou
 a, b, c, d, e – koeficienty souměřitelnosti různých zdrojů
 $_{1,0}$ – indexy běžného a základního období

17. Lejkina K., Smyšljájeva L.: O povyšeni efektivnosti socialističeskogo obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 3, str. 98

18. Čečelěva T.: Narodnochozjajstvennaja efektivnost, metody ocenki i analiza, Voprosy ekonomiki 1974, č. 8, str. 134

19. G. Ovčinnikov, P. Pavlov, D. Trifonov: Kritérij i pokazateli ekonomičeskoi efektivnosti socialističeskogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 11, str. 117

20. A. Sergejev: Sociálno-ekonomičeskaja efektivnost obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 3, str. 94

21. J. Kvaša: Izmerenije efektivnosti obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 5, str. 124

Vedle těchto ukazatelů efektivnosti společenské výroby by bylo možné uvést i další, které byly v diskusi předloženy. Většina z nich se vztahovala k určení efektivnosti na národohospodářské úrovni, prakticky žádný autor se důsledně nezabýval touto problematikou na podnikové úrovni. Z toho je možno vyvodit závěr, že většina z nich se domnívá, že nejprve je nutno vyřešit principiální otázku zkoumání efektivnosti výroby na národohospodářské úrovni a teprve potom rozvíjet teorii směrem dolů. S diskusí o ukazatelích souvisí i diskuse o počtu ukazatelů. A. Notkin, T. Chačaturov, B. Plyševskij, P. Počkin a další zdůrazňují nutnost zkonstruování a zavedení jednoho zevšeobecnujícího ukazatele. Za současného stavu výzkumu daného problému je však nemožné takový ukazatel najít a zkonstruovat. Proto je možné dát za pravdu i těm, kteří doporučují systém ukazatelů (M. Atlas, I. Zlobin). Takový systém jednotlivých vzájemně propojených ukazatelů, které charakterizují různé stránky efektivnosti, a metodiku plánování efektivnosti výroby na národohospodářské až podnikové úrovni rozpracoval Gosplan SSSR a podrobně ji roze-

bírá ve svém příspěvku M. Čistakov²²).

Poměrně široce byl řešen v diskusi problém efektivnosti nové techniky. Kritérium ekonomické efektivnosti nové techniky je jedním z nejdůležitějších nástrojů řízení vědeckotechnického pokroku. J. Kvaša, A. Notkin a M. Vilenskij považují za toto kritérium úsporu nákladů společenské práce. M. Vilenskij dokládá tuto tezi citátem z I. dílu Kapitálu Karla Marxe: „Díváme-li se na stroje výhradně jako na prostředek k zlevnění výrobku, je hranice jejich použití určena tím, že práce, kterou stojí jejich výroba, musí být menší než práce, kterou nahrazuje jejich používání“²³). Při určování úspory souhrnných nákladů společenské práce je rozděluje vzhledem k různému charakteru na dvě části: jednorázové a běžné. Pomocí normativního koeficientu efektivnosti převádí jednorázové náklady na roční velikost. Je si vědom toho, že vědeckotechnický pokrok vyvolává v některých případech i špatné následky (znečištění ovzduší apod.), a proto při výpočtu efektivnosti nové techniky počítá s náklady na odvracení těchto škod a velikosti odvrácené škody, jak je patrné z následujícího vzorce²⁴):

$$E = (C_z + E_n K_z) - [(C_{nt} + C_k) + (E_n K_{nt} + K_k)] + \sum_{i=1}^n U_{pr}$$

kde: C_z , C_{nt} , C_k — provozní náklady nahrazované techniky, nové techniky a prostředků na odvracení škod

E_n — normativní koeficient efektivnosti

K_z , K_{nt} , K_k — investiční náklady na nahrazovanou techniku, novou techniku a prostředky na odvracení škod

U_{pr} — odvrácená škoda

$i = 1 \dots n$ — pořadí čísla příbuzných odvětví

M. Vilenskij se ve svém diskusním příspěvku stručně zmínil o určení efektivnosti nové techniky, zaváděné do nevýrobní sféry. Domnívá se, že ekonomická efektivnost nové techniky se má určovat pomocí ukazatelů jejího zhotovení, tj. snížení nákladů na její výrobu. Zamítá hledisko, jehož základem je ekonomické ocenění výsledků jejího využívání ve sféře služeb, tj. ve sféře spotřeby, i když ve výrobní sféře se to provádí tímto způsobem.

Zcela správně ve svém příspěvku tvrdí V. Loginov a A. Matlin, že otázka efektivnosti nové techniky může být vyřešena pouze na základě prozkoumání problematiky efektivnosti všeobecně. Efekt zavádění nové techniky spatřují ve zvětšení objemu výroby a snížení nákladů, zlepšení kvalitativních vlastností produkce, zlepšení pracovních podmínek, zvýšení bezpečnosti práce a v dalších efektech, které nelze kvantitativně vyjádřit. Při určování efektivnosti nových strojů doporučují mít na zřeteli, že pro výrobce je stroj, který vyrábí,

pracovním předmětem a pro spotřebitele pracovním prostředkem. Národohospodářský efekt je sumární efekt, který je dán náklady v těchto dvou sférách. Rozdělení efektu mezi nimi se musí uskutečňovat pomocí mechanismu cen. Proto má pro ocenění ekonomické efektivnosti nové techniky rozhodující význam úroveň její ceny. Čím vyšší je efektivnost nové techniky, tím vyšší může být její cena. Ale čím vyšší je cena, tím je nižší morální opotřebení nahrazované techniky a tedy i ekonomické stimuly na její nahrazování jsou slabší²⁵).

Oceňování efektivnosti nové techniky, píše A. Stěpankov, se musí určovat efektivností investic, které byly na ni vynaloženy, ale také konkrétním snížením individuální hodnoty produkce vyrobené při jejím použití.

Předmětem diskuse byly i další problémy. V příspěvku jediného zahraničního účastníka této diskuse, bulharského akademika J. Matějeva, se řeší problematika optimalizace a efektivnosti dynamické národohospodářské soustavy,

22. M. Čistakov: Planirovanije effektivnosti obščestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1974, č. 8

23. K. Marx: Kapitál I, SNPL 1954, str. 419

24. M. Vilenskij: O kritérijach ocenki ekonomičeskoj effektivnosti novoj tehniky, Voprosy ekonomiki 1974, č. 1, str. 119

25. V. Loginov, A. Matlin: Opredelenije effektivnosti novoj tehniky, Voprosy ekonomiki 1975, č. 4

dodržování plánovaných proporcí mezi akumulací a spotřebou, souladu potřeb s produkcí.

B. Plyševskij se zabývá plánováním efektivnosti v národním hospodářství a zajištěním jeho plánovitého rozvoje. O zdokonalování finančních nástrojů a jejich vlivu na zvyšování efektivnosti pojednávají M. Atlas a I. Zlobin. Zkoumají problematiku odvodů z fondů, širšího využívání úvěru, volného zůstatku zisku.

V. Komarov zkoumá roli služeb při zvyšování efektivnosti národního hospodářství, popisuje jejich vlivy na výrobu a snaží se vymezit jejich vlastní efektivnost. Vliv výrobních faktorů na výrobu pomocí metody funkcí studuje P. Počkin.

Zprávu z konference ekonomů socialistických zemí k otázkám efektivnosti socialistické výroby, která se konala v listopadu 1974 v Moskvě, předkládají K. Lejkinová, L. Smyšljajevová.

Konference se zúčastnili i naši zástupci (M. Toms, J. Vaněr, J. Klacek, M. Hájek, J. Švantnerová), kteří se ve svém příspěvku na konferenci zabývali systémem ukazatelů efektivnosti společenské výroby. Pro měření

efektivnosti na národohospodářské úrovni není možno používat pouze jeden ukazatel, nýbrž celý systém ukazatelů. Rozhodující význam mají takové národohospodářské ukazatele jako produktivita práce, fondová náročnost výroby, efektivnost aktivní části fondů, materiálová a energetická náročnost výroby. Pro sestavení státního plánu na léta 1976–1980 byl u nás vypracován systém 38 vybraných ukazatelů efektivnosti²⁶).

Redakce časopisu „Voprosy ekonomiki“ obdržela na téma efektivnosti společenské výroby, jak bylo již uvedeno, přes čtyřicet příspěvků. Pro nedostatek místa jich mohla otisknout v plném znění asi polovinu a z druhé poloviny vytiskla v červnovém čísle roku 1975 jen nejstručnější výtah, který obsahuje další zajímavé poznatky.

V diskusi, kterou časopis zorganizoval, byly objasněny mnohé teoretické i praktické problémy efektivnosti společenské výroby a naznačeny další možné směry zkoumání. Redakce časopisu je odhodlána i nadále publikovat vědecká pojednání k závažným otázkám této problematiky.

Ing. Rudolf K l a s, Vysoká škola ekonomická, Praha

26. Lejkinová K., Smyšljajevová L.: O povýšení efektivity socialistického obšestvennogo proizvodstva, Voprosy ekonomiki 1975, č. 3, str. 100

POUŽITÍ EKONOMICKO-MATEMATICKÝCH METOD PŘI ŘÍZENÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

ČÍSLO 12 1975

EKONOMICKO-MATEMATICKÝ MODEL ROZMÍSTĚNÍ INVESTIC V ZÁJMOVÉ OBLASTI

Probíhající proces rozvíjejících se kooperačních a integračních vztahů v oblast socialistického zemědělství je doprovázen řadou problémů. Do popředí vystupují zejména otázky optimální koncentrace jednotlivých odvětví zemědělské i nezemědělské činnosti, otázky optimálního rozmístění výroby, otázky optimálních kapacit agrochemických center, problematika určení rozsahu a rozmístění podniků služeb včetně určení jejich kapacit atd.

Záměrem této studie je poukázat na široké možnosti uplatnění metod operační analýzy při řešení problematiky rozmístění investičních celků ve vymezené zájmové oblasti (v kooperačním obvodu, okrese, kraji apod.) včetně problematiky výběru jejich nejvhodnějších (z daného souboru stávajících a perspektivních) typů.

Z daného hlediska jde tedy o řešení otázek jak rozmístění investic, tak i stanovení optimálních kapacit objektů, zřizovaných v rámci společných zemědělských podniků (SZP) v odvětví rostlinné výroby, v odvětví živočišné výroby a v oblasti služeb.

EKONOMICKO-MATEMATICKÁ FORMULACE ŘEŠENÉHO PROBLÉMU

Předpokládejme zjednodušeně, že v dané zájmové oblasti tvořené k -výrobci ($V_1, V_2, \dots, V_k$) mají být vybrány nejvhodnější typy investičních celků na výrobu určitého produktu a zároveň určeno i jejich nejvhodnější rozmístění.

Nabízí se tedy s -různých typů těchto zřízení s roční kapacitou $k_1, k_2, \dots, k_s$. Odpovídající provozní náklady jednotlivých typů jsou určeny úrovní $c_1, c_2, \dots, c_s$.

Výrobní zařízení lze instalovat u kteréhokoliv z výrobců ($V_1, V_2, \dots, V_k$).

Kombinace jednotkových dopravních nákladů na finální produkt lze vyjádřit maticí sazeb (tab. I).

I. Kombinace jednotkových dopravních nákladů na finální produkt vyjádřená maticí vazeb

Dodavatel \ Odběratel	V_1	V_2	...	V_k
V_1	c_1^1	c_1^2	...	c_1^k
V_2	c_2^1	c_2^2	...	c_2^k
.	.	.	...	.
.	.	.	...	.
V_k	c_k^1	c_k^2	...	c_k^k

V případě předem známých požadavků každého z výrobců na odběr produktu lze daný problém vyjádřit maticí proměnných s okrajovými podmínkami, kde zdroj jednotlivých dodavatelů může nabývat pouze jedinou z možných kapacit ($k_1, k_2, \dots, k_s$) (tab. II).

II. Matice proměnných s okrajovými podmínkami

Odběratel Dodavatel	V_1	V_2	$\dots$	V_k	Zdroje
V_1	x_1^1	x_1^2	$\dots$	x_1^k	$k_1, k_2, \dots, k_p, \dots, k_s$
V_2	x_2^1	x_2^2	$\dots$	x_2^k	$k_1, k_2, \dots, k_p, \dots, k_s$
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\dots$	$\vdots$	$\vdots$
V_k	x_k^1	x_k^2	$\dots$	x_k^k	$k_1, k_2, \dots, k_p, \dots, k_s$
Požadavky	b^1	b^2	$\dots$	b^k	$\sum_{j=1}^k b^j$

Naším úkolem je tedy určit proměnné x_i^j a a_p^i kterým inimalizují lineární účelovou funkci:

$$L(x) = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^k c_i^j x_i^j + \sum_{i=1}^k \sum_{p=1}^s s_p a_p^i$$

při dodržení omezujících podmínek:

$$1. \sum_{i=1}^k x_i^j = b^j \quad (j = 1, 2, \dots, k)$$

$$2. \sum_{j=1}^k x_i^j - \sum_{p=1}^s k_p a_p^i \leq 0 \quad (i = 1, 2, \dots, k)$$

$$3. \sum_{j=1}^k \sum_{p=1}^s a_p^j = 1$$

4. Proměnné a_p^i ($p = 1, 2, \dots, s$; $i = 1, 2, \dots, k$) musí nabývat hodnotu nula nebo jedna.

Omezující podmínka (1) zajišťuje plné krytí požadovaného množství produktu, a to pro všechny výrobce. Omezující podmínky (2, 3, 4) zabezpečují, že pouze jedna z uvažovaných kapacit bude instalována v jediné výrobní jednotce a plně zabezpečí požadavky všech zainteresovaných odběratelů.

Převedením nerovnosti (2) pomocí doplňkových proměnných na rovnici lze navíc kvantifikovat případné nevyužití kapacity daného investičního celku, která může být použita výrobci z jiných zájmových oblastí.

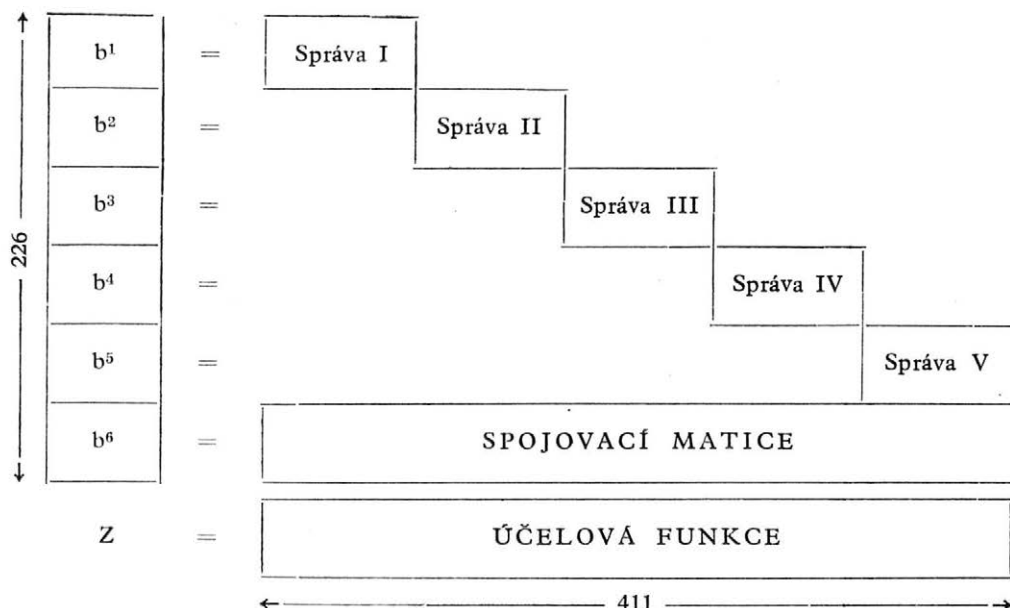
V případě, kdy počet instalovaných kapacit může nabývat celočíselných hodnot větších než 1, pak rovnici (3) lze upravit tak, že místo absolutní hodnoty 1 dosazujeme celočíselnou hodnotu (R), přičemž $R \leq k$, kde k je počet uvažovaných výrobců. Tento požadavek splňuje i vztah:

$$\sum_{i=1}^k \sum_{p=1}^s a_p^i = R,$$

V. Vztahy mezi proměnnými veličinami

Číslo rovnice	Omezení				Potřeba tvarovaných krmiv (v tunách) u výrobce																								
					v ₁				v ₂				v ₃				v ₄				v ₅								
					dojnice				dojnice				jal.		jalovice				dojnice				dojnice				výkrm skot		
					krmné období				letní období				zimní obd.		krmné období				krmné období				letní období						
					letní		zimní		letní období				zimní		letní		zimní		letní		zimní		letní období						
					zrniny	glycid. úsušky	...	močovina 0	zrniny	glycid. úsušky	...	sláma	zrniny	glycid. úsušky	...	sláma	zrniny	glycid. úsušky	...	seno	zrniny	glycid. úsušky	...	močovina					
					x ₁₆	x ₁₇	...	x ₂₅	x ₁₆	x ₁₇	...	x ₂₃	x ₂₀	x ₂₁	...	x ₂₃	x ₁₀₁	x ₁₀₂	...	x ₁₁₂	x ₁₂₀	x ₁₂₁	...	x ₁₄₀					
218	Podmínka vykrytí požadav. výr.: V ₁	t	0	=		1,07	1,07	...	1,07	...																			
219	V ₂	t	0	=						...	1,07	1,07	...	1,07	...														
220	V ₃	t	0	=										...	1,07	1,07	...	1,07	...										
221	V ₄	t	0	=												...	1,07	1,07	...	1,07	...								
222	V ₅	t	0	=														*			...	1,07	1,07						
223	Podmínka umíst. investic u výr.: V ₁	t	0	≥																...	1,07	1,07	...	1,07					
224	V ₂	t	0	≥																									
225	V ₃	t	0	≥																									
226			1	=																									
			:			*	*		*	*		*	*		*	*		*	*		*	*		*					
			:			*	*		*	*		*	*		*	*		*	*		*	*		*					
	Účelová funkce — max. čistého důchodu	v tis. Kčs	:			*	*		*	*		*	*		*	*		*	*		*	*		*					
			=		...	—	—0,785	...	—1	...	—	—0,785	...	—	...	—	—0,785	...	—	...	—	—0,785	...	—1					

Množství tvarovaného krmiva (v tunách) vyrobeného výrobcem															Umístění investice typu					
v_1	v_2	v_3	v_4	v_5	v_6	v_1	v_2	v_3	v_4	v_5	v_1	v_2	v_3	v_4	k_1	k_2	k_1	k_2	k_1	k_2
pro výrobce v_1			pro výrobce v_2			pro výrobce v_3			pro výrobce v_4			pro výrobce v_5			u výrobce v_1		u výrobce v_2		u výrobce v_3	
x_{165}	x_{166}	x_{167}	x_{168}	x_{169}	x_{170}	x_{171}	x_{172}	x_{173}	x_{174}	x_{175}	x_{176}	x_{177}	x_{178}	x_{179}	x_{180}	x_{181}	x_{182}	x_{183}	x_{184}	x_{185}
-1	-1	-1																		
			-1	-1	-1															
						-1	-1	-1												
									-1	-1	-1									
												-1	-1	-1						
1			1			1			1			1			-5500	-11 000				
	1			1			1			1			1				-5500	-11 000		
		1			1			1			1			1					-5500	-11 000
															1	1	1	1	1	1
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
0	-0,048	-0,092	-0,048	-	-0,124	-0,038	-0,036	-0,074	-0,064	-0,108	-0,15	-0,092	-0,124	-	-1100	-2 090	-1100	-2 090	-1100	-2 090

1. Ekonomicko-matematický model optimálního rozmístění výroby a investic v oblasti

Dílčí část modelu, v níž jsou formulovány vztahy mezi proměnnými veličinami, vyjadřujícími možnosti instalace některého z uvažovaných investičních celků u jednoho z výrobců (včetně odpovídající účelové funkce), je obsaženo v tab. V.

Proměnné x_{180} až x_{185} obsažené v této tabulce jsou tzv. bivalentní proměnné (mohou tedy nabývat hodnotu 0 nebo 1) a slouží nejen jako prostředek k objektivnímu výběru nejvhodnějšího a jediného typu investičního celku, ale i jako prostředek k určení jeho nejvhodnějšího umístění pouze u jediného ze zainteresovaných výrobců, a to s ohledem na dosažené podmínky formulované v rovnici 226.

Hodnota koeficientu proměnných „potřeba tvarovaných krmiv“ byla stanovena na podkladě experimentu, který prokázal, že na váhovou jednotku uvažovaných komponentů připadne 0,07 váhových jednotek minerálních a vitaminózních přísad.

Vedle již uvedených přepravních a provozních nákladů zahrnuje účelová funkce i předpokládané náklady na sušení jednotlivých komponentů (např. $c_{17} = -0,785$) a na nákup jednotlivých komponentů (např. $c_{25} = -1$).

DÍLČÍ INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ČÍSELNÉHO MODELU

Z dosažených výsledků řešeného číselného modelu vyplývá, že pro danou zájmovou oblast bude optimální instalovat zařízení prvního typu s roční kapacitou 5500 tun, a to u výrobce V_1 přesto, že z hlediska přímých nákladů se jeví výhodnější instalovat zařízení druhého typu (s roční kapacitou 11 000 tun), u něhož jednotkové náklady činí 190 Kčs proti 200 Kčs u prvního typu (s roční kapacitou 5500 tun).

Z uváděného celkového ročního objemu produkce tvarovaných krmiv odeberou pak zainteresovaní výrobci následující množství:

výrobce	proměnná	hodnota proměnné
V_1	x_{165}	1170
V_2	x_{168}	960
V_3	x_{171}	560
V_4	x_{174}	740
V_5	x_{177}	2070

Roční ekonomický dopad případného nedodržení stanoveného optima co do výběru typu investičního celku i co do jeho umístění v zájmové oblasti je určen duálními hodnotami uvedenými v tab. VI.

VI. Duální hodnoty určující roční ekonomický dopad případného nedodržení stanoveného optima

Výrobce	V_1		V_2		V_1	
Typ zařízení	1	2	1	2	1	2
Proměnná	x_{180}	x_{181}	x_{182}	x_{183}	x_{184}	x_{185}
Duální hodnota (čistý důchod v tis. Kčs)	—	32,46	264	564,4	1000	2032

Je zřejmé, že nejvyšší roční pokles hodnoty účelové funkce (její optimální hodnota dosahuje výše 16 100,1 tis. Kčs) by nastal při případné instalaci zařízení druhého typu (2032 tis. Kčs) u výrobce V_5 ; nejnižší pokles při instalaci zařízení druhého typu (32,46 tis. Kčs) u výrobce V_1 .

VIII. Struktura rostlinné a živočišné výroby jednotlivých výrobních jednotek

Ukazatel	Měrná jednotka	Výrobní jednotka				
		1	2	3	4	5
Zrniny celkem	ha	306	557	297	138	401
Brambory celkem	ha	16	—	—	—	—
Cukrovka technická	ha	—	—	—	60	—
Řepka	ha	—	—	—	—	120
Zelenina	ha	—	—	—	15	—
Víceleté pícniny celkem	ha	200	296	208	107	113
Oves na senáž	ha	58	74	56	—	—
Ostatní jednoleté pícniny	ha	—	—	—	3	234
Louky a pastviny	ha	359	156	176	59	222
Dojnice	ks	500	500	—	360	430
Skot do 6 měsíců	ks	711	—	—	—	—
Jalovice chovné	ks	—	139	700	—	—
Žírný skot	ks	—	—	—	—	720
Čistý důchod za zájmovou oblast celkem	ts. Kčs	16 100,1				

Uváděným duálním hodnotám odpovídá pak struktura rostlinné a živočišné výroby jednotlivých výrobních jednotek dané zájmové oblasti, uvedená v tab. VII.

SOUHRN

Předložená studie je příspěvkem k systémovému řešení problematiky optimálního rozmístění investičních celků v zájmové oblasti v podmínkách rozvíjejících se kooperačních a integračních vztahů v oblasti socialistického zemědělství.

Navržené a v provozních podmínkách ověřované ekonomicko-matematické modely umožňují nejen výběr nejvhodnějších typů investičních celků a jejich optimální rozmístění v zájmové oblasti, ale i optimalizaci výrobního zaměření podniků včetně optimálního rozmístění výroby s přihlédnutím k podnikovým a nadpodnikovým zájmům.

Realizovaný rozbor duálních hodnot potvrdil nejen oprávněnost, ale i nezbytnost použití matematického aparátu při řešení rozmisťovacích úloh jako jedné ze základních podmínek dalšího z hospodárnování výroby i efektivního využívání investic.

Ing. Jaroslav Machala, CSc. a kol., Vysoká škola zemědělská, Zemědělská 5, 662 65 Brno, ing. Ivan Kouřil, ing. Ladislav Tomáš, ÚHÚ VLS Praha, pracoviště 776 00 Olomouc - Hejčín

Časopis uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu z oboru ekonomika zemědělství a výživy. Kromě těchto prací uveřejňuje v rubrikách Z vědeckého života a Ze zahraničí kratší aktuální zprávy a v rubrice Recenze kritické rozborů nových publikací. Příloha Použití ekonomicko-matematických metod při řízení zemědělství uvádí práce z oblasti aplikace matematických metod a moderní výpočetní techniky v zemědělství.

Ke každé práci je nutné připojit prohlášení autorů o tom, že práce nebyla publikována jinde, a souhlas vedoucího pracoviště s jejím uveřejněním. Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou a formální správnost.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému a společenskému významu, aktuálnosti a kvalitě práce. Redakční rada také rozhoduje o event. sporných otázkách.

Rukopisy neúplné nebo s jinými závadami v uspořádání článku vrátí redakce k přepracování. Proto by autoři ve vlastním zájmu měli dodržovat tyto pokyny:

Základní členění práce

N á z e v práce má stručně vystihovat její náplň a zaměření. Neužívá se v něm zkratk.

Ú v o d (bez nadpisu) má stručně vystihnout vědecký, politický, ekonomický i praktický význam práce, současný stav studované otázky v ČSSR i v zahraničí a účel výzkumu.

V l a s t n í p r á c e má být členěna na kapitoly, má v ní být popsána použitá metodika (není-li původní, uvede se odkaz na literaturu), výsledky vlastní práce a jejich rozbor, zhodnocení práce ve vztahu k dříve publikovaným výsledkům (doplnit odkazy na literaturu).

S o u h r n má podat stručný obsah článku, má poukázat na nově získané informace a fakta s označením jejich závažnosti, popř. osvětlit podstatné části nových výsledků, nového postupu nebo techniky. Má být podán celými větami, může obsahovat i návrh na využití v praxi nebo v dalším výzkumu, pokud autor toto nerozvede ještě dále v z á v ě r u.

L i t e r a t u r a uvedená na závěr článku má obsahovat seznam jen těch literárních pramenů, na které se autor odvolává v textu. Do seznamu se zařazují autoři podle abecedy, bez číslování, každá citace na novém řádku.

A d r e s a p r a c o v i š t ě a u t o r ů — autor uvede své plné jméno, akademické, vědecké a pedagogické tituly a přesnou adresu svého pracoviště (včetně směrovacího čísla).

A n o t a c e má mít asi 8 řádků.

Úprava rukopisů má odpovídat ČSN 88 0220. Tabulek, grafů a jiných příloh má být jen nezbytně nutný počet. Nepřipouští se duplicita tabulek a grafů.

Rukopis má být napsán strojem po jedné straně papíru formátu A4 s dvojitou mezerou mezi řádky (60 klepů na řádek, 30 řádků na stránku). Dodává se originál s jednou kopií. Rukopisy psané perličkovými typy nemohou být redakcí přijaty. Ilustrační materiál a tabulky se zařazují na zvláštní listy na konec rukopisu za text, v textu musí být na ně odkaz. Pokud autor používá v práci zkratk jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly aspoň jednou vysvány, aby se předešlo omylům.

Ilustrační materiál (obrázky, schémata, diagramy apod., obecně označované jako obr.) má být nepodlepený, kreslený tuší na bílém nebo průsvitném papíře, písmo psané pomocí šablony. Může být dodán v pracovním provedení, honorář za jeho překreslení se pak odečte z autorského honoráře. Obrázky se číslují průběžně arabskými číslicemi a titulky k nim se uvedou souhrnně na zvláštním listě (nezakresluje se do obrázku). Zařazení obrázků v textu se vyznačí přílušným odkazem.

Tabulky musí být dodány samostatně, předběžně číslovány římskými číslicemi a opatřeny titulky. Musí být přehledné, jasné a logicky uspořádané, s minimálním počtem sloupců a s přesně a úplně vyznačeným záhlavím, bez zkratk. Jejich umístění v textu se vyznačí příslušným odkazem.

Matematické vzorce jednoduché je možno psát na stroji, složitější musí být do textu vepsány perem velmi pečlivě a zřetelně. Nad a pod rovnicemi je třeba vynechat nejméně jeden řádek. Zvláště pečlivě je třeba psát a umisťovat indexy, exponenty a modifikující značky. Zřetelně je nutno vyznačit rozdíl mezi velkými a malými písmeny, mezi písmenem l (el) a číslicí 1 (jedna) a správně a zřetelně psát písmena řecké abecedy. Je nutno také tužkou označit písmena, která se mají sázet tučně (vektory, matice).

Délka rukopisů

nesmí přesáhnout (včetně tabulek a grafů) rozsah 15 strojových stran (v rubrikách 8 stran).

Měrové jednotky

musí odpovídat ČSN 01 1300, která je pro časopis závazná a vychází z Mezinárodní měrové soustavy SI.

Uvádíme výběr v časopise nejčastěji používaných jednotek:

Základní jednotky

- pro délku metr (m)
- pro hmotnost kilogram (kg)
- pro čas sekunda (s)

O d v o z e n é j e d n o t k y

pro plošný obsah metr čtverečný (m^2)
pro objem metr krychlový (m^3)
pro energii (práci, teplo) joul (J)
pro výkon wat (W)

V e d l e j š í j e d n o t k y

pro čas minuta (min), hodina (h), den (d)
pro objem litr (l)
pro hmotnost tuna (t)
pro teplotu Celsiův stupeň ($^{\circ}C$)

Dále je povolen používat pro plošný obsah jednotky hektar (ha). S platnou normou nejsou v souladu jednotky cent (q) a kůň (k).

Přepočítávají se takto: $1 \text{ q} = 100 \text{ kg} = 0,1 \text{ t}$
 $1 \text{ k} \doteq 0,736 \text{ kW}$

C i t a c e l i t e r a t u r y

se řídí ČSN 01 0197. Odkaz na literaturu se uvádí v textu příjmením autora a rokem vydání, odděluje se od textu závorkou (... jak uvádí Stárek (1973) Někteří autoři (Novák 1973, Kovář 1974) tyto problémy řeší...).

Uvádíme příklady citace:

a) j e d n o s v a z k o v é h o d í l a:

LOM, F. aj.: Zemědělská ekonomika. 1. vyd. Praha, SZN 1971. 431 s.

b) č l á n k u v č a s o p i s e:

VÍTEK, M.: Dynamický model zemědělské výroby. Zeměd. Ekon., 20, 1974, č. 1, s. 1-10.

c) v ý z k u m n é z p r á v y:

STÁREK, V. aj.: Systémová analýza zemědělsko-potravinářského komplexu ČSR. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1973. 150 s.

K o r e k t u r y

Za definitivní text práce je třeba považovat rukopis. Stránkový obsah článku, zaslaný autorovi ke korektuře, je určen jen pro opravy chyb tiskárny nebo chyb vzniklých přepisem. Odůvodněné větší doplňky nebo změny ve stránkových obtazích budou realizovány jen v nejkrajnějším případě. Autor je povinen věnovat korekturám, zejména ověření všech vzorců a číselných údajů v tabulkách i v textu, co největší pozornost a péči. Redakce není povinna respektovat zřetelně chybné nebo nejasně vyznačené korektury autora a jeho plně nezdůvodněné či sporné zásahy. Obtahy stránek autor ve stanoveném termínu vrátí.